fondată în 1895
bpt
serie nouă

martínez estrada

radiografia pampei

**

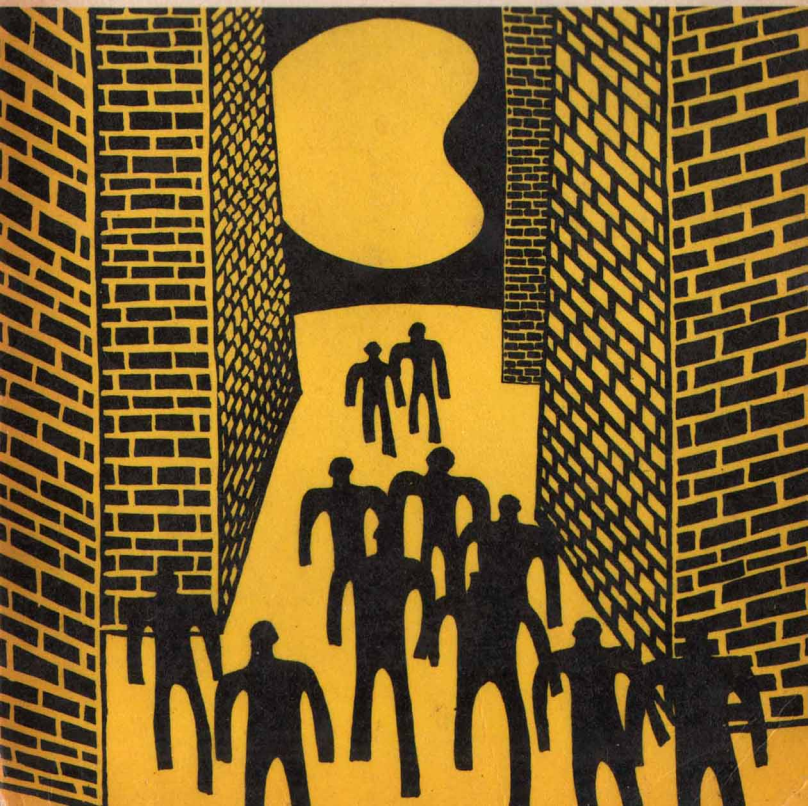

bpt

Ilustrația copertei : *Ana Vasilache*

ezequiel martínez estrada

radiografia pampei

★★

TRADUCERE DE ANDREI IONESCU ŞI ESDRA ALHASID
NOTE DE MIRCEA RĂDULESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1976
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

FORŢE PRIMITIVE

(Continuare)

III FORȚELE PSIHICE

UNITATEA DE STIL

Astăzi ar fi foarte greu ca cineva dintre noi, croiți cum sîntem pe măsura vremurilor, să observe substanțiala anomalie a valorilor de tehnică și de stil care se poate stabili între evenimentele din 1830 și cele din 1930 ; totuși, în această ultimă sută de ani din istoria universală sînt cuprinse schimbări mai profunde decît în epoci întregi din trecut. Secolul nostru a avansat conform destinului său, fără să țină seamă de trecătoarele noutăți de import. Anul 1830 marchează un moment în descompunerea unei ordini care a dominat prin inerție și dezgroparea unui corp și a unui suflet nemuritor ; 1930, de asemenea. Însă perioada aceea o putem vedea astăzi de la o înălțime de o sută de ani și redusă la o schemă ; pe aceasta o privim pe măsură ce trec zilele în care ne-a fost dat să trăim ; aparent are mai multă logică, mai multă continuitate și, fără îndoială, o cantitate mai mare de materie în mișcare. Dar faptele valorează atît cît valorează osemintele, și noi trăim ceea ce este omis de istorie. Unitatea de stil a unui popor poate fi înțeleasă tîrziu și de la distanță. E nevoie să așteptăm ca actualitatea să-și piardă caracterul de fenomen biologic și să se transforme, la fel cu trecutul, în diagramă sinoptică, pentru a dovedi că prezentul pe care-l trăim este un capitol al aceleiași opere, și că nici unei alte opere nu-i seamănă atît, prin tema pe care o

dezvoltă și prin personajele aflate în scenă, ca acesteia ce pare că-și schimbă subiectul la mijlocul secolului al XIX-lea. Timpul pe care îl trăim nu este în nici un fel superior altor timpuri, oricît s-ar împodobi cu întîmplări exterioare ce intră în joc ca un simplu adaos, prin intermediul telegrafului, al transatlanticului și al avioanelor. Ce scop slujesc ? Ce forțe adevărate sînt puse în acțiune ? Ceea ce înțelegem prin fenomene de cultură, prin bogăție, prin standard de viață ridicat, ar putea părea simptome de decadență și stagnare atunci cînd ceea ce acum are viață datorită nouă ar dispărea și lucrurile ar rămîne cu simpla lor semnificație teoretică, ca un schelet fără carne. Anul 1830 este judecat de noi în legătură cu o dată universală ; anul 1930 va fi privit mai tîrziu prin comparație cu toate evenimentele de azi.

Protagoniștii istoriei pe care o trăim nu sînt mai numeroși, nici mai buni decît cei care au acționat în indiferent ce alt moment din trecut. Ei nu ating un număr mai mare de douăzeci, dar au pierdut — și aceasta în detrimentul lor — viziunea națională a lucrurilor și purced la edecul unui complicat ansamblu de forțe mecanizate. Cei de atunci făureau o stare de lucruri, cei de astăzi sînt antrenați de o stare de lucruri care scapă înțelegerii și priceperii lor. Pe vremea aceea, spectacolul nu avea o valoare de civilizație inferioară decît dacă era comparat cu spectacolul din restul lumii ; pe cînd acum spectacolul prezintă această inferioritate înăuntrul ansamblului de valori ale civilizației actuale, ba chiar înăuntrul nevoilor naționale. Acești eroi lipsiți de măreție și de caracter pe care-i vedem astăzi luînd parte la viața publică, ale căror acte par neînsemnate, tipicare, încîlcite, și denotînd o vădită prostie, vor fi oare eroii nepoților noștri, așa cum, pentru noi, strămoșii apar plini de pasiune, de cruzime și avînd scăpărări de geniu ? Urmașii vor vedea mai curînd curba coborîșului, identitatea materiei istorice și golul care nouă ni se pare că este umplut. Vor vedea că oamenii de azi n-au mai putut conduce un sistem care îi depășește prin com-

plicațiile sale și că n-au făcut decît să-i imite pe înaintași. Lipsiți de un trecut validat de experiență, se lasă în voia lui și improvizează, neavînd nici un program. Anii aceștia sînt considerați, de obicei, ca penultimul capitol al epocii coloniale. Anul 1880 va apărea ca o simplă etapă, clocotitoare și plină de prospețime, dar mai puțin autentic și argentinian decît anul 1930, moment prin care istoria stabilește legătura cu epocile anterioare, regăsind continuitatea pierdută.

CURBELE APROPIERII DE VECTORUL NORMAL

Ceea ce înțelegem prin progres în ultimii șaizeci de ani poate fi considerat, pe de o parte, creșterea megalocefalică a celor șapte orașe în care se găsește mai mult de jumătate din populație și, pe de altă parte, creșterea prețului pămîntului. Nivelul contemporan a ceea ce denumim stadiu intelectual și moral a coborît printr-o curbă tot atît de pronunțată ca aceea care înalță indicii pe tabelele înfățișînd rezultatele producției și valorile materiale. Cu deosebirea, însă, că diagrama ascendentă corespunde traficului comercial internațional, iar cea descendentă corespunde valorilor argentiniene propriu-zise. Atunci cînd creșterea a fost mai mare, în perioada care corespunde dominației politice sau capitaliste a Europei în America, elementul intelectual, cel poetic și cel emoțional au scăzut.

Măreția și decadența unui popor se măsoară cu alte etaloane decît cu cele ale expansiunii mecanice și ale bogăției ; ele decurg dintr-o comparație completă a mijloacelor bănești și a consumului, prin inventarierea tuturor acelor elemente ce nu pot fi cuprinse în statistica voluminoasă a importului și exportului. Un *plus* economic produce măreția ; un *minus*, decadența. Procesele acestea nu se înfăptuiesc în văzul spectatorului ; cine face parte

din acest sistem care progresează și degenerează este personalul angajat în schimbările produse chiar în el însuși. I se întîmplă ceea ce spunea Poincaré [1] despre locuitorul unei lumi ipotetice, care, în cursul nopții, creștea și se micșora în mod simetric în toate părțile sale ; în dimineața următoare i se părea că este de aceeași mărime, deoarece locuitorul și metrul cu care măsura crescuseră și se micșoraseră în aceeași proporție. Aceste procese sînt inteligibile numai de la distanță, și abia atunci se observă că prăbușirea valorilor alcătuite din elemente pur materiale a fost verticală. Plusul acesta acumulează un prisos, dobînda obținută din ceea ce nu este strict necesar pentru conservare, așa-numitul fond de rezervă. Același lucru se întîmplă cu deficitul care se acumulează și este acoperit pe spezele unor substanțe de înaltă calitate. La popoarele noi, o creștere hipertrofică a populației, a venitului imediat, a aparatelor mecanice și a formelor superficiale ale științei poate ascunde acest deficit de substanță vitală. Ceea ce în termeni absoluți reprezintă curba de creștere materială a unei națiuni poate da chiar un rezultat negativ, în comparație cu avansul general al celorlalte națiuni. În mare parte, progresul nostru se evaluează prin contrast cu stagnarea și rămînerea în urmă a națiunilor vecine, după cum și cultura noastră poate fi privită în comparație cu prăbușirea în barbarie a unor popoare vecine. Dar oare Argentina înseamnă astăzi mai mult prin producția sa intelectuală, prin stadiul său de organizare, prin puterea sa economică decît însemna în 1870 în comparație cu celelalte țări ?

Creșterea monstruoasă a orașului Buenos Aires, din clipa în care a devenit sediu și oglindă a Republicii, a dus la o dependență de semn contrar față de capitală a ținuturilor din interior. Fiecare zgîrie-nori care se înalță

[1] *Henri Poincaré* (1854—1912), matematician francez, unul din cei mai mari savanți ai epocii sale. A scris numeroase opere filozofice și științifice.

în centrul metropolei face să apară mai săracă, mai ignorantă, mai neproductivă bucata de pămînt izolată în provincie, și oferă deșertului fiscal al celor zece provincii, care sînt terenurile virane ale metropolei, un aspect dezolant de îndepărtată singurătate.

Există, așadar, o acumulare care-l privește pe om, care privește bunurile sale spirituale, și o alta referitoare la lucrurile materiale, care într-un anumit fel par să existe, să crească și să se multiplice independent de el. Acești doi factori se găsesc de obicei în opoziție, și chiar într-un conflict declarat, cînd suma forței lucrurilor depășește suma capacității de a le domina. Atunci însă trebuie să apelezi la capital, la învățați și la tehnica străină, aducînd profesori, specialiști și combustibil fiduciar. Reprezintă cultura și civilizația ; sufletul și trupul, formele gîndirii împotriva formelor craniului. Pe scurt, un deficit moral comparat cu excedentul material. Nu poate fi vorba de o îmbunătățire, de o schimbare fundamentală în viața politică, economică, artistică a țării noastre prin simpla adoptare a ultimelor forme ale progresului mondial și a întregii game de produse ale civilizației. Telegraful, presa, radioul, automobilul, cinematograful, țesăturile, cărțile și tutunul din Virginia sînt susceptibile de impozite, îngroașă renta, însă au uneori efecte dizolvante, putînd fi întrebuințate, dar nu asimilate. Într-un anumit sens putem spune că omul nu face decît să acumuleze, să multiplice și să reproducă în mod rutinar, ca un adevărat mecanism cu limite ce nu pot fi depășite, și că în fond numai lucrurile, uneltele, edificiile, mărfurile, care în mîinile lui capătă viață, creează, aduc înnoiri și variații. Omul se transformă într-o ființă vegetativă în fața creației acestei lumi de obiecte care se nasc, cresc, se înmulțesc și mor. Civilizația este folosirea corectă a formelor pe care ea le creează. Trebuie să luăm în considerare ce înseamnă întrebuințarea acestor produse în creșterea puterii și în valoarea efectivă a progresului. Aceste forme sînt instrumente, însă țara își urmează drumul său lent, întrebuințîndu-le potrivit cu

nevoile sale. Cu o sîrmă se poate face un reostat, și Alberdi spunea că telegraful și tiparul pot fi vehicule ale barbariei. Să luăm, bunăoară, provincia San Juan din descrierile lui Sarmiento, sau Corrientes, așa cum a văzut-o Echeverría [1] pînă în 1840, Salta în 1800, Santa Fe în 1870, Mendoza în 1900. Tradiția sanjuaniană de crime politice, de ofense, de stoarceri violente de impozite își păstrează astăzi valoarea negativă extremă. Provincia Corrientes, care a inițiat colonizarea pe scară largă și despre care chiar Pellegrini [2], în discursul împotriva federalizării provinciei Misiones, a putut vorbi elogios, se zbate într-o ignoranță totală și o sărăcie lucie, mult mai cumplite decît acum un secol. Populații întregi nu mănîncă deloc carne ; copiii se hrănesc cu manioc, portocale și *mate* [3] ; trei pătrimi din populație este analfabetă, procentajul de reformați de serviciul militar, în provinciile La Rioja, Catamarca, Salta și Jujuy, din motive de insuficiență toracică sau din cauza unor boli endemice, este înspăimîntător, iar desfrîul doboară pînă la urmă și ceea ce lasă în picioare mizeria. Istoria răzmeriților, a urilor regionale, a delapidărilor sau a persecuției sistematice a intelectualului de rasă, dispreț ul față de tot ce nu este îndreptat în direcția bogăției bănești, hegemonia armatei ca unică instituție reprezentînd ordinea și puterea, supunerea învățămîntului față de politică, toate acestea arată că la sfîrșitul unui secol se închide o paranteză și că istoria își reia cursul său obișnuit. Să luăm drept indice dezbaterile din Camera Deputaților, articolele de ziar, discursurile care se țin și cărțile care se citesc, operele de teatru, sportul și celelalte manifestări ale rea-

---

[1] *Esteban Echeverría* (1805—1851), scriitor argentinian, creatorul romantismului în patria sa. Opera lui de mare valoare este povestirea în proză *El Matadero (Abatorul)*, în care moravurile vremii sînt descrise cu o mare vigoare realistă.

[2] *Carlos Pellegrini* (1846—1906), președinte al Republicii Argentina între 1890—1892.

[3] Infuzie preparată din frunzele arborelui cu același nume.

lității autentice și vom vedea că nivelul moral și intelectual nu a fost niciodată, în ultimii cincizeci de ani, mai scăzut decît cel actual. O corupție politică fără precedent, pătrunderea în guvern a unor oameni ignoranți, egoiști, fanatici au înlocuit sistemul mai vechi, bazat pe incapacitate și fraudă ; o dată doborît sistemul așa-numit democratic, puterea a fost redobîndită de stăpînul său adevărat, care are drepturi mai vechi, mai puțin discutabile. Ceea ce numeam barbarie nu a dispărut, ci s-a refugiat în zone neutre, așteptînd momentul potrivit pentru a reînvia. Își mai face apariția la cursuri, la întrunirile electorale, pe stadioane. Criza economică a făcut să renască banditismul și contrabanda, corupția și agresiunea, cuibărite în asociații și în ligi. Córdoba a rămas la fel ca pe vremea lui Funes [1], sufocată de salarii mari și de libertatea care nu slujește decît la satisfacerea intereselor personale. Ne rămîne drept sold doar un mare oraș, ca o fortăreață împotriva hazardului, o fortăreață unde s-au concentrat funcțiile pe care înainte le dețineau provinciile. Buenos Aires a crescut fără să se modifice însă. Marele sat al lui Lucio V. López [2] este fabrica lui Ortega y Gasset [3]. În scrierile lui J. A. Wilde, orașul este descris la fel ca și în scrierile lui Hudson și Cunninghame Graham, deși fără subterane, fără lumină electrică, fără telefoane, fără bulevardul de pe litoral. Iar provinciile, cu cooperativele lor de silozuri, cu automobilele și cu sucursalele băncilor și magazinelor, nu au prosperat, nici nu au progresat, firește, mai mult decît Buenos Aires.

---

[1] *Gregorio Funes* (1749—1829), preot, om politic și scriitor argentinian. A luat parte la mișcarea de independență.

[2] *Lucio Vicente López* (1831—1913), scriitor argentinian. A descris obiceiurile din Buenos Aires în lucrarea *Marele sat.*

[3] *José Ortega y Gasset* (1883—1956), filozof și eseist spaniol, maestrul unei generații întregi de scriitori în Spania și America spaniolă, stilist de o eleganță incomparabilă, autor a numeroase lucrări de filozofie, estetică, sociologie, critică literară.

Nepoții nepoților aveau sufletul încărcat cu lestul trecutului.

Timpul era de partea celor care așteptau. Trupul omului îmbătrînea și se reîntorcea în țărînă. Femeia umilită, în sufletul căreia dispăruse orice sentiment de demnitate, a făcut un pas înapoi și, cu aceeași blîndețe cu care s-a supus și s-a resemnat, și-a pus la cale răzbunarea. Luată drept pradă, rîvnită numai pentru plăcere, lasă în sufletul bărbatului urmele materiale ale trupului ei; fiindcă sufletul masculului se prostituează și el în același timp cu trupul femelei. Înșelăciunea, lăcomia de bani, disprețul față de ceea ce învinge moartea, lipsa de îndemn pentru munca de astăzi și de speranță în ziua de mîine, dorința de a acoperi cu bani, cu putere și cu aparențe goluri care nu pot fi umplute constituie formele spirituale ale acestei necontenite jigniri a femeii, al cărei sens uman este mistic.

Un asemenea trecut se uită, dar nu poate fi vindecat; este acoperit de ultimele cuceriri ale științei și ale artei, crește și se înalță asemeni unui ferment și răstoarnă totul. Nepoții nu mai știu nimic despre originea lor; timpul lasă impresia că a șters nedreptatea, dar iată că o auzim din gura școlarului, atunci cînd se supără pe colegul de școală, și o regăsim în zîmbetul adolescentului, care azvîrle de la distanță o aluzie la tabu-ul feminin. Sîngele se poate amesteca, dar picătura aceasta de ofensă este nemuritoare. Alți oameni au sosit din alte părți ale lumii și au început să asculte de obiceiul pămîntului. Transfuzia a fost lentă; pătrunzînd în sîngele vechi, cel nou s-a pierdut în torentul sistemului circulator. Noile contingente umane, mînate de aceleași dorințe, mulțimi grăbite și lacome, nu aduceau dragostea, nici blîndețea resemnată a căsniciilor armonioase și fericite. Nu aduceau dragostea, nici nu o găseau, cu toate că focul din trupurile lor flagelate se luminează

efemer cu flăcările unor pasiuni mistuitoare ; urmașii lor continuă să lucreze la plăsmuirea unei realități reci și lipsite de formă.

Pellegrini relatează printre altele că pe vremea războiului din Paraguay femeile mai însoțeau încă trupele, la fel ca în războaiele civile și în campaniile împotriva indigenilor. Din pricina acestor obiceiuri din provincia Corrientes am pierdut războiul. Femeile acestea, adevărate ființe domestice, aduceau pe lume copii care erau crescuți de familii onorabile. Fiecare familie primea vreo cinci-șase copii, și cine poseda mai multă avere creștea și mai mulți. Personajul Santos Ugarte din *El Ombú* de Hudson este un tip de soi rău, născut în împrejurări asemănătoare, și popula cîmpia ; provincia Entre Ríos și-a avut tipul său, un tip de soi rău, născut îm împrejurări asemănătoare, și aceeași sămînță de paria, cum n-a mai existat alta în istoria omenirii, a produs un *gaucho* negru la suflet. Femeile îl urau pe bărbat, care le era inferior în toate privințele, și, atunci cînd se supuneau și tăceau, își călcau pe suflet și se pregăteau să ridice glasul.

Între această separare spirituală pe care o cunoaștem și unirea prudentă care a urmat s-a format o zonă neutră, un teren viran. O distanță psihologică ce ajunge să fie și fizică, așa cum se observă la soțul și la soția care merg de la țară la tîrg și de la tîrg la oraș. Bărbat și nevastă intră pe străzi rușinați de faptul că sînt văzuți împreună, poate și din cauză că soarele nu-i surprinde aproape niciodată unul lîngă altul ; viața de la țară, unde femeile rămîn acasă și bărbații se duc la cîmp, îi unește numai noaptea, dar fără vorbe multe și fără ceremonii ; este o unire în singurătate, cînd se culcă obosiți ca să zămislească prunci și să doarmă. Obiceiurile acestea ale ființelor dezbinate se pot vedea și la unii imigranți. Par dezorientați, învinuindu-se reciproc și atribuindu-și unul altuia lipsuri rușinoase, care în realitate nici nu există. Bărbatul merge înainte ; femeia și copiii în urma lui ; el umblă cu aerul unui om năucit, uimit, spionînd insinuări indis-

crete — care se fac, ce-i drept — de parcă ființele care-l urmează nu-i aparțin ; ei sînt, totuși, nevasta și copiii lui ! La disprețul firesc pentru femeie, a cărei poziție în societate era inferioară în urma unui complex de împrejurări, se adaugă ancestralul dispreț iudeo-creștin, care o consideră izvorul tuturor relelor ; ispitirea lui Adam de către Eva și prăbușirea spiței umane căpătau evidențe teologice. În sfera lumii catolice, femeia este instrumentul plăcerii, ajutorul diavolului, păcatul prin antonomază ; dacă viața nu are puterea organică în stare să elimine virusul, acesta pune stăpînire pe viață și o infectează. Această idee religioasă exagerată, cînd nu poate fi respinsă printr-o stare de fapt, întemeiată pe dragoste, ajunge să dea un ton limbajului și vieții ; gîndul pervers se ascunde îndărătul vorbelor de ocară, transpare în aluzie, în gestul și în starea sufletească înclinată spre asemenea aprecieri denigratoare. În exterior, o rigiditate excesivă interzicea chiar și cele mai nevinovate gesturi erotice ; pe dinăuntru, indolență și dehiscență. Ca urmare a acestui divorț și a acestei cenzuri severe, viața sexuală, constrînsă, asfixiată, trebuia să se concentreze și să iasă la suprafață cu o virulență bolnăvicioasă ; pe de o parte în casa plăcerilor, pe de altă parte în casa suferinței resemnate a vieții fără dragoste. Peste tot ce trăda o proveniență sexuală se întindea vălul repudierii austere, un strat solid asemeni corneei transparente, prin care se examinează lumea păcatului. Pentru femeie nu există nici un fel de milă ; i se întindeau capcanele cele mai viclene cu nădejdea că va putea fi hulită ulterior. Camila O'Gorman, împușcată cu pruncul în pîntece, este una din bietele martire ale neîndurării mulțimii. Confesionalul și pînda prin jaluzele erau procurorii cei mai teribili ai acestei vieți ferecate într-o temniță de ipocrizii. Nu existau decît cele două extreme : castitatea închisă între patru pereți și prostituția. În teatrul clasic spaniol, fără mame, fără copii, cu soții cu funcție de amante și cu fecioare care-și păzeau virtutea cu strășnicie, se întîlnesc numeroase exemple unde femeia este fie ri-

dicată în slăvi, fie disprețuită. Sexul rămîne tăinuit pentru totdeauna, dar face ravagii în suflete, distrugînd porțiuni echivalente acelor părți ale trupului care nu s-au bucurat de o împlinire nobilă. O evaziune pitorească poate fi întîlnită la „femeile voalate" din orașul Lima, care-și acopereau fața pentru a evita batjocura, amintind de măștile carnavalului nostru. S-au ivit forme foarte ciudate de libertinaj, sub aparența celei mai curate fidelități. În afara casei, femeia era expusă zeflemelei și ofensivei, care și după ora zece noaptea stau la pîndă pe străzile orașului Buenos Aires ; dragostea se refugiază în locurile interzise, așa cum în teatrul clasic spaniol sălășluiește în alcov. Această disociere a unei unități în fond indestructibile a creat o populație lipsită de dragoste, dar care simula dragostea, a produs o creștere canceroasă a țesuturilor bolnave ale societății. Pentru Bertrand Russell [1], America de Sud este una din ultimele regiuni ale globului unde prostituția continuă să fie o problemă socială și municipală ; deși ignoră că este și problemă morală, ca toate problemele noastre.

Cantitatea de instincte și de plăceri lăsate în interiorul lupanarelor nu a diminuat virulența dilemei, ci a făcut-o doar mai ascunsă, prefăcută și groaznică. Din aceste bordeluri izolate ca niște lazarete spirituale, deși împrăștiate prin toate cartierele și prin toate localitățile, ieșeau, împreună cu petrecăreții de noapte, aburii de desfrîu, de depravare, de trufie, care vor contamina căminele și copilăria. Adolescentul a înfăptuit aici actul vegherii armelor în slujba ordinului cavaleresc al acestui ev mediu al nostru, iar femeia, în general, a continuat să ocupe o poziție fictivă, fără ca, de fapt, să fie respectată. Era privită cu viclenia aceluia care de foarte timpuriu îi cunoaște secretele anatomice și funcțiunile generice, menstruația și nașterea ; demoni vechi și noi care considerau nubilitatea ca

[1] *Bertrand Russell* (1872—1968), filozof și matematician englez, unul din fondatorii logicii simbolice.

pe o umilire fiziologică. Problema sexuală s-a deplasat, aşadar, din sfera sentimentelor şi s-a prăbuşit ca un bolid în orbita materiei ; domeniul senzualităţii se reduce la cel sexual, iar sexualitatea, la domeniul genital. Voluptatea şi emoţia s-au fixat într-o anumită parte a corpului, iar parodia dragostei în casele de toleranţă. Mirodeniile care condimentează discuţiile bărbaţilor sînt inflorescenţe pe teme genitale ; fac parte integrantă, în chip parazitar, din limbaj şi din ideaţie, ca un fond comun de gînduri şi de imagini, iar cînd sînt excluse, efortul de eliminare este vizibil. Viaţa se învîrteşte în jurul lucrurilor a căror numire este evitată ; o cale lactee de aluzii împiedică întrebuinţarea firească a cuvintelor şi a construcţiilor gramaticale. Chiar şi femeia cea mai puţin expertă are o mare uşurinţă subconştientă pentru a interpreta insinuările cele mai voalate despre sexualitate ; neîncrederea şerpuieşte prin meandrele interzise, şi chiar copiii, în jocurile lor, amestecă termeni obsceni cu gesturi a căror semnificaţie le este încă necunoscută. În sfîrşit, problemele sexuale, refulate în zone izolate şi suburbane ale conştiinţei, n-au pătruns în toate locurile pe care ar fi trebuit să le ocupe. Ca urmare a vigilenţei religioase şi poliţieneşti, problema *libido* [1]-ului a produs fenomene de perturbare morală, care, devenind o stare normală, fără nevroze, îşi are legile sale, secretele sale, regulile sale.

CREDINŢA

Religia adusă pe aceste pămînturi cu mituri tot atît de vechi ca şi fiinţele şi plantele specifice era la vremea ei un instrument de dominare foarte complicat şi fără nici un contact cu viaţa ; un mecanism căruia i se cerea să funcţioneze în sînul naturii. Ordinul iezuiţilor era un

[1] *Libido,* instinct sexual în vocabularul psihanaliştilor.

simplu sistem de inginerie, elaborat pentru a transforma materiile prime ale lumii sălbatice în combustibil şi în forţe apostolice. Însărcinaţi să propovăduiască doctrina lui Hristos, ei nu aduceau nici speranţa, nici mila ; veneau să recruteze spirite şi trupuri pentru război, să ducă la capăt cel mai cutezător plan pe care disperarea unui cinic l-a putut zămisli în mintea unui fanatic. Doctrina pe care Machiavelli a conceput-o pentru politică devine mîngîierea şi resemnarea predicată fiilor singurătăţii de către adversarii lor.

Catolicismul, care nu-şi făcuse o pradă din Spania pînă la Ferdinand şi Isabela, ci era socotit mai mult o coaliţie împotriva arabilor, îşi realizează forma sa hispanică prin Ignaţiu de Loyola. De atunci, catolicismul impregnează întreaga viaţă spaniolă. Loyola descoperă felul în care religia, care o dată cu Renaşterea leapădă asprimile primitive, trebuie să grupeze concepţiile mistice ale vieţii medievale spaniole spre a le transmite evului următor. Iezuitismul însemna, de asemenea, o Spanie care se revarsă peste alte ţări, luptînd pentru credinţă şi pentru dominare. A-l transforma pe Hristos însuşi în cruciat fusese o idee genială, pentru ca dragostea faţă de el să se transforme în luptă, iar rugăciunea şi extazul să se concentreze în discipline hipnotice de cazarmă. Adevărul absolut al dogmei era indiscutabil, dezbaterile de teologie, inutile ; exista un singur adevăr : credinţa, şi o singură forţă pentru a-l impune : armata. O dată cu ordinul Iezuiţilor, Spania a găsit procedeul de a deveni ea însăşi puternică, ca un corp de armată luptînd pentru biserică, şi de a-şi pune vitejia şi ignoranţa în serviciul dogmei, anihilînd distanţa dintre ea şi Europa, din moment ce putea opune exegeţilor soldaţii. Religia va ieşi din mînăstire şi va pătrunde în pădurile şi în deşerturile lumii sălbatice, purtîndu-şi sufletul pe cruce şi în tăişul sabiei. America era asemuită cu China, India, Polonia, Lituania, Rusia şi Africa. Ideea sfîntului Ignaţiu vine la timpul potrivit pentru a înlocui în Spania nevoia de raţiune cu credinţa, nevoia de gu-

vernare cu supunerea, nevoia de ordine cu o expediție religioasă. Ordinul iezuiților a luat ființă pentru a salva Spania de un pericol iminent, procurîndu-i succedanee extrase din propria sa substanță, pentru a înlocui formele unei culturi înalte care în Europa devenea adultă. A descoperit mijlocul de a rezista fără să renunțe la natura sa sălbatică și fără să se împace cu epoca modernă. Instaurarea ordinului iezuiților a făcut posibilă continuarea conchistei, cînd obiectul și posibilitățile ei erau de fapt epuizate, căci iezuitul avea un plan, pe cînd „colonizatorul", nu. Situația a luat această întorsătură în mod întîmplător, în momentul în care Spania a început să devină puternică și să facă din cucerirea armată ținta politicii sale internaționale. Armatele de predicatori și de misionari, conchistadori și ei într-un anumit fel, au întîlnit la aceste latitudini un orizont prielnic. Era mai ușor și chiar mai meritoriu să-l supui pe indigen decît să supui popoarele care au îmbrățișat Reforma. În ajunul dezastrului, pentru catolicism apare din nou un popor ales, care-i înlesnește mîntuirea. De atunci, biserica se sprijină permanent pe aceste miliții, ca pe o forță vrednică de luat în seamă, la încheierea tratatelor și alianțelor.

Printre făgăduințele pe care America le oferea spiritului mărginit al spaniolului din secolul al XVI-lea se află și posibilitatea de a forma un imperiu din teritoriile cucerite, precum și de a aduna bogății jefuind tot ce găsea acolo. America își afla în felul acesta o justificare : recrutarea unei armate formidabile în slujba credinței și exploatarea indigenilor pentru agonisirea de bogății. Misionarii erau o completare a invaziei armate, dar nu în scopul de a legitima în fața papei și a regelui prăzile de război și sclavia, ci cu intenția de a stabili un regat supus și sigur pentru dogmă. Evanghelizarea Americii spaniole a fost o deviză ecleziastică, nu religioasă. S-au introdus, în loc de *Evanghelie* și de *Epistole,* catehismul și preceptele pe care le exalta cartea apocrifă *Mo-*

nita [1]. Preotul era întruchiparea unui Hristos-luptător. Imperiul acesta, care trebuia să se extindă conform unui plan, pentru a fi etern și invincibil, avea nevoie de un sediu într-un punct strategic al posesiunilor, și de organele sale subsidiare în concordanță cu întregul ; lucru pe care nu l-a înțeles conchistadorul, care popula fără nici o noimă, slujind totuși cu naivitate aceste planuri.

Provincia Misiones a fost locul unde au început să se înalțe templele și să se recruteze soldații lui Isus. Preotul era un factor de conchistă, de dominare ; l-a luat sub tutela sa pe băștinaș și l-a obligat să lucreze, promițîndu-i un paradis indigen după moarte, în schimbul efortului său servil pe pămînt. Preotul ocupă aici un loc preponderent, alături de *corregidor ;* apără integritatea și disciplina spiritelor, așa cum soldatul apără frontierele. A trebuit să se recurgă la hiperbolizarea aspectelor pitorești și patetice ale religiei pentru a înduioșa sufletul sălbaticului și a exprima pe înțelesul său o credință simplificată și materializată. Catolicismul a trebuit să se întoarcă la formele primitive ale doctrinei sfîntului Paul și să accepte infiltrarea unor elemente din mitologia autohtonă, atît cît putea fi posibilă asocierea uneia cu cealaltă. S-a ajuns la toate acestea pentru ca indigenul să nu respingă, însușindu-și indignarea lui Atahualpa [2], întreaga religie, cu alte cuvinte pentru a nu pierde pe catehumenul dezgustat în fața noii forme spirituale de credință. S-a elaborat un fel de drog foarte puternic, tropical, din noul cult și din vechea superstiție. Catedrele de teologie și de drept canonic,

---

[1] *Monita secreta societatis Jesu (Instrucțiunile secrete ale Iezuiților)*, apărută pentru prima oară la Cracovia în 1612. Părintele Van Aken a consacrat o lucrare intitulată *La Fáble de Mónita secreta* (Bruxelles, 1881), în care a demonstrat că aceste instrucțiuni sînt opera unui farseur rămas necunoscut.

[2] Ultimul împărat incaș din Perú, mort în 1533, fiu bastard al lui Huayna Capac. A moștenit regatul din Quito și a luptat împotriva fratelui și rivalului său Huáscar. A fost închis și executat, din ordinul lui Pizarro, în Cajamarca.

care formau disciplinele principale ale instrucției, nu aveau nimic de-a face cu acest proces paralel, deși în sens invers, întruchipat de călugărul stăpînit din ce în ce mai mult de un catolicism mitic, degenerat, și de ignoranța enoriașului. Refugiul său a fost în ultimă instanță capitularea în fața politicii și căutarea în altă parte a forței pe care o pierdea în contact cu populațiile înrobite, și anume în mînăstire, în parlament, în cămine și în amvon. Religia a fost predată catehumenului deformată, și el a acceptat-o deformînd-o. A trebuit să-și reducă simbolurile și retorica misticii la nivelul inteligenței infantile a indigenilor. Foarte curînd dispare ceea ce era spiritual, totul limitîndu-se la rit, la un element ornamental, la un instrument de tortură și de predominare. Formele arhitectonice înlocuiau în sufletul indigenului legenda martirilor și a sfinților. Francisco Solano [1] a trebuit să se coboare la condiția indigenului nomad, asemuindu-i-se, pe cît posibil, deoarece indigenul nu se putea ridica pînă la el. În efortul de a explica pe înțelesul celor mărginiți tainele Trinității, Imaculatei Concepțiuni și Euharistiei, s-a ajuns la o formă materialistă de superstiție pe care, cu timpul, indigenul însuși a respins-o, lepădîndu-se de ea prin reîntoarcerea în masă la cultul ancestral. Indigenului nu i se poate vorbi despre taina virginității fără să se ajungă la cultul priapismului. Călugărul se bucura de o reputație absolută ca om. Era prețuit pentru cantitatea de infern pe care o avea la dispoziție. Pentru un Santa Maria de Oro [2] și un Mamerto Esquiú [3], avem zeci de Castro Barros [4], Alado și Monterroso, exponenți clasici a ceea ce a ajuns să fie călugărul la țară. Tonsura dispărea, acoperită de păr, și în același timp dispăreau din corp și din spirit cele mai

[1] *Francisco Solano* (1649—1710), franciscan spaniol, apostol al triburilor *guarani* și *querandi*.

[2] *Santa María de Oro* (1771—1836), călugăr, învățat și patriot argentinian.

[3] *Mamerto Esquiú* (1826—1883), preot și predicator argentinian.

[4] *Castro Barros* (1777—1849), preot, patriot și scriitor argentinian.

multe semne care îl diferențiază pe preot de laic. Conducea hoarde, le aţîţa în luptă şi le silea la jaf ; nu se dădea în lături de la jocul de cărţi, făcea curte femeilor şi înjura.

Religia n-a găsit azil în suflete şi s-a refugiat în temple şi în cazărmi. Sfîntul Ignaţiu şi Vinerea mare erau motive de recrutare pentru credinţă şi pentru muncă, pentru imperiul pămîntesc ; Córdoba, aleasă pentru manifestarea celuilalt aspect — fundarea de colegii şi de congregaţii — răspîndea ştiinţa care va justifica acţiunea de creştinare drept o operă plăcută raţiunii. Asunción, cheia centrală, a fost ultima minte în care a luat naştere acest vis. Córdoba a constituit sufletul, aşa cum sfîntul Ignaţiu a fost trupul acestui Ordin care îşi avea universitatea sa, care lucra de comun acord cu seminarele, realizînd pînă la capăt cucerirea sufletelor. Ambele arsenale au ocupat puncte strategice, potrivit suprafeţei viceregatului şi proiectului de extindere pentru America de Sud. La Córdoba, centru omfalic care absorbise Chuquisaca, se va pregăti artileria grea de teologi şi de jurisconsulţi ; la Misiones, care absorbise Río de la Plata, se va înălţa un centru industrial, agrozootehnic şi comercial, care, punînd conchista în serviciul său, va aproviziona vistieriile şi trupele bisericii la fel ca instituţiile de la Lübeck [1] ale unor state hanseatice barbare. Erau două fortăreţe construite fără a forţa topografia şi liniile vitale de comunicaţie, dar s-a avut în vedere harta ideală a unui imperiu de unde vor porni armatele de colonişti, soldaţi, teologi şi traficanţi. Religia era totuşi exclusă de la această tactică machiavelică. Era negată de obicei o dată cu răspîndirea şi dominarea acestui fanatism egolatru, care îşi propusese să obţină victoria asupra sălbaticului ca punct de pornire pentru victoria asupra lumii catolice europene ce se îndepărta de biserică. Instrucţia acestor forţe proaspete pentru a fi trimise în

[1] Oraş din Germania, aproape de Marea Baltică, port şi centru comercial şi industrial. Aci a fost înfiinţată Liga hanseatică.

Europa brutaliza proiectele, tratînd mijloacele drept scopuri. Ideea lui Ignațiu de Loyola a găsit aprobare la Consiliul din Trento, dar în America lipsea o stare prealabilă de catolicism exacerbat pentru ca această impresionantă construcție de raționamente crude și de logică chimică să poată fi înălțată fără a fi pînă la urmă pervertită. Convertirea se face în sens invers, căci instrumentul de dominare a fost infinit mai puternic decît materia care trebuia dominată. Predicatorii și soldații se vor pune în cele din urmă în serviciul Americii, slujindu-se de învățămintele armatelor și practicilor folosite pentru a respinge o liturghie militară care era totuși destinată sufletelor.

Mediul în care acești căpitani și generali ai lui Hristos au fost nevoiți să-și desfășoare activitatea le era ostil și refractar în orice fel de împrejurare. O credință oarbă duce la istovirea rațiunii, la sinuciderea conștientă a facultății de a crea, de a te îndoi, de a urma o cale proprie. Ea cuprinde spiritul după mulți ani de neliniște sterilă, pentru a întîlni sălașurile lăuntrice într-o supremă îmbrățișare a credinței spulberate. Credința propovăduită așa cum o dogmatizează supunerea oarbă și acceptarea absurdului, accentuat *ex profeso* ca merit al adevărului, se revarsă pînă la urmă în valuri distrugătoare. Trupele înrolate în slujba primului gînd liber și a celor îndrăgite pentru prima oară în mod conștient se vor considera ele însele cohorte ale lui Dumnezeu. Renașterea facultății nealterate de a gîndi fără constrîngeri oferea conștiinței proprii, emancipate, arsenalul întrebuințat împotriva ei.

Supunerea misionarilor la condițiile primitive ale sălbaticului, pentru a-și începe acolo catehizarea, le-a impus o primă capitulare. Erau nevoiți să o ia de la început, învățînd graiuri fără nici un fel de relații lingvistice cu celelalte limbi cunoscute : au învățat limbile *guarani* și *quechua* pentru a-i învăța la rîndul lor pe indigeni rugăciunile și catehismul. A fost prima victorie a indigenului, dar și singurul mijloc posibil pentru ca doctrina să ajungă la catehumen expusă în limba lui maternă. Spiritul va

pătrunde cu ajutorul cuvîntului. Oricît de inteligent ar fi fost cel catehizat și oricît de mare ar fi fost voința pusă în slujba scopului, puritatea doctrinei s-a alterat o dată cu trecerea de la o limbă la alta. O religie este nedespărțită de o anumită limbă, așa cum o dovedește adoptarea limbii latine pentru liturghie. Prin intermediul unui vehicul greu de însușit, nuanțele și subtilitățile se pierd și conținutul devine, prin disecare, mai material și mai didactic. Neamurile acestea, care aveau un suflet asemănător cu al europeanului numai prin decizie pontificală, nu erau apte, în nici un fel, să participe la dezbateri îndelungate asupra interpretării *Sfintei Scripturi*, și nici să conceapă lumea de dincolo, o lume de categorie filozofică. Era nevoie să li se dea exemple simple, să se accepte introducerea în legenda creștină a unor fragmente întregi din teogonia lor. Predicatorii și misionarii au alterat propria lor limbă, ajungînd pînă la urmă să o interzică definitiv în vorbire și în rugăciuni ; limba castiliană, la misionari, și latina, la catedră, au suferit prin hibridrizare aceleași deformații pe care le suferă o religie ce nu vorbește nicidecum inimii unui popor, ci numai fanteziei sale mărginite. Pentru a înțelege și una, și alta, era nevoie să închizi ochii în fața trecutului și a prezentului, care, prin simplul act al existenței, distrugea construcția acestor Nefelococigii [1]. Se consolida, cu ajutorul forței, doar credința în adevărul acestor învățăminte, prin stilul și siguranța transmise vieții și predicilor de acești oameni de culoare diferită care păreau că poartă cu ei adevărul și forța. Credeau în oameni.

Tot acest sacrificiu de răbdare și de perseverență, de acomodare reciprocă, avea un mobil secret, nihilist. Încetîncet, pe nesimțite, se atinge obiectivul titanic care conducea la edificarea unei biserici, a unui centru comercial și a unei cazărmi. Cu o încetineală la fel de imperceptibilă, indigenul îl atrăgea spre peisajul său pe lucrătorul perse-

[1] Oraș din *Păsările* lui Aristofan.

verent, silit să muncească pămîntul si şă producă, fără ca în operele sale să lase amprenta bucuriei şi a dragostei. Se înfruntau două lumi în oala în care găteau, în ţesătura pe care o ţeseau, în fusul pe care îl învîrteau la tors. Indigenul, angrenat şi el în luptă, supus muncilor agricole şi industriale, redus la robia fermecată de cîntec şi de imagini, însă gata oricînd să se revolte împotriva unui ţel al cărui sens universal îi scăpa, şi împotriva unei liturghii ornamentale, îl domină încetul cu încetul pe iezuit, transmiţîndu-i mentalitatea întţesată de superstiţii şi felul lui de a se comporta, de a gîndi, de a simţi, de a se supune. Au ajuns şi unii şi alţii la adoraţia amuletelor şi la teama de magia neagră, catehizaţi în acelaşi timp de ignoranţă şi de simplitate. Sfinţii reveneau la categoria totemului, şi întreg edificiul unui imperiu universal se năruia, năpădit de plăcerea inferioară a puterii materiale şi de trufia unei victorii foarte anevoioase. De atunci, pe aceste meleaguri, catolicismul de tip franciscan şi cel de tip iezuit au închegat o nouă sectă schismatică, cu tot fastul exterior al cultului, dar fără forţa pe care adevărata religie o aprinde în sufletul credinciosului. Acest catolicism falsificat nu ar fi putut fi predicat, înţeles şi acceptat în nici un alt colţ al lumii. În cele din urmă, a trebuit totuşi să fie anihilat, preoţii care şi-au renegat limba şi respectul datorat regelui fiind expulzaţi ca nişte eretici.

Fericitul călugăr Luis de Bolaños şi sfîntul Francisco Solano, care vorbeau limba aceasta nouă cu o uşurinţă cum numai Dumnezeu printr-un miracol îi putea dărui, au fost nevoiţi să recurgă la alte mijloace de convingere. Au creat o metodă aşa cum creează filozofii un sistem. Pătrunzînd sensul graiurilor indigene, au avut parte de mulţumirea de a se face aici înţeleşi. Sfîntul Francisco Solano, asemeni celui de la Assisi, cu care prezintă asemănări parodice, în locul crenguţei în stare să imite lăuta, îl atrăgea pe indigen cu vioara ieşită din propriile sale mîini. Modula şi improviza melodii, şi cîntul se împreuna cu vocea sălbatică a instrumentului său divin. În alte îm-

prejurări arta servea ca limbă de dominare, mai puternică și mai eficientă decît armele. Solano a reușit să facă singur ce n-a făcut întregul ordin. A făcut adevărate minuni și mai sînt și acum suflete care îl venerează. Acesta era singurul fel de a ajunge la ungherele tăinuite ale spiritului și de a le scoate la lumină. Dar pentru aceasta a trebuit să ia înfățișarea unui trecător prin deșert, a unui panglicar de bîlci, a unui violonist înnăscut. Minunile sale sînt tot atît de primitive ca și sărmana sa viață, și în ceruri, chiar de-i va fi dat să stea alături de sfîntul Francisc din Assisi, se va rușina de rusticitatea lui și de dovezile oferite oamenilor inculți ai acestor locuri despre existența divinității care îl inspira.

Nu toți au urmat acest drum plin de sacrificii și de înfrîngeri ; unii au preferat celălalt drum, mai potrivit cu îmbierile mediului înconjurător și cu motivele care îi mînaseră spre aceste locuri : au luptat cu vitejie alături de șefii militari. Se trecea de la un drapel la altul. Quiroga îi considera pe dușmanii săi atei ; Aldao și Bustos îi numeau pe cei ce se împotriveau politicii lor cînd „inovatori periculoși", cînd „atei", care pe atunci era un cuvînt satanic. Au găsit ipostaza unei divinități corcite și au uzurpat totodată și un mesianism despre care nu aveau o idee clară. Astfel, noua sectă a pus în locul Maicii Domnului Sfînta Federație.

Religia a slujit pentru a ține sub ascultare mulțimile pe vremea cînd nu exista nici o instituție laică ; reușea să polarizeze toate dorințele de a sufoca pe adversar și de a ridica propria ta acțiune la rangul de principiu de guvernare necontestat, *ad majorem Dei gloriam*. În provincia Entre Ríos, așa cum ne spune Andrés Lamas, un călugăr franciscan „administra justiția civilă și penală, pronunțînd pînă și sentințe de pedeapsă capitală". Mediul înconjurător fiind refractar ingerării alimentului mistic și chiar a celui religios, religia absoarbe printr-un simplu fenomen de capilaritate obiceiurile și forțele senzuale și hedonice ale hoardei și ale guvernului acesteia. Nici o ino-

vație nu putea fi dusă pînă la capăt, fiindcă tribunalul Sfîntului Oficiu o considera nelegiuită și opusă legii divine, care-și îngăduia să nesocotească legile naturii și ale rațiunii. Don Nicolás Oroño a secularizat cimitirele și a instituit căsătoria civilă în Rosario, înainte ca acestea să fi existat în alte părți ale Americii de Sud ; a proiectat, de asemenea, înființarea unei școli de agronomie pe terenurile mînăstirii San Lorenzo. Asemenea nelegiuiri au dezlănțuit împotriva lui revoluția din 22 decembrie 1867. Din nordul provinciei Santa Fe au sosit să asedieze Rosario forțele comandantului garnizoanei de frontieră, maiorul Nicolás Denis, care s-au unit cu forțele colonelului Patricio Rodríguez. Înflăcărate de un fanatism sacru, populația și trupele armate străbăteau orașul strigînd : „Trăiască Dumnezeu !“ și „Jos masonii !“

Călugărul se amestecă uneori în politică și în război pentru a conduce bandele de *gauchos* înrăiți, definitiv învins de forțele barbare înconjurătoare. Nu putea fi transformată prin metoda convingerii o lume violentă și îndărătnică ; această lume trebuia subjugată și făcută să înțeleagă prin foc și sabie supremul adevăr al religiei. Cine era mai viclean intra în consiliile comunale și în congrese, unde-și făcea auzit glasul, și după ce-și epuiza argumentele, recurgea la pasaje înfricoșătoare din *Apocalips*. Sarmiento și-a pierdut credința auzind predica unui energumen care fusese deputat la congresul din 1816. În parohia sa, preotul îi instiga pe credincioși la luptă sau publica diatribe infame, ca acel preot potlogar Castañeda, care a inaugurat gazetăria noastră murdară și grosolăniile în viața literară. Din clipa aceea, soldatul religiei se transformă într-un *caudillo* al amvonului ; atunci cînd își pierde ascendentul personal, se slujește de forța sa ocultă prin intrigă și defăimare ascunsă. Expulzat în 1767, își leapădă haina preoțească, pătrunde în guvern și proliferează prin ramificații deschise în interiorul vieții sociale argentiniene ca un sistem de ganglioni. Toate practicele și exercițiile spirituale se reduc la cult, la venirea la bise-

rică, la respectarea sărbătorilor rituale. După ce își leapădă haina preoțească, se deghizează îmbrăcînd nenumărate costume civile și deschizîndu-și drum în învățămînt. Religia se transformă într-o liturghie exterioară și într-o etalare fastuoasă a credinței. N-a existat, firește, nici mistica teoretică, nici substratul de evlavie adîncă, atît de frecvente la alte credințe, în afara celei catolice. Tot ceea ce a fost exercițiu spiritual s-a transformat în miliție politică și birocratică. Colegiile au continuat pregătirea unor oștiri nevăzute asemeni păianjenului care-și țese pînza ; deși din rîndurile lor nu s-a ridicat nici un mistic, nici un om mare, iezuiții reușesc totuși să-și asigure pe cale legală și prin prevederi bugetare o viață respectabilă de necredincioși vicleni, revărsîndu-și în exterior evlavia intimă a inimii satisfăcute, prin extroversiunea caracteristică conchistadorului și traficantului. Prin anastomoza cu administrația și cu armata, religia a devenit un cult superficial, o ostentație a cucerniciei, total contrarie însăși esenței sale. Fără înrădăcinare în credința adevărată, a rămas o falsă suprastructură. Simbolul ei material îl constituie bisericile din Misiones, azi dărîmate, din care au rămas în picioare doar blocuri din fațadele năpădite de vegetație luxuriantă, învinse de natura tropicală ; arhitectura încărcată cu ornamente de piatră se ivește din loc în loc printre crengile copacilor.

Biserica somptuoasă păstrează bogății reci, care sînt invidiate la fel ca averile încăpute pe mîini necinstite. Catedrala și seminarul din Catamarca, a cărui construcție a costat trei milioane de pesos, ascunde bogății mai mari decît ale bogătașilor provinciei. În toate orașele unde au fost înălțate, bisericile și catedralele sînt simboluri lipsite de artă și de vechime, ridicate după planuri vechi și cu valoare pur artistică, prin donația păcătoșilor căiți și construite de zidari care își blestemau destinul, cu înșelătoarea lor fațadă acoperită cu plăci de marmoră în spatele cărora se găsește puternicul bloc de ciment, au rămas niște simple incinte unde se adună duminica mulțimile, iar după slujbă

se împrăştie iar şi se hărţuiesc. Din amvon, parohul distribuie afişe electorale sau ţine predici de necredincios fanatic dobîndind faimă de predicator ; predicile lui sînt ascultate cu atenţie, dar nu li se dă crezare. Nici una dintre biserici nu vorbeşte credinţei, nici nu păstrează rămăşiţe pămînteşti venerabile. Sculptorii nu le-au înfrumuseţat, pictorii şi gravorii nu le-au făcut demne de laudă, cuvîntul lui Dumnezeu n-a răsunat în naosurile lor, nu sădeşte în sufletul celui mîhnit decît singurătatea şi întristarea ; credinciosul iese din nou în stradă, pentru a se contopi cu şuvoiul vieţii, la fel de rece şi de ostilă ca acest templu fără Dumnezeu şi fără nebunie.

GRAI

Mai mult chiar decît în obiceiuri, suma experienţelor unui neam se adună în limbă. Aici, la hotarele lumii, s-a vorbit curînd după cucerire la fel ca şi în Spania. Colonizatorii au adus o limbă cu substantive foarte concrete, care şi în vicisitudinile cruciadelor a păstrat tot atîta forţă ca şi în Peninsulă. Şi dacă în perioada colonială geniul Americii n-a găsit posibilitatea să se exprime cu ajutorul unei limbi încă străine, în schimb în secolul trecut au apărut scriitori de talia lui Sarmiento, cel mai mare prozator al limbii, şi a lui José Hernández, talentul capabil să o adapteze nevoilor vieţii argentiniene. Restul a fost, dacă nu retorică, în orice caz o luptă pentru înlăturarea poverii inerte a limbii care apăsa asupra ideilor. Căci o limbă nu se adaptează dacă lipsesc condiţiile prielnice şi nu serveşte drept limbaj adevărat unui suflet care se află departe de peisajul şi de neamul său. Cuvintele aduse de conchistador nu corespundeau realităţii americane ; absurditatea vădită a denumirii animalelor şi plantelor autohtone, puse prin analogie cu speciile asemănătoare din

Europa, își află echivalente în sfera sentimentelor și în sfera noțiunilor. Fapt curios este că în regiuni atît de îndepărtate și în afara spațiului în care spaniolul își avea obîrșia, limba s-a conservat cu o integritate relativă. Pierderea cantitativă de cuvinte corespunde în cazul de față unei deformări, fiindcă, după cum se știe, graiurile suferă schimbări cu atît mai mari cu cît lexicul din uzul cotidian este mai bogat. Această relativă integritate a limbii este explicabilă în parte prin redusa flexibilitate la exprimarea stărilor sufletești complexe și prin caracterul concret foarte pronunțat, atît de potrivit pentru exprimarea unor stări de cultură foarte joase ; totuși s-ar putea, și ar fi interesant de cercetat acest lucru, ca integritatea să se datoreze tocmai inadecvării perfecte a elementelor psihologice la cele verbale, și în cazul acesta limba ar îndeplini rolul unui sistem de semne în care nu se oglindesc schimbările vieții. Este adevărat că din vorbirea curentă au dispărut cuvintele care aveau o savoare autentică, acelea pronunțate cu *z ;* mai mult nu s-a putut face. De partea cealaltă se situau observatorii profunzi ai realității, chiar dacă nu erau specialiști în lingvistică, care au propus adoptarea limbii *guarani* sau a altei limbi ; propunerea aceasta, ca și aceea de a se schimba ortografia, nu a fost decît o mișcare de rezistență, născută, fără îndoială, din același aluat din care este plămădită limba, și de unde iese la suprafață sub o anumită formă, dînd glas conștiinței. Mai surdă și mai tăinuită a fost rezistența sufletului care a trebuit să se slujească de acest instrument, ba chiar să și-l însușească, din nevoia de a întrebuința unul. Cu toate că limba își va păstra relativa sa puritate, mai bine chiar decît în unele regiuni din Spania, această vitalitate, redusă mereu la un lexic de utilitate practică, izvora de fapt din imposibilitatea de a distruge ceva ce făcea parte integrantă din viața însăși. Filologul s-ar putea consacra cu folos misiunii de a cerceta dacă nu cumva au dispărut îndeosebi cuvintele menite să valorifice calitățile hispanice, particularitățile unei existențe îndepărtate și fără sens acum, sau

acelea care desemnau valori de ordin spiritual. Limba nu putea fi distrusă și nici schimbată, pentru că lipseau energia spirituală suficientă și timpul necesar ; nu putea fi decît degradată, și într-adevăr devine unealtă și monedă, căci sensul ei nu depășește, în ordinea ideilor și a formelor create de spirit, sensul corespunzător din limbajul îndeletnicirilor și al tranzacțiilor. Era suficient pentru nevoile comunicării. În timp ce în provinciile din interior, unde se păstrează un vocabular bogat și o fonetică ușor modificată de vicisitudinile prin care trece orice limbă ajunsă în ținuturi cu caractere topografice accentuate, se menține o oarecare prospețime a limbii, în schimb în orașele de pe litoral și în cele cu fizionomie net cosmopolită limba a decăzut și a sărăcit. Toate cuvintele nefolosite în mod obișnuit au murit strivite sub greutatea factorilor etnici și geografici ; adăpostite în redutele scrisului și ale vorbirii culte, erudite chiar, ele provoacă un zîmbet disprețuitor din partea mulțimii. Asemenea cuvinte s-au stins mistuite de ridicol și au fost înlocuite cu altele de o proveniență obscură, potrivite mai curînd cu imperativele sufletești decît cu cele ale limbajului. Proscrierea anumitor cuvinte și introducerea altora cu o valoare evident inferioară, dar necesare ca înțeles, precum și cristalizarea anumitor cuvinte anodine, care se împodobesc cu irizări și fosforescențe în anumite cazuri surprinzătoare, este rezultatul cenzurii izvorîte din ura reprimată, cenzură aplicată la tot ce e spaniol.

Dar, înainte de toate, o limbă este mai puțin un instrument al minții, cît al sensibilității, inclusiv al sensibilității organice sau al subconștientului. În primul rînd, limba este forma orală a vieții și este cu atît mai pieritoare cu cît se identifică mai mult cu depănarea vieții și cu diversificarea ei ; dispar mai greu limbile a căror folosire nu răscolește întregul psihic al omului pînă ce se eternizează în papirus. Nu vorbim gîndind, ci simțind, și din această cauză limbajul — ce reține de preferință termenii calitativi mai mult decît pe cei substantivali — este în primul

rînd un organ al nevoilor estetice şi abia după aceea al nevoilor logice. Pînă şi gîndirea abstractă ia naştere prin configurarea unei substanţe vitale organice, susceptibile de a se transforma în idei, dar şi în fapte sau în cîntece. Comparaţia limbii, începînd cu Horaţiu şi pînă la Darmesteter [1], cu o fiinţă vie, avînd metabolisme paralele, se întemeiază pe originea activităţilor sufletului. Modificările şi falsificările, prin cuvinte grosolane, petrecute în scurta istorie a limbii pe care o vorbim poartă amprenta proaspătă a violenţei şi a dezgustului. Nu e de mirare, din aceleaşi motive, că aceia dintre noi, ca bunăoară Sarmiento şi Juan Maria Gutiérrez [2], ori ca Lugones şi Banchs [3], a căror limbă este tipică pentru intelectualii de formaţie autodidactă, mînuiesc un limbaj bogat, cu mai mult miez şi de multe ori mai concis şi mai sobru decît limbajul celor mai buni prozatori şi poeţi din Spania. În timp ce necioplitul savurează cu voluptate sacrificarea cuvintelor neadaptate şi preferă cuvintele corcite şi barbare, omul de cultură caută evadarea de sub această tutelă incomodă, insuflînd limbii o viaţă originală, de o speţă deosebită, care, mai mult decît cu sîngele limbii, se încrucişează cu numele său. Instruirea, munca de selecţie şi cultura de seră, cunoaşterea gramaticii în înţelesul de corectitudine şi de precizie, îmbogăţirea personală a lexicului, toate acestea nu pot înlocui pierderea de substanţă vie, secreţia internă a limbii obişnuite, luată în totalitatea ei, care se joacă, uneori cam nepăsător, se poate spune, cu funcţionarea normală şi vitalitatea glandelor.

Psihologic, unei limbi i se poate întîmpla ceva şi mai rău decît subîmpărţirea în dialecte, şi anume cristalizarea în forme anoste pe măsură ce sărăceşte şi se amputează.

---

[1] *Arsène Darmesteter* (1846—1888), lingvist francez.

[2] *Juan Maria Gutiérrez* (1809—1878), poet şi scriitor argentinian, autor al unor tablouri de moravuri, romane etc. A fost şi un critic de mare reputaţie.

[3] *Enrique Banchs*, poet argentinian, născut în 1888, autor de versuri în stil clasic.

În dialect trăiește un suflet local, peisajul autentic ; în limba de mare circulație, dar superficială, cuvîntul slăbește, pînă cînd, pe măsură ce se reduce numărul de termeni, cuvintele care supraviețuiesc primesc sensuri *holofrastice* [1]. Peste un cuvînt se suprapun atunci fraze și judecăți sintetice, într-un regres paleologic [2]. Funcțiuni și organe rămîn inactive ; operațiile complicate ale calculului diferențial de imagini nu se realizează, iar însușirea conștientă de cuvinte și exercițiul solitar al limbajului prin folosirea dicționarului sau efectuarea de compoziții nu reușesc să dea vocabulei și ideii rezonanța și parfumul pe care le au în procesul trăirii lor spontane. Partea nobilă dintr-o limbă este aceea care atinge sensul exact și degajă o atmosferă elevată, în zona frumuseții și a exactității. Restul este un strat superficial, cu înfățișare erudită și simplă, un strat exterior care nu transmite senzația vieții.

Se întîmplă totuși ca anumiți scriitori argentinieni să repudieze, din incompatibilitate instinctivă, forma curată și corectă. Stilul lui Quiroga [3], uscat și viclean, poate sluji drept exemplu ; corectitudinea rece nu poate spune nimic unui om care gîndește cu toți nervii și cu tot sîngele său și care urmărește scopuri superioare. Quiroga este un mare prozator incorect, fiindcă viața îi impune lucrul acesta. Dar, oricum, este un maestru, și de aceea trebuie să ne referim la scriitorii obișnuiți. Ei scriu rău fiindcă se rușinează în taină să scrie bine ; se adoptă modele incorecte, deoarece nimeni nu vrea să se supună normelor ; sînt disprețuite nu atît regulile gramaticale, cît formele naturale ale construcțiilor tipice din limbajul pe care îl întrebuințăm, pentru că ceea ce are de spus sau vrea să spună scriitorul corespunde altei substanțe, nedomesticite, de aici sau din alte părți ale globului. Este respins tocmai ceea ce re-

---

[1] ***Holofrastică,*** limbă în care printr-un singur cuvînt se exprimă o frază întreagă.

[2] ***Paleolog,*** om de știință care studiază limbile vechi.

[3] ***Quiroga (Carlos Buenaventura),*** scriitor și poet argentinian, născut în 1890, autor al volumului ***Rasă răbdătoare.***

prezintă o anastomoză a limbii înseşi. Cine scrie rău, dacă nu este un neîndemînatic, este un nemulţumit al neamului său ; şi cine scrie — sau vorbeşte — rău limba înclină să nu-i acorde decît o valoare convenţională ; exactitatea, eleganţa, cursivitatea sînt înlocuite cu lipsa de precizie, cu neglijenţa şi cu alambicarea. (La acest nivel limba-unealtă se transformă în limbă-armă). Trebuie să încercăm să nu ţinem seama de exigenţele care ar dezvălui voinţa fermă de capitulare, deoarece căutarea originalităţii ascunde adeseori dorinţa de a te sustrage apăsării atmosferice a limbii şi formelor ei naturale. Mai jos de acest nivel, atitudinea provocatoare a cumătrului, insulta, neologismele jargonului de mahala sînt forme de răzbunare, ascuţite şi tainice. În formarea de cuvinte falsificate există, desigur, o doză de ignoranţă şi de trîndăvie ; există însă într-o mai mare măsură dorinţa de răzvrătire ; cuvintele acestea ucigătoare, care în mod automat îngroapă alte cuvinte, se răspîndesc cu uşurinţă chiar în cercuri elevate, pentru că acţionează ca un suflu anonim de răzbunare. Atunci cînd există simpatie, comutarea are alt caracter, şi cuvintele apar ca nişte copii ce aduc armonie în familie.

Această invidie ascunsă faţă de o limbă de filiaţie paternă, invidie care nu e înnăscută, ci dobîndită, poate duce la două forme tipice de a scrie, de a vorbi, de a citi şi de a auzi. În pătura de jos, al cărei instinct merge direct, fără ocolişuri, împotriva lucrurilor, mai degrabă decît deformarea — întotdeauna lentă — ia naştere inversiunea, care este imediată. A vorbi pe dos este o formă patologică deopotrivă a urii şi a incapacităţii. Neputînd vorbi o altă limbă, disprețuind-o pe cea pe care o vorbeşti şi neavînd mijloace pentru a exterioriza rezistenţa vitală, în limbajul pe care în mod fatal îl utilizezi în raporturile sociale şi intime de orice gen optezi pentru inversarea silabelor : limba rămîne aceeaşi, dar sensul e complet schimbat, e invers. Mai mult, în mediile cu o cultură înaltă, unde se observă această nemulţumire generalizată şi difuză în zone mentale şi emotive mult mai ample şi delicate, deoarece

nu e localizată în cuvinte, ci saturează un sector important al vieții psihice, plăcerea adevărată este lectura în alte limbi. Este firesc ca la un anumit stadiu de cultură să se simtă nevoia contactului cu alte climate spirituale, dar este tot atît de firesc să ne dăm seama că aici e vorba de o evadare. Prin lectura și vorbirea în limbi străine se părăsește o lume de forme inflexibile și se pătrunde într-alta. Mai mult decît pătrunderea într-un univers nou te satisface evadarea. Dacă pe de o parte este, indiscutabil, o cerință a vieții spirituale, pe de altă parte devine pentru mulți compatrioți o încercare de respingere a limbii firești ; așa cum la cei care sînt nemulțumiți de părinții lor există tendințe spre pseudonim și admirația față de numele de proveniență străină. (Rosas și-a schimbat litera *z* din numele de familie în *s*, și s-a declarat mulțumit.) Formele acestea ascunse de resentiment, care pot ajunge, cînd e vorba de propria ta persoană, la manifestări sinucigașe, pot duce, pe plan social, la surparea unei părți fundamentale a culturii, a progresului și a ordinii. Deși, din păcate, sufletul are și alte mijloace, mai expeditive și mai eficace ; în această muncă distrugătoare posedă și alte arme, cu tragere mai lungă și cu precizie mai mare.

BUENOS AIRES

I Arghiropolis
II Marele sat
III Orașul indigen

I ARGHIROPOLIS [1]

NAȚIONAL ȘI MUNICIPAL

Nu este o constatare recentă faptul că problema națională a fost studiată și rezolvată ca o problemă municipală. Și nici faptul că finanțele, guvernul, politica, arta, cultura, tot ce se referă la un întreg ansamblu și la valorile din care e alcătuit, au fost considerate ca o problemă a portului Buenos Aires. Odată cu independența, Buenos Aires a luat locul metropolei. Cînd s-a separat viceregatul de rege, Buenos Aires a înlocuit pe monarh în ceea ce privește apărarea privilegiilor hispanice, organizarea administrativă, ecleziastică și militară. Independența s-a născut în consiliile comunale ; din această cauză a fost urbană și municipală. Orașul Buenos Aires a întocmit anteproiectul emancipării, dar mai tîrziu s-a transformat în dușman al idealurilor republicane, federale și reprezentative. Pînă în 1862 a rămas în afara pactelor și a constituției ; dar de la 1880 totul a fost înghițit de el. Într-o vreme a reprezentat idealul unitarist împotriva democrației, și litoralul împotriva interiorului. Orașul unde s-a aprins scînteia revoluționară a subzistat ca o bucată din Spania în cadrul viceregatului, deoarece interesele sale nu mergeau mai departe de liberul trafic maritim și de politica vamală. În realitate, în loc să se desprindă America de Spania, s-a

[1] Orașul de argint (gr.).

ajuns la desprinderea Spaniei de America ; și orașul Buenos Aires a rămas ca un fragment al ei.

Interiorul țării a privit întotdeauna orașul Buenos Aires ca pe o metropolă : planurile sale naționaliste au fost antagonice și total deosebite de restul țării. Buenos Aires a fost încă de atunci centrul în jurul căruia s-au axat viața argentiniană, organizarea națională, cultura, bogăția. Alberdi spunea : „Nu sînt două *partide*, sînt două țări ; nu sînt *unitariști* și *federaliști*, există *Buenos Aires* de o parte și *provinciile* de altă parte".

Orașul continua să crească în rivalitate cu Republica. Oamenii noștri clarvăzători și-au dat seama că era imposibil să stabilești un sistem de guvernare luînd ca reședință federală marea capitală a sudului. Denumirea de *Arghiropolis* spune destul de limpede că aceasta era opinia susținută de Congresul din '62, precum și de Mitre și Tejedor [1], care nu erau în stare să vadă clar problema, căci aveau o mentalitate de locuitori ai orașului Buenos Aires și de argentinieni în surghiun, tinzînd spre alte scopuri. În vechea dispută dintre unitariști și federaliști, sau dintre Mitre și Urquiza, există orașul Buenos Aires de o parte și nimic de cealaltă parte ; dar acest nimic aspira, de fapt, să fie cealaltă jumătate a întregului. Orașului-națiune i se opunea provincia-republică. Cu o provincie bogată, situată pe o fîșie între estuarul numit Marea Dulce și deșert, cu un oraș monstruos în centrul fluvial, nu era posibilă adevărata federalizare, nici unirea și progresul : s-a ajuns deci la o formulă de compromis, adoptată din oboseala de pe urma prea multor schimbări. În lupta dintre porturi, Buenos Aires a absorbit orașul Asunción, cîndva un centru opulent, a cărui decădere începe o dată cu crearea portului subsidiar Santa Fe ; a absorbit, de fapt, întreaga republică. Prin brеșa deschisă de Buenos Aires, alergînd pe fluviile și căile sale ferate, țara se asvîrle în

[1] *Carlos Tejedor* (1817—1903), jurisconsult și om politic argentinian, autor al primului cod penal al țării.

ocean și ajunge în Europa. Asumîndu-și conducerea mișcării de emancipare, Buenos Aires a vrut să joace rolul Spaniei, și de aici decurge permanenta incompatibilitate dintre acest Danzig [1], capitalist și liber, și restul țării, arendaș și zilier.

Merită să ne oprim puțin privirea asupra acestui aspect urban al republicii, pentru a înțelege clar problema argentiniană și pentru a da la o parte vălul ce acoperea totul, risipind astfel farmecul iluziei. O dată încheiate violențele care au urmat emancipării, în Buenos Aires s-au refugiat ultimele forțe ale reacțiunii. Deși constituia o primejdie pentru constituția federală și părea învins în aparență, orașul Buenos Aires și-a impus pînă la urmă indestructibila sa realitate geografică, demografică și plutocratică. De fapt a susținut, ținînd seama de realitatea lucrurilor, unitarismul economic, salubritatea publică, educația și sentimentul măreției, împotriva regimului politic, care constituia o falsă structură.

Realitatea continua să fie însă interiorul țării. Buenos Aires, care își afirma hegemonia peste aproape trei milioane de kilometri pătrați, era districtul federal pe care 14 provincii și 10 guvernăminte îl lăsau în picioare ca un fel de „viață de dincolo" sau ca un „ideal". S-a încercat stabilirea sediului artificial al unei uniuni artificale la Rosario (cu numele de Rivadavia), la Villa María și la Fraile Muerto sau Villa Nueva. Dar nu se putea înființa nicăieri un centru al neantului.

Și Buenos Aires a rămas centrul unei circonferințe formate din punctele populate și cultivate din interior. Toate aceste puncte se găsesc la aceeași distanță ; ele sînt periferice față de Buenos Aires, care se află în centru. În mod similar, Europa se dovedește a fi punctul cel mai apropiat de Buenos Aires, iar acesta, orașul care îi vine

[1] ***Danzig*** **(Gdansk), port al Poloniei în golful Gdansk, aproape de gurile Vistulei. Înainte oraș al Ligii Hanseatice și al Prusiei, a fost oraș liber în 1919, anexat Germaniei în 1939 și redobîndit de Polonia în 1945.**

ei cel mai peste mînă. Ținînd seama de anumite date spirituale, istorice și economice, care sînt, în definitiv, mai importante decît celelalte, Parisul este mai aproape de Buenos Aires decît Chivilcoy sau Salta. Diferența de climă umană și de cronologie este mai mare între monstruoasa noastră colonie de polipi și o stație de cale ferată din La Rioja, San Juan, San Luis, Catamarca sau Jujuy, decît între ea și New-York. Structura exterioară, amploarea, aparențele vieții eroice și agitate fac din Buenos Aires un oraș mondial cosmopolit, bogat, de mare viitor. Prin firea lui, însă, prin sîngele și prin felul său de a fi, seamănă mai mult cu orice orășel uitat din La Rioja, San Juan, San Luis, Catamarca sau Jujuy decît cu vreun oraș european sau nordamerican de categoria sa : să nu uităm că Buenos Aires este capitala federală a Republicii Argentina.

Orașul s-a mărit prin stabilirea și concentrarea unor mari contingente de imigranți, rămași aici dintr-o fantezie, atunci cînd, după traversarea oceanului, n-au îndrăznit să continue înaintarea spre interior. Imigrantul care rămînea în acest focar, stăpînit de teamă, și cel care din interiorul țării era atras de străzile sale tot mai populate o dată cu mărirea metropolei, făcea din el un loc de odihnă sau de evadare : „celălalt oraș", „intuiția sigură a măreției", „locul ideal". Crescînd fără măsură, constituia măsura realității din interiorul pustiu, ostil, incapabil de a atrage, respingînd și alungînd. Acel care credea în Buenos Aires și i se încredința ca un bun localnic nega, în mod automat, republica. Capitala federală a fost întotdeauna provincie, oraș și națiune. Disproporționata sa măreție este, de fapt, consecința stagnării a tot ceea ce a rămas în afara lui. Ca să nu privească adevărul în față, își ascundea capul în nisip. Mutația cea mai caracteristică a fost transformarea lucrurilor neplăcute în tabu-uri, ceea ce a dat naștere la un fetișism al aparențelor și la prețuirea minciunii, care slujea celor dezamăgiți pentru a-și transforma speranțele înșelate în ideal. Acest rol l-a jucat statul, avînd de par-

tea cealaltă moștenirea colonială, deșertul și realitatea. Disproporția aceasta n-a scăzut, ba dimpotrivă s-a agravat, pe măsură ce devenea mai inevitabilă, o dată cu acceptarea realității ; și era mai greu să remediezi ceea ce fusese idealizat decît ceea ce fusese disprețuit. Werner Hegemann, care a studiat ca tehnician orașul nostru ideal, nu a găsit decît trei posibilități extreme pentru a-i îndrepta viciile de conformație și de dezvoltare : „un mare incendiu, o mare revoluție sau un mare cutremur de pămînt".

În anul 1880 au fost tăiate nodul gordian și aorta. Victoria orașului Buenos Aires a determinat moartea ținuturilor din interior. Dar cine încearcă să explice hipertrofia Buenos Aires-ului drept hipertrofia unui oraș și nucleul de absorbire a imigrantului timid și a celor mai buni țărani din provincie nu spune totuși întregul adevăr. Opulența Buenos Aires-ului a fost creată de un depozit bancar pe care l-au făcut aici satele și celelalte orașe. Toată viața națiunii a însemnat, de fapt, urmărirea a ceva extraordinar de bun, de fluid și de strălucitor, ceva care însă nu se descoperise încă. Pe măsură ce pionierul era înșelat în proporție aritmetică, orășeanul, stăpîn pe politică și pe avantajele civilizației, pe frînele întregii activități, își mărea puterea în proporție geometrică. Buenos Aires reprezintă Trapalanda. Creșterea sa s-a datorat acumulării de obiecte și urmăririi unei fericiri născute dintr-un vis grosolan. Acum ne putem întoarce cu 130 de ani în urmă. Independența a urmărit să facă din Buenos Aires o Spanie și din acest motiv a apărut ca retrogradă în fața hoardelor lui Artigas și ale lui Güemes, generalii acestui pămînt, ai cîmpiei și ai munților. Și așa a fost pînă cînd independența a renunțat să mai fie o aspirație și s-a transformat într-o realitate la care nu se mai putea renunța, în fața căreia nu se puteau închide ochii. Buenos Aires și-a păstrat atitudinea ostilă, renunțînd să păstreze legăturile cu interiorul țării ; s-a declarat străin, întruchipînd astfel un ideal mercantil și birocratic de suzeranitate, de dominare absolută. Numai așa se explică faptul că Rivadavia a fost omul re-

prezentativ pentru Buenos Aires într-o anumită epocă, iar Mitre și Irigoyen [1], reprezentanții altor epoci. Consiliul comunal capătă o putere neașteptată ; el reprezintă națiunea. Chiar și lui Groussac [2] i s-a părut că Rivadavia, care era în ton cu orașul, ar fi un funcționar administrativ. De atunci, nici un cîrmuitor nu a considerat republica decît ca un mare oraș de aproape trei milioane de kilometri pătrați, cu paisprezece terenuri virane în plin centru și împrejmuit de zece cartiere pustii.

PAMPĂ ȘI SĂLAȘ

Cei aproape o sută optzeci și nouă de kilometri pătrați ai orașului Buenos Aires sînt în relație directă cu cei aproape trei milioane de kilometri pătrați ai republicii, dar nu și cu situația sau cu stadiul ei de dezvoltare. Imensitatea teritorială a acesteia și concentrarea în șapte orașe a mai mult de jumătate din populație fac ca aspectul demografic să se asemene cu harta Pleyadelor.

Buenos Aires este capitala acestui ținut căruia îi corespund, în medie, 3,5 locuitori pe kilometru pătrat, iar perimetrul său cuprinde aproximativ nouăsprezece mii de hectare, care sînt, de fapt, mai mult de șaizeci de mii. Comunele suburbane s-au contopit în cele din urmă cu metropola, invadînd-o, deoarece mișcarea generală este

[1] *Hipólito Irigoyen* (1852—1933), om politic argentinian, i-a succedat lui Leandro Alem la conducerea Partidului Radical. Președinte al Republicii (1916—1922), a fost reales în 1928. El a încercat să convingă burghezia să împartă conducerea țării cu clasa muncitoare. În 1930 a fost doborît de o revoluție condusă de generalul José Félix Uriburu.

[2] *Paul Groussac* (1848—1929), scriitor argentinian născut în Franța. Autor de opere de critică literară, romane, poezii, drame. A fost și un istoric eminent al epocii coloniale. A scris monografii despre personalitățile epocii.

centripetă. Nu pentru că Buenos Aires s-ar fi extins pînă la Témperley, Quilmes, Morón sau Tigre, ci pentru că acestea au pătruns pe terenul comun limitrof mai înainte ca orașul să se fi construit în forma sa compactă. În interiorul orașului propriu-zis există numeroase terenuri virane mai întinse decît cele existente între capitală și Avellaneda sau Vicente López. Oraș și suburbie s-au unit, lăsînd în mijloc aceste băltoace sterpe. Aici, pe aceste șaizeci de mii de hectare, trăiesc aproximativ trei milioane de suflete, o pătrime din totalul populației ; și tot aci sînt instalate 50% din capitalurile comerciale și 40% din cele industriale. Oraș mare și scund ; o pampă. Pampă cu case joase, cu populație împrăștiată. Nici Mendoza și nici Garay n-ar fi bănuit că Buenos Aires va ajunge un viceregat ; nici vînzătorul de coloniale din anul 1770 nu bănuia că populația care cu un secol și jumătate în urmă număra douăzeci și patru de mii de suflete se va înmulți de o sută de ori. Doar administratorii și consilierii comunali, deoarece efectuarea acestor calcule revine guvernanților edilitari, au prevăzut în ordonanțele și în regulamentele lor construirea unui oraș de treizeci și unu de milioane de locuitori. Administratorul orașului Buenos Aires a fost întotdeauna maestrul de ceremonii al acestui spectacol metropolian [1]. Dacă s-ar înfăptui visul acestor edili ai pampei, interiorul țării s-ar înapoia la ceea ce fusese în urmă cu trei secole ; atunci, numai prin depopularea Buenos Aires-ului și-ar mai putea recăpăta țara întreagă echilibrul pierdut. Londra și New York-ul sînt fiecare metropola simbolică a unei insule ; Buenos Aires a fost conceput și zămislit din belșug de cîmpie. Suprafață, iată cuvîntul emblemă pentru acest oraș. Suprafață este însuși orașul, căruia îi lipsește cea de-a treia dimensiune ; cea care, în ordinea firească a lucrurilor, ca la legumele cu rădăcină

[1] Regulamentele permit o densitate a populației de 25 de ori mai mare decît este necesar. Hegemann comentează : „Calculul acesta dovedește că nu este prea greu să îngrămădești locuitorii orașului Buenos Aires ca pe niște vite în fața abatorului" (n. a.).

verticală, stabilește o legătură adîncă a omului cu orașul. Un oraș nu poate purta acest nume decît odată cu apariția orășenilor ca unitate. *Urbis și Civitas*. Un banc de corali alcătuit din case nu constituie un oraș. Marile orașe medievale, ca și Roma imperială, aveau straturi suprapuse de locuințe, așa cum se suprapuneau neamurile unele peste altele. Zgîrie-norul, de origine americană, este o formă de a asvîrli în gol profunzimea. Această bucată de stup este aparatura necesară industriei capitaliste ; un fel de mașinărie pentru făcut bogăție. Pămîntul de lagună al Buenos Aires-ului trădează o concepție agricolă a acestei mașinării urbane, fiindcă mecanismele edilitare creează o industrie a vieții, nu numai a locuinței. O fabrică uriașă în ceea ce privește construcția și numărul mare de suflete nu poate oferi un loc fix de reședință, așa cum ar putea oferi mai de grabă un mic orășel. Buenos Aires poate fi socotit un transatlantic ancorat, înăuntrul căruia se călătorește, de fapt, spre același loc în care te găsești. Orășelul este un mormînt, și casa de la oraș, o fabrică. Dar poate fi și un vast depozit orizontal unde se înmagazinează produsele și mirodeniile pe care le produce cîmpia și care nu au o existență reală ca volume, ci numai ca visuri și ca entelehii. New York-ul este tot numai fațadă, Buenos Aires este în întregime numai acoperișuri, orașul pare un plan în relief pentru orbi privit din zbor de pasăre, și numai umblînd pe străzi poți observa că e format și el tot din fațade, sau că acolo unde parcă se aflau doar gratii este de fapt o vitrină. Cu toate acestea, exceptînd Florida, care este o stare sufletească, și nu o stradă, fațada, inclusiv crăpăturile, constituie zidul și poarta lui Tintagiles, care separă două lumi.

Comparat cu Buenos Aires, oricare alt oraș : Bahía Blanca, Rosario, Córdoba, Tucumán, este în fond o cîmpie, nimic altceva decît o aglomerare de acoperișuri. Un aer de țară străbate străzile oprindu-se pe fațade ; trece peste clădiri fără a șuiera ; este vîntul mut al pampei. De la programele de *broadcasting* și de la viteza automobilelor

pînă la culoarea veşmintelor şi modul de a privi cu coada ochiului, spionînd, sau de a nu acorda prioritate de dreapta nimănui, totul exală aici o aromă rurală. Nici un oraş nu reprezintă altceva decît un tîrguşor care a prosperat ceva mai mult ; dar nici unul nu a făcut pasul hotărîtor prin care se dezbară definitiv de stupida sa rusticitate şi capătă purtările largi, degajate şi fără bădărănie ale oraşului. Nu putem găsi, însă, în aceste tîrguri hipertrofiate un suflet deosebit, care ar putea să le distingă de celelalte ; liniştite, triste, toate posedă acelaşi suflet, la fel ca ierbivorele. Aspectul străzilor şi planul caselor, gotic şi vandalic, de proveniență spaniolă, au forme care eludează problemele perspectivei şi ale liniei frînte, ondulate şi bogate în motive ornamentale. Sînt formele caracteristice pentru un popor de călăreţi. Forma de tablă de şah este în corelaţie cu cîmpia şi cu omul lipsit de complicaţii spirituale. Numai un ochi orb la perceperea nuanţelor şi a tonurilor în simfoniile panoramice tolerează fără dezgust sinceritatea grosolană a străzii perpendiculare şi construirea de case fără etaj în cvartale întregi prin care parcă suie cîmpia. Aspectul gotic al străzilor, cartierele cu aparenţă de morminte conturează parcă figura geometrico-edilitară a plictiselii. Ţiglele sînt la fel cu dalele, zincul ondulat este apa prefăcută în uluc de streaşină ; acoperişul este aidoma podelei. Monotonie simetrică, tipică pentru oraşele de călăreţi şi de căruţe : Pompei. Sînt străzi de unde poţi privi în depărtare, pînă la orizont ; servesc pentru a pîndi mai uşor primejdiile, nu pentru a admira faţadele, arhitectura, statuile ornamentale. Strada Rivadavia este lungă ca un telescop. Prin aceste străzi infinit de drepte, prin aceste mici canale, cîmpia se revarsă în tîrguri şi oraşe, iar acestea, la rîndul lor, în Buenos Aires, pînă ce toate se varsă în Atlantic, urmînd mişcarea fluviilor şi a şinelor de cale ferată.

Pentru locuitorul oraşului Buenos Aires, a privi spre interiorul ţării înseamnă a privi în afară, spre exterior. Interiorul pentru el este Europa. Acest locuitor ştie că

pentru a pătrunde în oraş trebuie să se dezrădăcineze din ambianţa căreia îi aparţine şi să ducă o luptă neobişnuită, nu cu aventura, ci cu cenuşa unei aventuri care s-a mistuit pînă la capăt. În faza aceasta, interiorul nu-l mai atrage, ca mai înainte, cu făgăduieli de bogăţie sau de libertate; în privinţa lui s-au spulberat toate iluziile: interiorul ţării înseamnă muncă grea, boli, ignoranţă, uitare. Nimic din ceea ce există acolo nu ne interesează. Peisajul rămîne departe şi e pustiu; muntele este pur şi simplu munte, lacul e lac, pădurea nu e altceva decît pădure. Pădurea nu este Wilhelm Tell [1], muntele nu este Juxthausen, lacul nu este Wordsworth [2]. Le lipseşte dimensiunea vieţii. Prin aceste străzi drepte îţi este imposibil să ieşi, aşa cum apei îi este imposibil să urce povîrnişul.

COLONIE DE POLIPI

Stăpînul unei case cu mai multe apartamente este pur şi simplu posesorul proprietăţii, deci o persoană juridică, nu morală. El cumpără, închiriază, vinde, îl evacuează pe chiriaş, locuieşte în casă, dar nu este legat de destinul proprietăţii sau acela al oraşului, aşa cum nu poate fi legat de destinul familiei sau al religiei căreia îi aparţine. Posedă doar un instrument de speculă, care ieri valora o anumită sumă şi astăzi, alta; pe lîngă acestea, mai stoarce venituri şi de la chiriaşi, atît cît poate. Proprietar al casei în care locuieşte el însuşi, posedă un instrument de speculă care l-a costat o anumită sumă şi pe care speră să-l vîndă la un preţ mult mai mare; se consideră pe sine însuşi drept chiriaşul ideal. Totuşi, să ai o casă în Buenos

[1] *Wilhelm Tell*, erou legendar al independenţei Elveţiei la începutul secolului al XIV-lea.

[2] *William Wordsworth* (1770—1850), poet englez. A publicat *Balade lirice*.

Aires înseamnă să reușești să pui piciorul în Trapalanda. Terenuri și edificii pot atinge prețuri nebănuite la comemorarea celor o sută de ani de la independență sau cu ocazia altor evenimente deosebite. Proprietatea se poate transforma și în instrument de speculă, căci este a treia industrie productivă, aici unde nu există industrie ; adică industria locuințelor, celelalte două fiind industria alimentară și cea vestimentară.

Proprietarul unei case are în serviciul său atîtea familii cîți chiriași sînt ; toți muncesc pentru el. Chiria casei reprezintă cam 25 pînă la 35% din salariu, și dacă se cîștigă bine, aceasta se datorează faptului că proprietarii orașului cezarilor au dat necropolei lor valori exagerate. În consecință, dacă locuința reprezintă pentru proprietar o mașină din cadrul celei de-a treia industrii, pentru chiriaș este locul unde se adună necazurile, indignarea și melancolia. Mulți dintre ei trebuie să-și găsească servicii suplimentare pentru a putea acoperi cheltuielile curente ; individul se încovoaie sub apăsarea acestei poveri excesive ; străzile și balcoanele în spatele cărora se ascunde o viață strîmtorată, lipsită de bucurii, răspîndesc un aer de tristețe, care amintește de ochiul bovinei ; este tristețea unei vieți care nu și-a putut afla un sălaș pe măsura dorințelor.

Din această stare mercantil-industrială, în care locuința nu e respectată, nici îndrăgită și nu produce decît un imens dispreț pentru proprietar și pentru proprietatea lui, ar putea lua naștere o excelentă virtute ; dar nici popoarele, nici civilizațiile nu durează atît cît este necesar pentru a ajunge să vadă cum o formă defectuoasă transformă defectele în virtuți. Este ca și cum ai crede că ticăloșii ar putea deveni larve de ființe superioare, în decursul secolelor ; după cum se vede acest experiment nu merită să fie făcut nici pentru umanitate, nici pentru istoria naturală a moralei. Pînă atunci, un oraș de chiriași și de proprietari de fabrici de locuințe îl rănește pe cel care vine în atingere cu el. Chiriașul este o celulă închisă. Casa este tot atît

de izolată ca și locatarul ei. Totul conspiră împotriva înțelegerii, de la chiriile cele mai mari, care stabilesc o ierarhie în sînul locatarilor, în funcție de costul locuinței pe care o ocupă, pînă la stîngăcia exprimării, care îi pune în gardă pe interlocutori. A vorbi bine înseamnă a te pune de acord fără precauții inutile, iar a cheltui pe chirie a treia parte din ceea ce cîștigi reprezintă un motiv de a stabili diferențe de la o stradă la alta, de la o casă la alta. Un simbol al izolării individului este omnibuzul, unde apropierea și tovărășia nu înseamnă nimic. Un simbol al locuinței izolate este casa cu apartamente numeroase. Fiecare apartament înseamnă o familie, și toate împreună fac mult mai puțin decît o familie. Nenorocirea găsește porțile închise ermetic, și datoria elementară de politețe este îndeplinită prin simpla informare la poartă asupra însemnătății cazului. Fiecare locatar trebuie să se bizuie numai pe el însuși ; apropierea vecinului nu are nimic de-a face cu sensul social, iar respectul reciproc, care constă în ignorarea vieții particulare a celui de alături, se transformă în indiferența cea mai cruntă. Dar omul nu poate rămîne indiferent : iubește sau urăște. Poate iubi fără să știe și poate urî fără să-și dea seama, și asta chiar dacă pasiunea se ascunde sub deghizările cele mai stranii, ca bunăoară grija sau, dimpotrivă, dificultatea de a-și reaminti numele.

Casa de la periferie, care comunică cu cele învecinate, păstrează același gen de rezervă ostilă. Gardul de sîrmă împletită sau de mălinișă delimitează psihologia proprietarului. De la logodnă, visul casei proprii crește, bazat pe idealul ascetic de a te îndepărta de lume, și pe cel romantic al castelului într-o insulă pustie. Împrejmuirea este frontiera care separă proprietatea și stăvilește primejdia. Din același motiv, însă, gardul nu menține familia în casa strămoșească ; există, dimpotrivă, o invazie de priviri, de glasuri și de atitudini agresive, care sar peste gard și pătrund pînă în cea mai tăinuită intimitate. Toate acestea exprimă o nevoie de vecinătate, de vizite, de legături, de

prietenie, ba chiar de afecţiune ; cînd nu poate căpăta forme luminoase şi paşnice, se manifestă sub forma unor vizite, legături, prietenii sau afecţiuni agresive. Atunci cînd casele sînt alăturate, trebuie să intri în casa vecinului, şi cel care nu pătrunde prin poarta de la stradă intră prin fereastra din spate. Nevoia aceasta de a afla anumite secrete despre lucrurile ce te înconjoară, ignorate mai înainte, cînd nu îngăduiau nici o legătură cu exteriorul, hrăneşte bîrfeala. Bîrfa nu iartă, şi orice secret trebuie prădat, smuls şi dat la iveală ; bîrfa este vizita clandestină a acelora care nu-şi fac vizite şi un furt de bunuri care nu te lasă să dormi şi de care trebuie să te lipseşti ; este, de asemenea, un avort al spiritului de solidaritate, atunci cînd trebuie să nască în mod forţat.

OBRAZUL ŞI SULIMANURILE

Buenos Aires poate părea un oraş frumos aceluia care îl priveşte ca un conglomerat zidit repede şi izolat. În emisfera sudică nu există nimic asemănător. Oraşul prezintă interes pentru cine soseşte dinafară, dacă nu şi l-ar fi putut imagina pînă atunci ; este un interes ce dispare cu atît mai repede cu cît admiţi că poate să existe şi să fie aşa cum îl vedem. Pentru cine s-a născut în oraş, ori locuieşte aici de mic copil, ori îl judecă după descrierea unui text cunoscut, nu prezintă interes ca localitate propriu-zisă, nici ca metropolă-minune. Buenos Aires este un oraş fără secrete, fără viscere şi fără glande, fără străzi înguste şi fără carii. Tot ce există se află în văzul tuturor şi, o dată cunoscut pe dinafară, nu mai trezeşte nici o curiozitate. Nu are trecut şi nu-şi cunoaşte forma adevărată ; atunci cînd va înceta să crească şi să se închege, ar putea să capete altă formă, foarte deosebită de cea actuală. Astăzi posedă frumuseţea satelor noi, a acelor sate unde

locuitorii şi-au dobîndit statura lor definitivă, chiar dacă n-au ajuns la desăvîrşirea funcţiunilor vitale, la stadiul cînd pielea se întinde sub presiunea muşchilor bine dezvoltaţi, într-un cuvînt, la vigoarea maturităţii. Defectele pot fi atribuite foarte bine modelului de fabricaţie. Dar acest oraş, fără îndoială grandios şi cu o populaţie numeroasă, are oare vreo legătură cu locul în care a fost ridicat, cu naţiunea căreia îi aparţine, aşa cum Parisul are legături cu fiecare dintre celelalte oraşe franceze, aşa cum Berlinul, Londra, Amsterdamul şi chiar Moscova au legături organice cu oraşele de provincie ?

Oraşul este frumos deoarece s-a născut învingînd dificultăţi enorme, cele mai mari fiind datorate suprafeţei, aşezării şi locuitorilor. Este frumos deoarece, în mod categoric, întruchipează, împotriva tuturor acestor dificultăţi, o voinţă mai puternică decît voinţa de a construi şi de a popula ; deoarece este o afirmare fără replică într-un peisaj care conspiră împotriva a tot ce este nobil şi va fi expresia unei aspiraţii, oricîte defecte ar avea. În primul rînd, suferă de defectele improvizaţiei ; şi sînt, bineînţeles, defectele cele mai greu de sesizat de aceia care sînt ei înşişi rodul improvizaţiei. Tot ce bănuim că mîine nu se va putea menţine în picioare cu alcătuirea de astăzi displace profund şi indignează, deoarece trădează o risipă de forţe, acolo unde înfăptuirea ar fi cerut mai puţin efort, şi o voinţă autonomă, acolo unde intenţia trebuia să se armonizeze cu întregul. Sublima aspiraţie este plină de crăpături. Alături de fragmente finite, altele abia schiţate, şi uneori nici aceste schiţe nu au fost terminate ; înăuntrul părţilor terminate există şi construcţii provizorii sau chiar nedesăvîrşite şi altele imposibil de dus la bun sfîrşit, cum ar fi acelea care rămîn în fundul curţilor sau în afara privirii, cele din spatele Sălii Congresului, din interiorul Palatului Tribunalelor sau canalele de scurgere ale Palatului Poştelor. Sînt amprentele digitale, marca de fabrică a incapacităţii, pe de o parte, şi dovada diferenţei dintre

o operă la care a colaborat întregul oraș și alta care s-a făcut fără știrea lui, pe de altă parte. Pentru cel care vede Buenos Aires-ul ca oraș și nu ca un efort, orașul pare urît. Așezarea nu a fost concepută cu gust, și pînă și risipa care se face sporind cheltuielile înfrumusețării globale, la oricît s-ar ridica, duce la urîțenie și la ostentație de parvenit provincial. Înainte de toate, frumusețea nu-și poate găsi loc numai în anumite părți ale orașului, în falsele lui bulevarde, în monumente și pe promenade ; și sărăcia poate fi frumoasă într-un oraș în care pînă și ruina vorbește despre viață, despre formele existenței, nu despre graba de a clădi. Pe o lungime de aproximativ o sută de metri, diferitele clădiri vorbesc limbi deosebite de timp, de epoci economice, de mode, lăsînd să se vadă, ca și pămîntul în straturile sale, cataclismele pe care le-au suferit. Această diversitate, însă, perpetuează precarul, întîmplătorul, ceea ce tot variind se trece repede, nu ceea ce devine etern, ferit de catastrofe, fiindcă nu este rodul improvizației și deci nu poate constitui o eroare.

Lîngă casele cu un singur etaj, cele cu două ; iar între ele, terenurile virane și zgîrie-norii de douăzeci sau treizeci de etaje, țîșnire de ambiție nestăpînită, triumf personal ce anulează efortul celorlalte, făcînd dovada omnipotenței terenului viran, care rămîne alături. Un zgîrie-nori într-un cartier de case joase, aproape de terenuri care păstrează încă pășunile originare, arată, în sens invers, ca un fel de prăbușire : fractura unei bucăți de sol în care totul este așezat, peste care se construiește orașul ce nu oscilează și nu se modifică. Paragina este în relație cu cele trei milioane de kilometri pătrați, iar zgîrie-norul, cu aventura și chiar cu visul spus cu voce tare. Casele acestea scunde sînt adesea cele mai vechi, cele noi au fost înălțate atunci cînd s-a îmbunătățit mai degrabă starea economică a orașului decît aspectul său arhitectonic. Peste construcțiile cu un etaj, care formau orașul vechi, pare să fi început edificarea unui alt oraș, la nivelul celorlalte

etaje. Etajele acestea care se ivesc ici-colo, peste nivelul mediu, sînt asemănătoare caselor scunde ce se ridicau înainte peste nivelul terenului și ne arată cea mai veche înfățișare a Buenos Aires-ului. Terenurile virane de ieri sînt casele cu un etaj de astăzi. La început, se construia direct pe pămînt, fără nici un plan, în mod sporadic ; astăzi se întrebuințează primul etaj ca teren, și casele cu un singur etaj au devenit un fel de terenuri virane ale caselor cu două sau mai multe etaje. Din această cauză, Buenos Aires are structura pampei ; o cîmpie peste care se suprapune, ca nisipul și loesul, altă cîmpie ; și apoi încă una. Dar nu s-a format unitar și omogen, ci cu fracturi și cuprinzînd numai anumite zone. Diversitatea de stiluri și numărul de metri înălțime arată diferența de metode întrebuințate la cucerirea bogăției și maleabilitatea mediului în fața năvalei impetuoase a aventurii sau a norocului. Chiar dacă uneori casele ating o înălțime mai mult sau mai puțin egală, ca în vechile orașe europene, unde ordonanțele, capacitatea economică, arhitectura și talentul primarilor se unesc, există însă o lipsă de armonie, de ritm al creșterii, de stiluri, de vîrste, care sare în ochi. Materialele se învechesc repede, stilurile nu mai sînt la modă, iar trecătorul dăinuie mai mult decît edificiile și ajunge să le vadă proptite sau dărîmate. Fiecare clădire este o formă de ciment care își alege singură tactica de a-și dobîndi prețul, de a fi învinsă acolo unde este atît de ușor să învingi. La fel cu edificiile, stilurile sînt independente și distonează foarte repede în raport cu gustul general, prin ușurința cu care unele activități sînt cotate mai bine sau mai rău pe piața dobînzii sau a prăbușirii. Îmbătrînesc mai întîi ornamentele, podoabele și cornișele, și toate aceste schimbări se petrec mai repede decît metamorfoza zidăriei de piatră. Casele din Buenos Aires, chiar dacă sînt relativ noi, au fața ofilită ; sînt simple schițe, case provizorii, conglomerate menite doar să ocupe terenul și să-i dea o valoare. Nu sînt casele unui Buenos Aires făcut ca

să dăinuiască, ci ale unui Buenos Aires pieritor. Nici averea proprietarilor, nici încrederea în viitor, nici dragostea pentru construcție a arhitectului nu le-au înălțat pentru a dura la nesfîrșit. Un oraș ca Florența, unde se mențin în picioare locuințe construite acum cinci sute de ani, este un oraș onest ; bîlciul ambulant al țiganilor, însă, este înșelăciune și fugă. Parisul și Berlinul, chiar dacă ar pieri la fel de repede ca și New York-ul, orașul construit pentru treizeci de ani, au o amprentă de eternitate. Gustul arhitectului, regulile edilitare, experiența constructorului, orientarea activităților care l-au făcut bogat pe proprietar, privirea celui care se plimbă, grija meșteșugarului, toate lasă o amprentă de eternitate, de stabilitate, de conformitate, ce unește fiecare casă cu urbea, fiecare edificiu cu întregul, fiecare familie cu căminul său. Lucrurile menite să dăinuiască cuprind într-însele bucuria de a exista ; cele sortite pieirii, tristețea efemerului. „Numai bucuria e însetată de eternitate."

Omul sosit de la cîmpie, unde a făcut avere și a învins, omul care a cucerit prin tactica și metodele sale toate fortificațiile cîmpiei, a adus în urbe această boare cîmpenească ce nu se observă numai privind construcțiile lipsite de gust, ci și felul cum noul-venit pierde brusc, în toiul luptei crîncene pentru existență, această platitudine și cum își etalează giuvaerul victoriei economice. Pînă la Torcuato de Alvear, partea de nord nu era zonă aristocratică ; fizionomia opulentă vine de la prosperitatea comerțului de export, și un întreg cartier coincide ca vechime (de ce nu și ca forme ?) cu vechimea acestei prosperități, cu dorința de a schimba lîna pe arhitectură. Partea de sud a orașului Buenos Aires, avînd înfățișarea dinaintea avîntului economic din 1880, este în prezent mai autentică ; la fel cum anul 1860 reprezintă mai bine Argentina decît anul 1932. Sprijinindu-se de o casă fără etaj, se înalță o clădire cu două etaje ; în mod inevitabil va ajunge o simplă temelie. Orașul crește pe deasupra palatelor și a bordeielor.

Printre construcţii compacte, în plin masiv de edificii care drămuiesc centimetrul de lumină şi de aer, magnatul deschide pe neaşteptate, ca o gură căscată, un teren de tenis, spre a-şi etala milioanele. Aduce în oraş o bucată de latifundiu, aşa cum înainte calul era legat de stîlp, şi prin plantarea cîtorva copaci, care alcătuiesc un fragment de pădure, îşi arată nostalgia şi resentimentul pampei. Pentru a-şi inaugura parcul, în cel mai bun caz, a dărîmat cîteva case ; în vederea construirii lor, cu multă greutate, în decurs de douăzeci de ani s-a curăţat de mărăciniş cam un sfert de hectar. Acum parcul înseamnă repunerea trecutului în drepturile sale, prin arborii impunători şi aerul seniorial. Trecătorul priveşte cu dispreţ o vanitate ce depăşeşte limita dorinţei în stare să trezească invidia ; şi astfel oraşul, sălbatic prin terenurile sale virane, este totodată mitocănesc prin parcurile sale senioriale. Ceea ce la oraş se face din capriciu, dintr-o voinţă egoistă, reprezintă, în construcţie şi în conduită, morala cîmpiei. A face casa pe gustul tău înseamnă a rupe unitatea edilitară şi socială şi a continua să impui lumii propria ta voinţă. Căci aceasta nu înseamnă numai afirmarea eului sau veleitatea de a arăta importanţa buzunarului, ci constituie o rebeliune brutală. Proprietarul nu vrea să se supună nici măcar canoanelor arhitectonice ; în tot ce face este lipsit de stil şi consideră că respectul faţă de estetică ar însemna din partea lui o supunere ; ordonanţele municipale au ţinut seama de capriciile sale de mare senior al pampei şi s-au acomodat bunului său plac, bunului plac al unui necioplit. Proprietarul găseşte întotdeauna un arhitect care ştie să-i facă pe plac şi să dea faţadei un aer de portret, pentru ca să nu se spună, ca despre copiii dubioşi, că nu-i seamănă. Aceşti proprietari concep locuinţa ca o hală unde se sărează carnea sau ca un siloz ; concep frumuseţea ca un fel de parafă, dar abia ştiu să-şi deseneze semnătura. Ar

fi inutil să încerci să-i faci să înțeleagă că atunci cînd cineva ajunge să aibă un stil bun, asta înseamnă că, în mare parte, păstrează stilul celorlalți.

Fiecare casă a orașului reprezintă forma edilitară și arhitectonică a unei averi ; fiecare avere, la rîndul ei, reprezintă o formă de viață. De aici decurge această diversitate de stiluri, de înălțimi, de culori, care face, prin caracterul eterogen al întregului, ca fiecare edificiu să pară izolat, să-și trădeze personalitatea neprietenoasă și idiosincrasia temperamentală. Sînt case alăturate care nu evocă prin aspectul fațadelor, parterelor și etajelor sufletul colectiv al urbei ; refuzînd să participe la formarea unui grup unanim și de aceeași vîrstă, alcătuiesc un haos de fragmente incoerente unde este perceptibilă diferența de decadă și de vigoare economică a pieții din ziua cînd s-a pus piatra de temelie.

Scopurile pentru care au luptat proprietarii acestor case au fost diferite ; diferite au fost și sistemele lor de viață, de morală, diferit și gradul de a constrînge realitatea care le-a îngăduit să se îmbogățească pentru a-și ridica edificiile, expresii ale propriilor biografii. Fiecare edificiu se potrivește mai mult cu visul fiecărui proprietar decît cu cerințele orașului, iar vestigiile acestei disproporții continuă să se vadă în fizionomia frontispiciilor. S-ar zice că fiecare casă beneficiază de la casa vecină nu numai de zidul comun, ci și de efortul cu care a fost ridicată, furînd lumină și aer, atît cît i-a fost posibil. Cine capătă mai mult îl sufocă pe cel care capătă mai puțin, și asta deoarece o casă cu zece etaje etalează de la o altă înălțime idealul pe care abia îl îngaimă casa cu două etaje. În dorința de a poseda, proprietarul nu respectă legile construcției și ale stilului, care fac dintr-un oraș mare casa colectivă a milioane de suflete. La construirea caselor, ostentația puterii atinge punctul maxim, și industria locuințelor fiind după industriile alimentației și îmbrăcămintei, renta cea mai sigură, cele zece etaje dovedesc, de la temelie și pînă la acoperiș, capacitatea de a construi edificii. Un bloc este

imaginea capitalului depus acolo pînă la ultima centimă, inclusiv ipoteca ce trebuie să înceapă de la etajul al șaselea în sus. De fapt, ultimele patru etaje răspund ambiției nemăsurate și încrederii în bunele rezultate ale acestui gen de negustorie.

Strădania omului sărac care a ajuns scriitor, pictor sau muzician nu poate avea nici o înrîurire asupra unui oraș construit într-o perioadă de luptă acerbă pentru cucerirea puterii economice, care nu se sinchisește de estetică și nici de stadiul de barbarie în care se află. Cincizeci de mii de edificii, care dau în vileag cincizeci de mii de voințe ursuze, alcătuiesc un oraș inform, un mozaic de suflete care muncesc împotriva unității întregului, cosmopolit și poliglot. Locuința se transformă într-o celulă pentru suflete captive, care nu doresc decît emanciparea. Acest vast amestec nu denotă un popor constructor, nu înseamnă atît o necropolă și un demos, cît o îngrămădire de cărămidă, de fier și de lemn, fără suflet și fără unitate. Orașul este invadat din toate părțile de pampă, moșiile vîndute și pămîntul bine arendat transformîndu-se în edificii. Acolo, la capătul străzilor, se întîlnește din nou cerul. Face excepție zgîrie-norul care se cocoață peste împrejurimi ca un berbec în turmă, singura varietate în cadrul acestor construcții de case fără etaj fiind balustrada, pregătită pentru construirea nivelelor superioare. Acoperișurile nu sînt la aceeași înălțime, fațadele nu au un stil, și nici materialul nu a căpătat în mod uniform patina vremii. Casele fără etaj au aproape întotdeauna un balcon ca antablament. Balconul unei săli superioare care încă nu există, asemănător patrulaterului de pămînt care se păstrează, pentru vremuri mai bune, în fața locuințelor sărace. Proiectul proprietarului merge mai departe decît puterile sale, și bucata aceasta de etaj pe fațadă, acest balcon spre cer apasă cu greutatea lui inexistentă. O familie întreagă trudește din greu pentru etajul care lipsește. Cu mîinile și cu umerii sînt susținute odăile cerului ; de multe ori, casa se dărîmă mai înainte de a se fi construit

aceste odăi. Avem aci un etaj imaginar, un fel de pod, ceva asemănător cărților poștale ilustrate ale orașelor pe care niciodată nu le vom vizita ; este o aspirație, dar totodată o groapă în care, pentru a o astupa, se aruncă multe lucruri utile vieții. E supărătoare înainte de a exista, ca un copil care începe să comande din primele luni de gestație ; totul trebuie pus în serviciul lui, trebuie să te supui, să trăiești în funcție de el. Înseamnă cumpătare, economie, ignoranță, ostilitate și, în același timp, ani care se scurg, himerele unor idealuri, mici greșeli, solide și regulate ca niște cărămizi puse peste cioturile pereților pentru a astupa cerul cu ziduri care nu există. Se întîmplă ca această dorință să se împlinească. Poate că a costat zece sau douăzeci de ani de sacrificii, de robie sub jugul ambiției. Capul familiei va fi fericit ; casa lui, în loc să aibă numai parter, va avea și etaj.

II MARELE SAT

VEST CONTRA EST

Corrales şi Mataderos erau limitele oraşului Buenos Aires, şi acolo se stabileau noii-veniţi de pe ţărmurile Mediteranei, oamenii de tranziţie. Timp îndelungat, metropola a fost cuprinsă în perimetrul acesta, avînd fluviul în spate ; este perioada de formare, pe care o putem numi în întregime suflet urban. Pînă atunci, oraşul fusese o masă nediferenţiată.

Cu mult în urmă, Buenos Aires era cuprins între fluviu, bulevardele Entre Ríos-Callao şi străzile Independencia şi Viamonte. Acestea formau liniile limitrofe, dincolo de care, casele de ţară, hergheliile şi reşedinţele de vară se întindeau pînă la San José de Flores sau Belgrano, de exemplu, şi de acolo pînă în pampă. Oraşul era concentrat în interiorul acestor limite, pînă cînd, învingînd digul şoselelor pietruite, s-a revărsat peste cîmpurile municipale. Boedo şi Pueyrredón au rămas multă vreme hotare. Configuraţia acestui corp teratologic se schimbă nu numai ca mărime, ci şi ca formă, ca structură, asemeni unui făt ; dar, ajuns la un anumit grad al dezvoltării, suferă o schimbare totală. Jujuy-Pueyrredón însemnau pentru părinţii noştri raza maximă ; mai departe se întindea din nou pampa. Boedo era mahalaua prin care Corrales şi Mataderos filtrau pampa care intra şi se instala chiar în pragul oraşului. Prin Avenida Alvear, San Juan, Patri-

cios, Montes de Oca, Paseo Colón, Canning, s-au deschis drumuri noi de confluență, orașul extinzîndu-se de fiecare dată tot mai mult, înăuntrul unor limite mai largi, prin introducerea zidăriei de piatră, și continuînd să se reverse de la un bulevard la altul, prin Triumvirato, prin bulevardul Parral, prin Warnes, prin Cabildo ; creșterea n-a putut fi oprită decît de fluviu. Iar în partea care pînă de curînd se mai numea „partea de jos" a rămas încrustată o populație tipică a țărmurilor, zeflemitoare și pestriță.

Aceste bulevarde și străzi nu erau numai limite în sensul configurației municipale, al cadastrului și al terenului viran dintre localități ; erau porțiuni mărginașe, unde se concentra o viață caracteristică, cu particularitățile faunei și florei climatelor de graniță. Prin acest mijloc de emulație se grupau populații cu aspecte proprii fiecărei epoci, însă atît ieri cît și azi, la Boedo sau pe Avenida Alvear, această populație rezumă gîndirea întregii străzi cu privire la ceea ce rămîne dincolo de străzi, pe trotuarul pampei.

Pînă la administrația Alvear, nordul și sudul orașului erau asemeni unei surori sărace față de una bogată. Apoi sudul proletar începu să se diferențieze de nordul burghez, pînă cînd nordul n-a mai avut nimic de-a face cu sudul. Începînd cu Alvear, tot ce este trecut în planul edilitar se construiește și se mobilează cu gust ; bulevardul omonim este o culme de unde pornesc toate înjghebările urbane. Pentru a adînci și mai mult prăpastia acestei împărțiri care scoate în relief de o parte frumosul și de cealaltă parte urîtul, s-a deschis bulevardul de Mayo, trebuind să fie dărîmată o porțiune din clădirea primăriei pentru a uni Piața de Mayo cu Piața Lorea sau a Congresului, și Casa Rosada [1] cu Parlamentul ; începînd de atunci, s-a putut privi peste capetele mulțimilor patriotice care circulă pe marea arteră.

[1] Reședința președintelui Republicii Argentina.

Spre vest şi spre sud, pampa rămînea neînvinsă ; construcţiile nu au împins-o dincolo de mahala ; a rămas pitulată, şi peste ea s-a năpustit avalanşa caselor, într-o acţiune de protest.

Acolo s-au stabilit oamenii de la ţară mai mult decît orăşenii. Cumătrul cu fular şi cuţit, care într-o bună zi se va socoti cetăţean al urbei şi va dori să-şi exercite acest drept de cetăţenie, se afirmă ca o fiinţă a graniţei. Pampa era invadată iremediabil, dar omul pampei s-a văzut încolţit de două forţe potrivnice : expansiunea oraşului şi rezistenţa cîmpiei. El a rămas un om al cîmpiei aflat la oraş, iar opera de edificare a trecut pe deasupra lui fără să-l atingă. Paraginei şi maidanului le-a stat în faţă comerţul suburban. Cinematografe, case de mode, cafenele, giuvaergerii, debite de tutun unde se vînd cărţi poştale, cărţi de vise şi jocuri de noroc, capătă aspectul unei răzbunări sociale, cînd, în realitate, sînt doar o expansiune etnică. Dovada scrisă, revendicativă a cîmpiei este fularul brodat şi dispreţul pentru gulerul tare. Astăzi această ranchiună a provinciei, a *gaucho*-ului şi a metisului din Palermo şi Boedo se manifestă, sub diferite forme, fie prin dughenele care fac concurenţă magazinelor din centru, fie prin şcolile literare care pactizează cu nemulţumiţii de la periferie dezlănţuind un război civil împotriva centrului. Forţele acestea centrifuge, absorbite de oraş, reapar după un lung curs subteran sub forma apărării poetice a nemulţumitului şi a proslăvirii practice a *guarango*-ului [1]. Este mahalaua ridicată împotriva centrului, cîmpia împotriva oraşului, naţionalismul municipal împotriva snobismului. Proclamă, în limba bastardă şi în felul arhaizant al îmbrăcăminţii şi al gestului, adevărurile bandei de tîlhari, iar dacă se declară răzvrătit înseamnă că este pentru federalism împotriva unitariştilor.

Boedo este un bulevard larg ca un fluviu pe malurile căruia se aliniază case joase şi cu un aspect pestriţ. S-ar

[1] *Guarango*, mitocan.

putea crede că este un bulevard unde în ajun a avut loc o manifestație care nu a lăsat urme decît pe fațadele caselor și pe fețele trecătorilor, de o însuflețire excesivă. În fața sălilor de cinematograf, pe panouri uriașe sînt afișate scene din filme ; în spatele afișelor sau în fața lor, se întîlnesc grupuri de femei și copii care savurează cu anticipație subiectul filmului și încearcă să-și închipuie primejdiile prin care trece eroul principal. În holuri pot fi văzuți cei dispăruți, *les revenants* [1]. Pietonii se revarsă pe trotuarul larg, în timp ce o sonerie sună necontenit anunțînd că spectacolul va începe în curînd și că visurile comprimate vor deveni realitate. Toți așteaptă cu sufletul la gură. După traversarea multor, foarte multor străzi, cînd ajungi într-o zonă de întuneric, cu porțile închise ermetic, într-o zonă de tăcere, aproape de pampă, nu poți înțelege luminile vitrinelor, forfota trecătorilor, automobilele, zgomotul necontenit, afișele. Boedo ar dori să fie o Floridă a deșertului urban. Posedă ca atmosferă cîmpenească ceea ce posedă Florida ca atmosferă pariziană ; aceleași obiecte, dar de calități diferite ; diamantul e de sticlă, aurul e imitație. Fără îndoială că Boedo este mai caracteristic pentru Buenos Aires decît Florida, și ceea ce se petrece acolo e mai ușor de înțeles decît în alte părți și pare mai logic, deși lipsit de sinceritate.

Există multe bulevarde asemănătoare cu Boedo, așa cum există cartiere asemănătoare cu cel străbătut de acest bulevard. Toate au acest dar de graniță de care îți poți da seama cu ușurință privind oamenii și casele, copacii și viteza automobilelor. Centrul și nordul vor să fie Florida, așa cum sudul dinspre Riachuelo vrea să fie Italia, și localitățile suburbane pînă la Tigre, Anglia. Cartierele acestea unde pînă nu de mult domnea pampa, cartiere care au luat naștere nu printr-un document oficial, ci printr-o izbîndă lentă, au o anumită suplețe asemănătoare venelor care pulsează în aparatul circulator. Vechiul și specificul

[1] Fantomele (fr.).

național apar ca elemente noi pe acestea meleaguri, unde se găsește iarăși în stare latentă spiritul agresiv al interiorului împotriva metropolei, reînviind vechile litigii încă nerezolvate.

Florida nu va rezista, în anii viitori, înaintării acestor legiuni care mocnesc în cartierele-granițe ; se va menține în picioare, făcînd să strălucească lumina felinarelor și vitrinelor sale, însă va fi mai falsă decît aceste legiuni ce se pregătesc să recupereze un oraș pierdut. Prin textele de tango, prin romanele de calitate dubioasă, prin critica făcută cu bîta, prin disprețul pentru tot ce e universal și frumos, aceste legiuni își încearcă armele de asalt. Minuirea teoriilor estetice de avangardă pentru a azvîrli bombe de gudron dovedește că această forță se naște pe ascuns în cartierele presărate cu maidane și că melancolicul visător de dincolo de ziduri pregătește revanșa acelui *gaucho* care a pierdut alături de Tejedor bătălia împotriva lui Avellaneda.

EL GUARANGO

Cu toate că este întîlnit în plin centru, *guarango* este un produs tipic al mahalalelor orașului.

El guarango se naște din aceeași matrice ca și cumătrul, dar dintr-o matrice obosită. Îl parafrazează pe fratele mai mare, însă fără izbucnirea îndrăzneață cu care acela, întărîtat și pervers, încearcă un atac mai fățiș împotriva societății. *El guarango* se simte la el acasă într-un spațiu larg, gesturile sale sînt fără reticențe ; se află într-o perpetuă invazie a locurilor interzise aparținînd aproapelui. Poate fi ghicit lesne omul glumeț fără cultură, actorul care improvizează fără geniu, lezat de vreo privațiune de care este vinovată multă lume. Individul nu este mulțumit de

soarta lui, de rolul său autentic, și caută o compensație prin insultarea celorlalți.

El guarango are nevoie de un teren de desfășurare mai mare decît al cumătrului și de un public mai numeros, pentru ca agresiunea sa, sub aspectul glumei stîngace și sociabile, să aibă succes. Individul este considerat *guarango* numai atunci cînd își manifestă proasta creștere și grosolănia față de alții, atunci cînd acestea sînt puse la cale în holul teatrului, în vagonul de cale ferată, în localul de petrecere.

El guarango calcă regulile de urbanitate, nu și pe cele sociale. Este nepoliticos, grosolan, lipsit de șlefuiala și de pervertirea pe care societatea le impune pantomimei omului ; este un compromis, grație căruia, la fel ca în gluma răutăcioasă, se întrezărește o perspectivă interzisă, refuzată. *El guarango* aduce în viața omului prins de obicei în angrenajul unui cod de reguli și de convenienţe morale un suflu paleolitic, o senzație neplăcută și amară de animal sălbatic. Vestește că posedă secretul acestui fond obscur al bimanului [1] la care, în ultimă instanță, poate apela. Ignorant, el interpretează greșit realitatea, seamănă cu un semianalfabet care, pus în fața unui text, îl poate silabisi, dar nu-l poate înțelege. Nu intervine fățiș, cum face cumătrul, ci de-a curmezișul, ca și cum ar intra în discuție fără să i se îngăduie, sau ca și cum ar fi un musafir nepoftit care totuși nu se resemnează să rămînă la ușă. Această atitudine trădează o răutate de ființă inferioară, care și-a pierdut cruzimea agresivității și la care imboldul atrofiat se manifestă printr-o mînie firavă și deloc usturătoare. Este un primitiv care procedează ca și cum ar cunoaște regulile civilizației, ca și cum le-ar respecta și s-ar sluji de ele pe deplin conștient de sensul lor, dar în fond nu știe să facă altceva decît să înșele.

---

[1] *Biman* — cu două mîini. Denumirea științifică pentru om considerat în evoluția sa pe scara animală.

Prima sa pornire volitivă, pe care numai Dumnezeu poate s-o judece, este aceea de a ofensa ; dar această intenție de a jigni se transformă într-o grimasă învăluită în mantia inocenței. De la felul de a se manifesta în public al acestui *guarango* și pînă la scrisoarea anonimă și la apelul telefonic necuviincios este o diferență ca între o reprezentație și o repetiție.

El guarango dorește să fie un erou, să fie o persoană importantă care să atragă atenția ; dar, din lipsă de gust, comite greșeala de a-și face o propagandă lipsită de tact și care se întoarce împotriva lui. Procedează la fel ca un om important, ca un bogătaș, ca un potentat sau ca un guraliv, însă fără grandoarea, fără banii, fără hotărîrea și fără elocința acestora. În principiu la *guarango* există o eclipsă parțială a facultății de apreciere ; nu cunoaște adevăratul sens al oportunității, al corectitudinii, al culturii și al civilizației. Psihologic și poate chiar clinic, ar putea fi socotit o manifestare stîngace a prepubertății prelungite sub forma satisfacției de a-i necăji pe cei mari. Răutatea lui insolentă este, în esență, puerilă.

El guarango nu este un declasat moral, nici chiar atunci cînd, cu predilecție, se dedă la ofense care ascund un sens picaresc. Este pur și simplu un necunoscător al politeții, al literaturii, al euritmiei, al mimicii, al opulenței și, neavînd practica necesară pentru mînuirea abilă a acestor arme dificile, improvizează cu nerușinare. În zeflemisirea aproapelui se simte un dispreț care denotă suferința pe care o încearcă din cauza propriei sale inferiorități. Zeflemeaua acestui *guarango* este o răzbunare care se ascunde sub aparențele iresponsabilității morale ; o ofensă aruncată de un sărac care atribuie deficitul său moral, bănesc și intelectual bunăstării celorlalți. *El guarango* e precaut pentru ca să nu i se poată critica atitudinea care vrea să treacă drept o jignire adusă ca din nebăgare de seamă. Cel care înfruntă fără frică toate consecințele este un cumătru. *El guarango* însă trebuie să procedeze astfel, încît intenția grosolană să decurgă în mod anonim din ges-

turi și cuvinte în care adevăratul autor rămîne ascuns în spatele executantului ; trebuie să se dedubleze în așa fel, încît agresiunea să pară a veni de departe și oarecum fără voia agresorului. Din această cauză manifestările de proastă creștere ale unui *guarango* nu constituie o notă proastă pentru *guarango* ca persoană, ci pentru familie, cartier, tehnică, pentru întreaga țară din care provine *guarango ;* pentru textul pe care el nu face decît să-l însoțească în chip de *post-scriptum,* un cabotin mărunt al unei comedii subumane.

Locurile unde se adună un număr mare de oameni constituie scena potrivită pentru această paiață, pentru acest *pícaro* [1] fără strămoși. Are întotdeauna nevoie de tovărășia cuiva, de un apărător, de un martor sau de mai mulți care să-l înconjoare și să-l ferească de primejdia unui atac. Un *guarango,* chiar cînd e singur, e un fanfaron. În fața aceleiași primejdii, cumătrul se manifestă brutal și neînfricat, pe cînd un *guarango* dă înapoi, vrînd să pară inofensiv. Serpentinele de hîrtie și vorbele dulci sînt loviturile lui de pumnal.

În general un *guarango* adoptă față de cel ce se arată gata să riposteze la atac o figură și o atitudine neutre, absente, de nevinovăție ; se poate dezvinovăți făcînd pe ignorantul sau pe distratul. Poate apela la oricare dintre aceste două scuze fără să aducă prejudicii propriei sale persoane, deoarece își continuă rolul de farsor. Nu mai apare ca o persoană care se deghizează, ci se confundă cu masca pe care și-a pus-o. Dezbărat de toate, umblă permanent mascat și dobîndește datorită simulării o nouă personalitate, lipsită de orice obligații și răspunderi.

La *guarango* se observă o vocație carnavalescă ; de obicei poartă mască după ce s-a sfîrșit carnavalul, căci, avînd succes în cartierul său, strămută în alt cartier, în zilele de lucru, chipul acestui personaj triumfal, fără mască. Din această cauză, obrazul său are lipsa de pudoare

[1] *Pícaro,* farsor, potlogar.

a măștii și este inexpresiv, făcut din cîrpe și din hîrtie ; în argou i se spune : „mască“ și „obraz de toval“. În ofensele unui *guarango* există, deci, în părți egale, ceva teatral și fals și ceva carnavalesc. Mai bine zis, instinctul acesta festiv într-un moment neprielnic capătă înfățișarea murdară și arogantă a zeflemistului latin care nu ezită să recurgă la grimasă și la tiflă, manifestări de ființă ignorantă, stăpînită de dorința de glorie. Mai jos de *guarango* se află omul mărginit.

FLORIDA

1. Strada Florida este o stare sufletească, asemeni unui templu sau unui loc istoric. În interiorul ei poți gîndi și privi numai într-un anumit fel ; Florida își deschide sufletul cînd ne găsim în mijlocul ei. Aici pătrunzi într-o anumită dispoziție sufletească, și sînt zile posomorîte cînd nu o putem străbate fără mustrare de cuget. Strada aceasta are o personalitate foarte puternică ; este templu, rit și dogmă. Aici se umblă mai încet decît pe alte străzi, gîndirea devine mai cumpătată ; cugetînd mai adînc, dai la o parte grijile mărunte și te lași în voia influențelor peripatetice.

Pînă în anul 1823, a fost singura stradă pietruită ; obîrșia sa este deci foarte veche. Încă de pe atunci era o stradă curată, pe cînd altele adăposteau gunoaie, formînd acea podea moale care în multe părți strică asfaltul și caldarîmul. Florida și-a adjudecat astfel un adevărat pelerinaj în orele de promenadă, care mai înainte aparținea străzii Victoria, unde salonul lui Marcos Sastre [1] prezida viața literară. Stradă de librării, de prăvălii și de magazine de

[1] *Marcos Sastre* (1809—1887), scriitor uruguayan, autor, printre altele, a unor valoroase descrieri ale deltei fluviului Paraná.

mode, unde te poți îmbrăca englezește și vorbi franțuzește ; stradă a pavajului, stradă a modei ; pietrele de pavaj, care aici sînt foarte costisitoare, căci pampa nu are piatră, au făcut posibilă cîndva străbaterea orașului, și Florida continuă să fie drumul cel mai umblat pînă astăzi.

Florida este fațada orașului, și haina pentru trecător ; e un salon sub cerul liber, unde se alcătuiește o societate umblînd și nu făcînd conversație. Asta nu înseamnă că lumea care umblă ar trebui neapărat să aibă o țintă, dar e altceva să te așezi și să stai de vorbă. Florida reprezintă doar un salon de urbanitate și de simpatie, un salon în care nimeni nu se cunoaște decît în treacăt, și nici nu apucă să se plictisească. Această stradă golește cluburile, deoarece satisface nevoia de societate fără nici o altă exigență, satisface elementara nevoie de tovărășie, dar fără obligațiile și fără neplăcerile prieteniei ; este asemenea unui templu care unește sufletele și ființele, fără să ceară nimic în schimb. Florida nu este nici măcar sala mare, acea încăpere care dă în stradă și este căminul argentinianului ; strada nu creează legături de solidaritate între oameni, este doar un bîlci de galanterie și de etalat toaletele. Pe strada Florida defilează toate clasele sociale, fără a se deosebi ca aspect, denotînd bunăstare. Ți se pretinde doar cunoașterea ritului și credința în dogmă.

2. Haina se transformă în uniformă de miliție în care sînt recrutați și bogații și săracii. Pietonii Floridei par niște cititori de jurnale de mode ; librăria și magazinul au depășit astfel pragul și au invadat trotuarul. Haina capătă aici, la fel ca și în vitrină, un sens de fetiș. Haina reprezintă persoana și e *porte bonheur*-ul ei ; dar e mult mai corectă, căci nu divulgă cutele și zbîrciturile care îmbogățesc fizionomia.

Lipsa de orientare în viață, lipsa de hotărîre și de măsură în gîndire se ascund sub o haină îngrijită, care încetează a mai fi veșmînt, devenind uniformă. Un popor bine îmbrăcat nu este atît un popor care și-a rezolvat problemele economice, cît un popor care nu are probleme de

viață interioară, nici zbîrcituri. Un popor corect îmbrăcat poate exista în timpul etnografic al tatuajului, care ar putea fi considerat un echivalent.

Chiar cînd te îmbraci pe credit nu-ți pui problema prețului, nici a croitorului. Îmbrăcămintea este, pentru cei mai mulți, nu fireasca posibilitate de a putea circula pe străzi, ci o sărbătoare oferită trecătorului cînd iese din casă. A te îngriji peste măsură de îmbrăcăminte, în dauna altor nevoi care pînă la urmă dispar, înseamnă a trăi pentru stradă. Creolii, de pildă, se vede că sînt urmașii unor oameni care au trăit multe secole în cafenea, acest salon colectiv al săracilor. Haina reprezintă locuința pe care o porți îmbrăcată. A da o asemenea importanță hainei, făcînd-o să constituie o preocupare fundamentală, în detrimentul altora mult mai umane, înseamnă să trăiești deghizat. Este cealaltă semnificație a străzii Florida : o travestire de lux. Haina trebuie să fie potrivită cu starea noastră economică și cu felul nostru de a gîndi ; nu trebuie să se potrivească pur și simplu cu alte haine, trebuie să fie doar, atunci cînd ești bine îmbrăcat, o reclamă a atelierului de croitorie.

Strada Florida este haina de sărbătoare a orașului Buenos Aires, dar el o întrebuințează zilnic. Și asemeni hainei pe care o îmbrăcăm, strada a căpătat o calitate de fetiș, din clipa în care Rivadavia și Belgrano au voit să transforme obiceiurile noastre pe bază de îmbrăcăminte ; fetișismul este religia acestui templu în care se circulă. Un om politic, un profesor sau fiul unui om cu vază nu-și mai poate schimba îmbrăcămintea fără să-și anuleze personalitatea, să-și piardă prozeliții sau să-și renege numele de familie. Ei sînt condamnați să poarte o anumită haină, sînt transformați în paraziți ai îmbrăcămintii lor. Dar, pentru că toți ne îmbrăcăm bine, haina este un element inexpresiv. Bogați și săraci, egali în credință, etalăm cu toții această a doua noastră natură.

Salopeta muncitorului, sacoul de lustrin al funcționarului, șorțul de pînză subțire al slujnicei au devenit haine

profesionale și sînt întrebuințate doar în orele de lucru. Odată cu dezbrăcarea salopetei, a sacoului de lustrin și a șorțului de pînză subțire ia sfîrșit asprul destin, ia sfîrșit osteneala pentru cîștigarea pîinii. Sînt lepădate ca niște măști ale unei ficțiuni, iar haina și rochia de stradă te poartă în universul unei vieți multașteptate, pe care ți-o dorești mai sigură decît cealaltă : viața de apoi. Pe strada Florida se pătrunde în aceste ore de religie. Dar haina ascunde adevărata față a salopetei, a sacoului și a șorțului ; ascunde în special sărăcia, care e deprimantă și rămîne închisă în șifonier ; în felul acesta, are loc o deghizare autentică, deoarece falsifică dovada destinului tragic. Dezbrăcînd salopeta și șorțul, oamenii renunță la rolul lor adevărat și ajung să trăiască o iluzie, fascinați de splendoarea mulțimii. Astfel a luat naștere teatrul. Figurile comunică prin ficțiunea lor de personaje de teatru, și iluzia este generală, deoarece toți cred în ea. Haina ascunde tragedia destinului și-l înalță pe protagonist la rangul de visător.

3. Instalîndu-se pe strada Florida, comerciantul atinge o ierarhie ; populația care hoinărește se consideră stăpîna vitrinelor ce alcătuiesc fațadele spirituale ale edificiilor. Comerciantul care-și expune marfa pe Florida posedă materialele visului de stradă și le expune ca pe niște icoane ale credinței. Vitrinele sînt și ele tot haine : sînt hainele caselor. Vitrinele sînt totul ; iar fațadele caselor, chiar ale celor mai urîte din centru, nu se văd. Vitrina nu permite să se vadă fațada. Chiar suprafața casei dinspre stradă, fațada, care este partea cea mai importantă a locuințelor din Buenos Aires, aici cedează prioritatea vitrinei. Edificiile cenușii, scunde, vechi nu există și, dacă există, sînt înghițite de firmele luminoase de la care începe somnul cerului. Nimeni nu privește decît pînă la înălțimea capului și de la punctul acesta în sus, ca pe orice stradă îngustă ; ce se află mai departe nu interesează. Realitatea ajunge doar pînă la înălțimea capetelor descoperite. Faptul că privești

fără să ridici ochii în sus conferă lucrurilor privite un aer familiar, într-un spațiu de sală redus și intim. Florida este Florida prin faptul că îngustimea ei ne împiedică să facem cîțiva pași înapoi și să-i admirăm vitrinele de la o distanță care ne-ar îngădui să ne desprindem din vraja ficțiunii lor.

4. Ca la cinematograf, se visează la bogăție și la dragoste. Luxul vitrinelor, cu bijuterii, cu obiecte artistice, cu mătăsuri, parfumuri, cărți, aparate de radio, aparate de proiecție face din Florida galantarul ambianței noastre. Obiectele acestea sînt deopotrivă ale noastre și ale comerciantului ; sînt fragmente ale ambiției noastre. Adevăratul lor stăpîn etalează toate aceste lucruri pe care noi am dori să le avem ca pe simbolurile unei opulențe ce sfîrșește în risipă, așa cum se întîmplă și cu visul. Astfel, strada Florida poate fi asemuită cu cinematograful, prin magia căruia ne adăpostim în palate de multimilionari, în încăperi confortabile de croitorese destoinice, în căsuțe de țară fără țînțari și fără băltoace, și datorită căruia împărtășim viața pasionantă și plină de evenimente palpitante a oamenilor de lume și a regilor industriei, a bandiților și a artiștilor și găsim la treizeci de ani dragostea pe care o visam în adolescență.

Aceste galantare ne mai ajută să obținem, în visul întruchipat de umbrele de pe ecran, tot ceea ce se află dincolo de posibilitățile și de destinul nostru în spatele vitrinelor propriu-zise. Tot ceea ce visează noaptea sau în răgazul lăsat de ocupațiile zilnice acest public, care se perindă pe stradă în orele de după-amiază și spre seară, toate visele concretizate în briliante, în femei frumoase, în cărți celebre, se găsesc acolo, la fel de accesibile ca în povestea cu umbre și lumini de pe ecran. Acolo se găsește Jockey Club-ul, care este și el galantarul interior al Floridei. Acolo visezi la arborele genealogic al familiei, care anul acesta a dat o mie de metri cubi de lemn, visezi la lîna oilor, al căror preț a scăzut la Liverpool, visezi la jocul

de noroc, care este mașinăria speranței. Acolo se găsesc barurile la care visează artiștii, giuvaergeriile și prăvăliile la care visează femeile, librăriile la care visează scriitorii.

Frumusețea acestei uriașe ficțiuni este că toți doresc să se amăgească fără un folos real, toți cunoscînd într-un fel secretul și admițînd aparențele, împrumutîndu-le un sens de realitate. Și chiar dacă cineva gîndește, ca la biserică sau ca la teatru, că toate acestea sînt minciuni, nu spune ce crede ; Florida continuă astfel să existe în sufletul credincioșilor.

5. O dată ficțiunea admisă, ca și în film, ceea ce se întîmplă este perfect, logic și adevărat. Asemeni copiilor care se joacă de-a părinții, de-a generalii și de-a bandiții, fără ca nici unuia să-i treacă prin cap să atragă atenția celuilalt că nu este prinț, general sau bandit. Un cuvînt spus cu sinceritate pe această stradă ar putea distruge iluzia, căci un cuvînt poate avea cîteodată o valoare mai mare decît o sută de ani.

În ultimă instanță, clipele acestea de tranziție, asemeni orelor ce se scurg după ieșirea din sala de cinematograf, nu pot șterge efectul produs de film în timpul rulării. Visul acesta de opulență, de belșug, de lux, de leafă bună și de dividende mari, stimulat de fațadele luminoase ale edificiilor, care în realitate nu au alte etaje și nici nu le simt nevoia, este izvorît din contemplarea unei parcele de realitate, a aceleia care a ajuns să aibă o formă concretă și pe care am căzut de acord cu toții să nu o tulburăm și să nu o supunem vreunui examen.

Pe strada Florida întîlnim ziua de sărbătoare în zilele de lucru, și starea noastră sufletească este starea ei. Tema discuțiilor este condiționată de mediu : se vorbește despre proiecte, nu despre eșecuri ; se vorbește despre ceea ce dorește strada. Florida este o oglindă concavă, care ne reflectă imaginea mărită a ceea ce gîndim că sîntem sau că vom fi. Ne face să uităm lesne că astăzi nu sîntem nimic și ne dă încredere în ceea ce nu poate avea sorți de izbîndă.

Starea sufletească este optimistă, și aceasta pentru că lumina străzii e mai puternică decît cea de acasă, pentru că lumea nu este dușmănoasă dacă nu umblă în grupuri și pentru că nimeni nu pare să se gîndească la lucruri reale. Beția succesului și a faimei îi întovărășește pe cei care ies din bar și de la librărie ; dragostea accesibilă apare o dată cu femeile ce ies din magazine. Un suflu de noi posibilități adie pentru fiecare dintre cei care intră pe această stradă. Toți plutesc deasupra realității. Chiar și în șoaptă se spun numai lucruri cuviincioase, de care nu ți-ar fi rușine să le spui în gura mare. Pe strada Florida pînă și conversația e bine îmbrăcată. Este suficient să dai colțul venind de pe oricare altă stradă, pentru a observa că aici se vorbește despre alte subiecte și că preocupările încetează de a mai fi vulgare și devin grandioase, căpătînd o perspectivă îndrăzneață. Este o promenadă de giganți. De mai bine de o sută de ani s-a convenit ca pe Florida să fie așa. Pe strada aceasta, unde cuvîntul sincer e detestat, s-au născut utopiile care au susținut atîtea iluzii de bogăție și de cultură, din care pînă la urmă rămîne totuși ceva. Această comedie cu subiect palpitant, pe care o visăm aici, se montează cu tot luxul scenelor importante, și la sfîrșit mai rămîne puțin fard de machiaj pe obrazul săracului, care se întoarce acasă pentru a se întîlni din nou, față în față, cu realitatea.

NOAPTEA

În orele înserării, Buenos Aires se impregnează de o melancolie bucolică, care, treptat, o dată cu lăsarea întunericului, se transformă în neliniște. Orașul nu are altă noapte decît aceea care vine din pampa necuprinsă. Pătrunde prin cartierele suburbane, prin străzile interminabile, asemănătoare somnului care cuprinde mai întîi extre-

mitățile membrelor obosite. Noaptea aceasta e noaptea cîmpiilor, tăcută, adîncă, întunecoasă. Luminile și zgomotele centrului nu fac parte integrantă din această noapte cîmpenească atît de domoală, ele sînt spasmul menit să o străpungă și să o risipească. Se împrăștie astfel în lumina felinarelor, a vitrinelor și a firmelor, dar rămîne atotputernică și intactă în rest, propagîndu-se la infinit.

Buenos Aires nu are viață de noapte ; rămîn deschise, pentru a-i păzi somnul de impecabil burghez, cabaretele și cafenelele, care scot în evidență, prin contrast, somnul în care s-a cufundat restul. Visele și dorințele înăbușite ale acestui somn imens. Lumea se retrage devreme și rareori face vizite nocturne. Fiecare cămin își recapătă izolarea lui ermetică și, cu ajutorul acestei liniști zodiacale, marele sat își revine din înșelătorul zbucium din timpul zilei. La ora douăzeci și două, noaptea pătrunde în case și aduce odihnă trupului și sufletului ; repaos monahal pentru niște ființe care au puține păcate intelectuale și morale ; un repaos purificator, pe care divinitatea îl primește ca pe vechile rugăciuni de noapte. Abia acum observi că Buenos Aires este un oraș plin de virtute și că răutatea lui este aproape inexistentă ; este acea răutate pe care viața o impune celor ce trăiesc fără neliniști intelectuale ; sfîntul somn al animalului obosit ; somnul cimentului, al fierului și al conștiinței împăcate cu ea însăși.

Cafenelele adună sufletele păcătoase ; au acum un salon de dans, într-un spațiu inutilizabil, și o mică orchestră care execută tangoul, o muzică de vis. Aceste suflete vor să înceapă o aventură de care se rușinează ; aici femeile fără ocupație pășesc pe drumul calvarului, experimentează profesiunea de femei ușoare.

Cabaretul este o cafenea mai importantă, e un bar în care toți se tem că vor fi recunoscuți și par stînjeniți, la gîndul că toată lumea ar putea afla că se găsesc acolo.

Se bea și se dansează cu sîrguinciozitate, fiindcă la cabaret mergi ca să dansezi și să bei. Aici femeile îndeplinesc

o sarcină care nu le face plăcere ; își cîștigă pîinea dansînd și bînd. Nu au bărbați care să le întrețină, și viața lor e aspră, mai ales dacă au copii de crescut. Femeile nu au motive să fie vesele, iar bărbații se distrează cu atît mai puțin. Ei vin, bineînțeles, să se distreze, dar cum vin special pentru asta, totul capătă un aspect de indiferență, de lucru cumpărat și vîndut. Lipsesc femeile cu aptitudini de curtezane, acelea cărora le face plăcere să fie dorite și care se bucură cînd iau contact cu viața. Cuvintele și rîsetele lor sună fals, căci au greșit drumul și nici una nu și-a uitat păpușile, nici n-a renunțat la speranța unui cămin fericit. Constituie o propagandă vie pentru virtute, și aproape mai întotdeauna tînărul lipsit de experiență ajunge să întrebe ceva nelalocul lui despre viața lor particulară, cerînd detalii despre eșecurile trecute. Textul tangoului se învîrtește în jurul acestor teme nemiloase și de prost gust. Iată ce sugerează imaginea acestor ființe pe care le vezi dansînd și cîștigîndu-și hrana cu roluri de femei-vampir.

Dar nici tînărul nu este pe deplin satisfăcut de asemenea distracții. Pentru el cabaretul are ceva de cămin, dar și de lupanar, și suprapunînd cele două lumi obține din amestecul lor o impresie jenantă. Un anumit respect, o anumită răceală, un anumit dezgust psihologic, pe care nu-l poate ascunde, dau clientului bănuiala că dansează cu propria sa soră. Sînt două ființe necunoscute care nu par să încerce vreo plăcere că se află alături. Cu toate acestea, nu trebuie să credem că și-au propus să înfrumusețeze mediul înconjurător și să confere castitate comediei. Dragoste, compasiune, pudoare sînt înlocuite de incapacitatea de a accepta cu bărbăție această realitate așa cum e ea.

Unii se îmbată și cad în cealaltă extremitate a melancoliei, devin jignitori și agresivi. Nu poți fi vesel fără să nu dovedești că ai curaj, că ocupi o funcție înaltă și că aceasta e realitatea cea mai importantă, iar beția, doar un accident. Uneori nu se stîrnește nici un scandal, protagonistul dovedind suficientă stăpînire de sine și răbdare ;

în orice caz, însă, rămîne ostil și primejdios ; e un om care se află în afara petrecerii ce îl înconjoară și nu e pătruns de semnificația ei.

Din această cauză, cabaretul e trist. Chiar omul vesel din fire arată acolo o veselie de cabaret. E lipsit de capacitatea de a se uita pe sine, de a se azvîrli în viață așa cum te-ai azvîrli în apă ; are pudoarea celui care nu se dezbracă niciodată în fața altora și nu știe să înoate decît la mică adîncime.

Cît privește femeile, ele înțeleg care le este obligația și nu uită că sînt închiriate pentru această comedie de factură vag indecentă. Ele știu că dragostea, care este un lucru serios, nu are nimic de-a face cu acest simulacru al desfrîului. Dragostea nu există pentru ele, și nici pentru ei. Sexul nu are probleme complicate, în afară de cele convenite în mod tacit dintr-o rațiune de loc. Și unul și celălalt sînt bastioane autonome, fără vreo legătură tainică și profundă cu dansul.

În cadrul căminului se păstrează virtutea casnică, dar pe stradă bărbatul rămîne în așteptare, la pîndă. Femeia care trece la brațul cuiva, al soțului, al tatălui, al iubitului, primește în față provocarea acestui om al nopții. Noaptea este ora societăților secrete, și fiecare trecător se comportă ca un membru al sectei celor care nu se culcă la ora zece. Din această cauză, la fiecare bărbat de care se lovește, femeia care merge la brațul altui bărbat observă agresivitatea, stăpînită cu mari sforțări, a unei mojicii sau a unei atingeri intenționate. Nu pentru că acest trecător ar fi vreun faun sau ar face parte dintr-o șleahtă, ci pentru că nu poate trece fără să demonstreze că este măcar tot atît de bărbat ca și soțul sau iubitul care o însoțește pe femeie. Își închipuie că nu poate trece în tăcere, dînd dovadă de respect, fără ca aceasta să nu însemne că renunță la un drept care-i aparține, dreptul de condominiu asupra femeii.

Străzile orașului Buenos Aires sînt ostile, fiindcă noaptea orașului este noaptea cîmpiei ; cîmpia îl invadează, lu-

crurile iau aspectul întunericului, și omul se simte lipsit de apărare. Femeile cinstite, care se retrag devreme acasă, arată că cele ce rămîn la ore tîrzii pe stradă nu sînt la fel cu ele. Ușile deschise proclamă castitatea ușilor închise. Bărbații, dacă ies, își lasă acasă soțiile și se întîlnesc cu iubitele. Iar iubitele — crede omul nopții — aparțin într-o oarecare măsură tuturor.

Trecătorul are un suflet de sălbatic, care se înfierbîntă în noaptea aceasta cu bilioane de ani mai tînără decît prima casă înălțată în oraș. Treptat, în felul acesta a prins contur viața de noapte. Pentru a evita orice responsabilitate, dacă întrece măsura, poate simula că a băut prea mult sau că este vesel. Două explicații ușor de acceptat.

Tangoul, muzica de noapte, întristează aceste locuri de distracție, deoarece aduce în ritmul său reminiscențe ale trecutului abject și glasurile sufocate ale atîtor existențe ratate. Tangoul s-a născut după ziua de muncă a negrului rupt de pămîntul său și adus pe plantațiile de tutun, zahăr și cafea. În cadențele sale ascunde tristețea sclaviei și voința de a îngropa în propriul său trup dorința de evadare, transformînd-o în plăcere.

TANGOUL

Este dansul care pune în acțiune trupul de la șold în jos. De la brîu în sus corpul nu dansează, ci rămîne rigid, ca și cum picioarele, trezite dintr-o dată, ar purta într-o îmbrățișare două corpuri adormite. Caracteristica sa, la fel ca la o căsnicie, este integrarea în cotidian, sociabilitatea și absența emoțiilor.

Lipsit de expresie, monoton, cu un ritm stilizat cerînd contopirea perechii, acest dans, spre deosebire de altele, deși are un limbaj plastic atît de sugestiv, nu posedă o

semnificație menită să vorbească simțurilor, sau care, evocînd bucurie, entuziasm, admirație sau dorință, ar putea suscita emoții deosebite în sufletul spectatorului. Tangoul este un dans lipsit de suflu, un dans pentru automate, pentru persoane care au renunțat la complicațiile vieții spirituale și se refugiază în vis. Este detașarea. Dans al pesimismului, al chinului tuturor membrelor ; dans al nesfîrșitelor cîmpii mereu aceleași și al unei rase istovite, subjugate, care le străbate, fără nici o țintă și fără un destin propriu, în eternitatea prezentului ce se repetă. Melancolia dansului provine din această repetare, din acest contrast, din imaginea celor două trupuri făcute pentru a se mișca liber și aflate acum sub semnul fatidicului mers greoi și mecanic al cornutelor mari ; suferința pe care ți-o produc caii tineri înhămați la cabestan.

Înainte vreme, cînd tangoul era dansat în suburbii și nu căpătase încă amprenta urbei, avea cîteva figuri care-i îngăduiau dansatorului să strălucească într-o oarecare măsură prin abilitatea sa ; avea o contribuție originală, improviza mișcarea piciorului și a șoldului, o anumită tropăială, mișcări rapide și întrerupte brusc, pași de dans spaniol și mai ales acest șiretlic prin care coapsa femeii, ingenios păcălită, se lipea în toată lungimea ei de coapsa puternică, rigidă a bărbatului.

Pe atunci tangoul era la mare cinste în casele de toleranță și se limita la melodie ; era o muzică lascivă, purtînd într-însa textul care va apărea abia peste cîțiva ani, atunci cînd din rîndul mulțimilor care l-au savurat atît de mult s-a ridicat un poet. Acordurile se auzeau în noapte, la marginea orașelor, scăpate, ca un abur, din lupanar, prin storurile veșnic trase, și se pierdeau pe cîmp ori se risipeau pe străzile pustii, ducînd cu ele o boare de păcat, rezonanțe ale unei lumi interzise, de dincolo de ziduri. După aceea, tangoul a început să dea tîrcoale străzilor, adus de caterinca cerșetorului și încercînd să capete drept de cetățenie. Se înfiltra pe ascuns într-o lume care-i inter-

zicea accesul. În felul acesta, asemănător tragediei care circula în căsuțele teatrului ambulant, a sosit în orașe travestit, reușind să pătrundă victorios în saloane și în cămine. Venea din suburbii, și în suburbii ajunsese din lupanar, unde își trăise viața sa firească, zilele lui de glorie, unde ritmul sincopat avea o semnificație precisă, unde notele prelungite prin gîtlejul orgii produceau un leșin erotic. Împreună cu parfumul ieftin, cu căldura trupurilor obosite și cu vaporii de alcool, acordurile se diluau în atmosferă.

Dansul „policandrului", alunecos, lubric, dansat cu unduiri curtenitoare, cu mișcări sacadate și cu pași de dans spaniol, introducea în atmosfera obișnuită farmecul unei acțiuni „conspirative". Tot ce îi conferea o personalitate distinctă, un caracter propriu, s-a pierdut ; în schimb, a apărut versul, pentru a adăposti, ca în drama satirică, după tragedie, elementul falic, ritual. Încă și astăzi, textul îi dezvăluie obîrșia. În el se vorbește de femeia decăzută, de ticăloșie, de adulter, de părăsire, de concubinaj, de prostituție sentimentală : de dispreț și de tînguiri. Tînăra cea mai neprihănită ține și astăzi în scrinul ei această zdreanță care a fost purtată mai înainte de o femeie ușoară. Gura nevinovată cîntă, ignorînd ce exprimă cuvintele, această tînguire a femeii decăzute, fără să-i aducă izbăvirea. În vocea ei răsună umilirea femeii.

Abia acum însă, cu ritmul său lent, cu pașii tîrșiiți, ca mersul unui bou care paște, tangoul capătă expresia sa cea mai exactă : lipsa de expresie. S-ar părea că senzualitatea a anihilat grația mișcărilor, și dansatorul are întipărită pe chip seriozitatea actului procreației. Tangoul a determinat această seriozitate a împreunării, deoarece zămislirea pare să se facă fără nici o plăcere. Privit astfel, este dansul cel mai înapoiat dintre toate, dansul care epuizează gestul ; pe cînd celelalte îl vestesc. De la mijloc în jos, totul aparține domeniului vieții vegetative. La un moment dat un picior rămîne nemișcat și celălalt simulează pasul înainte

și înapoi. Este clipa în care perechea rămîne nehotărîtă, ca o vacă ce privește cînd în stînga, cînd în dreapta, cînd înapoi, cu elementara sa facultate de gîndire și de acțiune în suspensie. Apoi, după această nehotărîre, tangoul își reia propriul său pas, mereu același, lent, obosit.

Stilizat astfel și redus la simplitatea unei tînguieli, care constă în modularea unei singure note, ce se subțiază sau se îngroașă sub apăsarea unui deget alunecînd pe o coardă, tangoul are ceva din geamătul stins și tulburător al spasmului. Să nu căutăm în el nici muzica, nici dansul ; aci sînt două simulacre, ce nu posedă varietatea și vioiciunea mișcărilor gimnastice ale altor dansuri ; excitația nu ia naștere prin contactul întîmplător al trupurilor. În timpul tangoului trupurile sînt unite și la fel ca la împreunarea insectelor, nemișcate, lipite. Dar înflăcărarea trupurilor unite în felul acesta se stinge după cîțiva pași ; nu există nici o atingere prelungită, nici o împurpurare și nimic neașteptat în acest contact ; este doar contactul convenit, aranjat de mai înainte, în acest pact al tangoului. Nu este vorba de rezistența care precede posesia, de îndoieli, de reticențe ; tangoul anunță posesiunea stabilită și plătită dinainte cu certitudinea săvîrșirii unui act legal. Mai degrabă decît logodna, simbolizează concubinajul care nu scandalizează normele sociale.

Tangoul nu are distincția pe care o găsim în structura altor dansuri atît de curtenitoare. Parcă nu dansează un bărbat și o femeie, așa cum se vedea limpede la dansurile vechi, în care partenerii își păstrează caracteristicile proprii și, pe lîngă aceasta, o oarecare distanță între ei. La tangou sexele sînt egale ; nimic nu este necunoscut, totul e fără surprize probabile, fără curiozitatea primelor întîlniri : ca o veche posedare.

Dansul perechilor poate fi excitant, senzual, un „transfer" freudian ; spre deosebire de alte dansuri, tangoul este însăși actul, fără prefăcătorie, fără nevinovăție, fără nevroză. Este, dacă vreți, un act solitar. Muzica sa tînguie-

toare la *bandoneón* [1] are ceva din rumegarea cornutelor, iar acest instrument, care i se potrivește de minune, are ceva dintr-un muget. Faza a doua a stilizării tangoului, cînd este redus la schema sa cea mai pură și la înțelesul cel mai simplu, se datorează găsirii instrumentului potrivit : *bandoneonul*, înlocuitor portativ al aristonului și al orgii.

Din alt punct de vedere, pentru femeie, tangoul este un dans umilitor ; o vedem în brațele unui bărbat care nu o conduce, care nu-i cere să-i ghicească intențiile, să cedeze dorinței lui. Este umilitor, fiindcă bărbatul, tot atît de pasiv ca și ea, pare la rîndul lui lipsit de inițiativă. În aproape toate dansurile, bărbatul indică mișcarea și, în anumite momente, ai impresia că femeia este ridicată în sus, e invitată să zboare și i se dă posibilitatea unei fugi. Aici însă bărbatul și femeia acționează în mod egal ; amîndoi se mișcă sub impulsul unei singure voințe, ca și cum această voință ar fi jumătățile unui întreg cu care sînt înzestrați fiecare dintre ei. Tangoul este lipsit de inițiativă, de inteligență, semănînd cu un mers în timpul căruia respirația devine sacadată. Are, într-adevăr, ceva din izocronia circulației, din actul mecanic prin excelență. Este un dans în care nu intră în joc voința, un dans lipsit de dorințe, de surprize, de elan. Femeia pare să îndeplinească un act plicticos sau lipsit de sens pentru ea, un act în care nu găsește nici o plăcere. Nimic din mișcările dansatoarei nu evocă grația, fragilitatea, neastîmpărul, timiditatea. Este un trup lipsit de viață, care parcă nu simte și nu se teme. Supusă, greoaie, cu pas de catîr, merge într-o singură direcție, drept înainte, ca un animal împovărat. Nu se teme pentru ea ; nu ai impresia că voința ei e dominată la fiecare pas de partenerul care o conduce poruncitor. Cedează conștient, a acceptat să se supună. Din această cauză cel care o vede dansînd nu simte imboldul de a o smulge din

[1] Instrument muzical asemănător acordeonului.

brațele partenerului ; nu este dorită și nu-i simțim aproape deloc corpul cînd dansează, cu toate că este anastomozat de trupul partenerului. Cei doi dansatori își aparțin și sînt o singură ființă. Nu ne putem asuma deci nici măcar rolul partenerului. A o dori ar însemna să înfăptuiește un adulter. Tangoul îndeplinește un rit obositor și lipsit de valoare estetică, un act al vieții conjugale, acela de a te supune împreunării, și altul, al vieții cotidiene, acela de a umbla.

Pe de altă parte, se observă că femeia formează un tot cu partenerul ei, și dacă i-ai răpi-o, ea ar păstra amprenta lui, așa cum soția răpită păstrează urmele soțului. Amîndoi formează un singur corp cu patru picioare, care se mișcă monoton, conduse de o singură voință, torsurile rămînînd imobile ; un corp din care gîndirea e absentă, un corp lăsat în voia cadenței muzicale, care sună, guturală și îndepărtată, exprimînd instinctul de orientare și de afecțiune. Acest instinct vag, transformat în muzică, îi tîrăște cu el.

Nici o altă muzică nu se pretează ca tangoul la visare. Pătrunde adînc în suflet și pune stăpînire pe întreaga ființă, ca un narcotic. În cadența lui, gîndirea se oprește și lasă sufletul să plutească lin, ca ceața peste cîmpie. Mișcările nu trebuie create, ele se nasc automat din această muzică, pe care o porți în adîncul ființei tale. Voința, asemeni contururilor obiectelor, rămîne pierdută în ceață, iar sufletul este o cîmpie întinsă. Foarte vag, femeia își acompaniază partenerul într-o alunecare aproape nearticulată. Este farmecul acestui dans, în sensul său sentimental : abolirea voinței, o stare în care rămîn treze numai simțurile profunde ale vieții vegetative și senzitive, prielnică stării de spirit a asfințitului pe o pășune, tristeții nedefinite pe care o vedem în ochii animalului satisfăcut. O dată dansul sfîrșit, femeia nu poate uita acest act rece, prin care a fost posedată ca o moluscă, într-o împreunare reciprocă. Rămîne plutind peste corpul ei un suflu de neliniște, de

păcat ; ceva lipicios şi vîscos, ca un ecou al mişcărilor prin care s-a lăsat în voia unui vis trivial. Deoarece n-a fost posedată de un demon, ci de propria ei singurătate.

CARNAVAL ŞI TRISTEŢE

Pentru a studia ceea ce s-a numit tristeţea creolă (o stare sufletească foarte complexă, care, fără îndoială, cuprinde nostalgia ca o epizootie şi, tot fără îndoială, adevărata tristeţe omenească), trebuie să înţelegem mai întîi carnavalul. Carnavalul este sărbătoarea tristeţii sudamericane.

Centrul psihologic nu este situat în tristeţe, ci mai curînd în nevoia de bucurie. Este atît de mohorît tot ce datorăm trecutului, începînd cu culorile veşmintelor şi sfîrşind cu plăcerile vieţii, şi noul a acoperit atît de repede aceste dărîmături încă în picioare, încît setea de bucurie este o mişcare potenţială gata să se reverse imediat ce întîlneşte condiţii favorabile. Se poate spune că înclinarea pe care o simt sufletele posomorîte pentru exploziile bucuriei, la fel ca la cîinii înlănţuiţi care sînt lăsaţi liberi în orele înserării, este o lege universală. Această nevoie stringentă de a scăpa de jugul cenuşiu al unei lumi împilatoare, prin care circulă curente magnetice de indiferenţă şi de neîncredere, îi îndeamnă pe orăşeni, îndeosebi în ceasul înserării, să se lase cuprinşi de veselie. Se caută motive de petrecere şi pretexte pentru buna dispoziţie ; aşa se explică faptul că iau naştere, indiferent care ar fi pretextul, atitudinile de proastă creştere, teama de ridicol, defilările cu afişe şi pancarte. De aici şi faptul că orice sărbătoare populară ia un aspect carnavalesc. Această bucurie însă nu este totală ; este numai o plăcere pe care nu vor s-o arate în toată goliciunea ei, este sentimentul unui popor care nu a stabilit relaţii sexuale cinstite cu femeia, nu ştie să se facă

părtaș la plăcerea ei, și din această cauză caută larma ; iată adevăratul nucleu al tristeții, ceea ce în calendar se numește Carnaval și care constituie, de fapt, un tratament de psihanaliză.

Bucuria care se dezlănțuie cu ocazii atît de diverse este aprigă, disperată, ostilă. Carnavalul este lipsit de bunăcuviință și de cîntece ; are nevoie de stradă, de mulțime, de beția bîlciului urban ; și aceasta pentru că tot restul anului e trist și slugarnic. Necesitatea organică de a rîde și de a te bucura, refulată din pricina acestei existențe acaparate de probleme prea serioase pentru adevărata noastră stare socială, la care se adaugă tristețea provenită din nenumăratele obligații rigide cărora nu le putem face față, se răzvrătește zgomotos împotriva seriozității însăși, atît de nefirești, a vieții zilnice. Tristețea argentiniană, care este apanajul atît al filozofilor, cît și al oamenilor celor mai neevoluați, îl învăluie permanent pe om, este hrana lui. Veselia argentiniană, însă, cere să fie studiată, căci se dovedește a fi cheia umorului sumbru, de pe bulevarde, de la festivalurile patriotice, politice și sportive, de la picnic-urile și teatrul de agresiune nemiloasă și fără duioșie. Carnavalul, ca sărbătoare a impersonalității și a anonimatului, a oprimaților și a nemulțumiților, este starea alotropică a tristeții, imitarea ei, masca ei.

În interiorul țării, de foarte multă vreme, carnavalul a fost adoptat cu încîntare și de indigen, de omul sălbatic, care de obicei umblă gol. El a fost atras imediat de posibilitățile de deghizare pe care carnavalul culorilor, al ornamentelor și al zgomotelor le oferă : veșmintele năstrușnice ale albului, ale omului îmbrăcat. La început împrumută de la cei veniți din afară veșmîntul pompos (arme, haine multicolore, mărgele, panașe) ; la acestea se adaugă penele și alcoolul, înălțînd la un plan de ficțiune absurdă realitatea umilitoare și aspră. Adevărurile amare erau închise ermetic ; alcoolul și culoarea însemnau desfrîu și veselie ; într-un cuvînt, contrariul realității. De atunci înainte nu

s-a mai schimbat esența. Catolicismul a unit astfel Cîșlegile cu Săptămîna Patimilor, așa cum Dionysos a unit tragedia cu comedia. Liturghie și teatru.

Lugones [1] descrie un carnaval în La Rioja. Nouă persoane mascate, călărind un măgar, traversează orașele cîntînd și produc un vacarm de nedescris, spărgînd băsici. Inimi pline cu sînge sînt întrebuințate ca niște bombe de apă, care se pot azvîrli. Acestea toate se întîmplau la puțin timp după ce farmacistul Cranwell lansase pe piața din Buenos Aires primele flacoane cu apă de colonie.

Carnavalul și teatrul înseamnă unul și același lucru, și renasc ori de cîte ori sînt uitate, constituind forme ale vieții opuse muncii, chibzuinței, logicii, cinstei. Totul face să triumfe forțele care au la bază lenea, nebunia, bucuria, nerozia, senzualitatea. Teatrul, pe de altă parte, își dovedește utilitatea prin ceea ce trebuia să se întîmple, dar n-a fost să fie. Este răzbunarea unei alte linii de conduită, care s-a pierdut pentru totdeauna o dată cu îndreptarea vieții pe alte făgașuri. Idealurile umane ce nu au putut fi biruite, înțelegerea profundă a destinului, emoția în fața virtuții, frumuseții și durerii, sînt reprezentate pe scenă, reduse la un joc al actorilor, care întruchipează simulacrul interzis al celor ce ar fi trebuit să fie și nu au putut fi. Teatrul este reprezentarea triumfătoare a lucrurilor care au fost înfrînte, este reînvierea celor ce-au murit definitiv în suflet, este revanșa absurdului care avea o fărîmă de dreptate, emanciparea de cîteva zile care-i îngăduia sclavului lui Horațiu să spună adevăruri mult timp tăinuite. Ca și visul, este teatrul faptelor reprimate în decursul luptelor în care cei puternici au impus celor slabi regula jocului.

Un popor cu un profund simț al teatrului, un popor nemulțumit de destinul său, un popor care visează intens la eroism, la sfințenie și la sănătate, este un popor teatral a cărui amprentă dureroasă poate fi recunoscută în toate

[1] *Leopoldo Lugones* (1874—1938), scriitor argentinian, principalul reprezentant al modernismului.

sărbătorile. Carnavalul este sărbătoarea tipică pentru popoarele latine, o varietate mendeliană obținută prin altoirea caprei cu viţa de vie. Fenomenul sexual sufocat furnizează materia primă pentru această combustie ; orgoliul învins, aspiraţia limitată de către propria-i ignoranţă şi de către însăşi imposibilitatea împlinirii. Orgie a jignitilor şi a sclavilor, viaţă, teatru şi carnaval se înlănţuie şi se amestecă nediferenţiat. Teatrul nostru, ca scenă a acestei vieţi întunecate în ce are mai secret, este carnavalesc şi tragic. Preia din carnaval unele teme şi tipuri ; alteori oferă el teme carnavalului. Însă carnavalul şi teatrul se armonizează cu viaţa reală, serioasă, din zilele lucrătoare, şi din cauza aceasta Cîşlegile sînt sărbătoare naţională, iar teatrul un spectacol dat de public în avanscenă pentru actorii rămaşi fără loc. Reflectînd aceste tipuri caricaturale, dionisiace, reflectă adevărul : o farsă, transformîndu-se în judecată orală, în care realitatea se metamorfozează în ofensă, fără a lăsa să pară ceea ce este. Atena poate fi cunoscută din piesa lui Aristofan *Cavalerii ;* viaţa argentiniană poate fi cunoscută din farsele care oglindesc un sector întreg al realităţii, un sector dispreţuit ce nu poate fi batjocorit altfel. Ar fi interesant să se verifice în ce măsură, prin inversiune sau transfuzie, viaţa străzii se desfăşoară în funcţie de viaţa fictivă a scenei, şi pînă unde lumea trăieşte parodiind ceea ce vede pe scenă. În teatru este mai mult carnaval decît în viaţă, iar în carnaval, mai multă viaţă decît în teatru ; însă de-a lungul acestor trei etape una şi aceeaşi persoană tristă, nemulţumită de destinul ei, incapabilă de generozitate, confundă sărbătorile anuale şi săptămînale cu comedia din zilele de lucru. O bucurie intensă, o situaţie neobişnuită, în care sînt în joc interese grave, îl fac pe argentinian să cadă într-o transă teatrală. Buenos Aires posedă doar o singură înfăţişare pentru toate sărbătorile populare : aceeaşi pe care o are în timpul revoluţiilor şi la reîntoarcerea din vacanţele cîmpeneşti. Nici municipalitatea nu are mai mult decît un singur mod de

a ilumina Avenida și Plaza de Mayo, care este șopronul ei ; aprinde felinarele și încropește o tribună. E suficient să schimbi fețele grotești cu numele eroilor ; montajul, cadrul sărbătorilor, este același ; lipsesc doar serpentinele. Trecătorul gură-cască merge la mitinguri, se plimbă pe bulevard și participă la procesiunile religioase și la manifestația de 9 iulie [1] în starea sufletească a aceluia care vrea să se distreze fără să aibă experiența și antrenamentul bucuriei. La cele trei solemnități arborează același gen de veselie ahtiată, așa cum acasă, la birou și la cafenea îmbracă aceeași haină. Ce-i drept, vremurile se schimbă, dar nu și sufletele. Chiar la înmormîntări există ceva dintr-o reprezentație teatrală, și comicul reiese din neprevăzutul părții lugubre a subconștientului ; rîsul este nepotrivit în momentele patetice. Acest simț al ridicolului, atît de ascuțit și de răspîndit, poate fi simțul care supraveghează acțiunile pe care dorim să le înfăptuim. Tot ce ar putea părea tendință spre umor, neîncredere de critic aflat în expectativă, este de fapt poziția unică în fața situațiilor care cer o impostație specială.

Aceeași tehnică a anecdotei și a vorbei de duh, tehnica șugubățului nostru ignorant, care este *el guarango*, reprezintă stîngăcia unei grupe de cartier în care toți imită pe primul actor. Frazele ingenioase de pe bulevarde circulă uneori ani în șir. Latinii au moștenit aceasta de la farsă, slavii și germanii de la teatrul de idei ; la noi comicul trădează o tragedie foarte adîncă ; foarte naturală, foarte semnificativă pentru destinul neamului nostru, asemeni unei măști de tul ce acoperă obrazul.

În acest carnaval de fiecare zi, ce explodează cu ocazia sărbătorilor sale importante, este posomorît, agresiv, ca o zi de lucru. Forțele îndelung stăpînite se răspîndesc acum peste tot ; nu e o ordine întîmplătoare, ci un caracter. Sîntem teatrali prin temperament și nu ne putem juca cu glu-

[1] Ziua Independenței.

ma, așa cum nu ne putem juca cu dragostea. Carnavalul nostru se împotrivește întotdeauna la ceva. Sarmiento povestește că în provincie un biet om mascat a fost ars de viu, dîndu-i-se foc costumului. L-au lăsat să fie mistuit de flăcări într-o larmă de nedescris, iar după aceea l-au înmormîntat fără ca patronul *pulperiei* [1] să fi putut denunța crima. Acum vreo douăzeci de ani, pe strada Defensa, un cetățean care se întorcea acasă prost dispus fiindcă nu reușea să atragă atenția s-a hotărît să se distreze și în același timp să-i distreze și pe ceilalți. S-a mascat cu serpentine : s-a acoperit din cap pînă-n picioare cu serpentine. Atunci cineva a azvîrlit un chibrit aprins, și bietul om, văzînd că hainele încep să ardă, a luat-o disperat la fugă pînă cînd a murit carbonizat. Același joc de acum o sută de ani, care mai înainte avea loc în provincie, se petrece acum aici, în oraș.

Partea senzuală capătă, de asemenea, note de violență și de ostentație. Nu tainica necesitate de a iubi îi îndeamnă pe cei mascați la gluma obscenă, la contacul pelvian, la plăcerea senzualității ; la fel ca într-un compliment și într-o frază ingenioasă, apare și aici ura, care, dedesubtul politeții, ascunde intenția de a răni.

Carnavalul nostru nu are cîntece, are insulte. Nu se glumește cu flacoane de parfum, nici cu flori ; nu-și fac apariția snoavele, nici nu se încheie cununii la jocuri ; serpentina pe care o azvîrli ca pe un dar binevoitor amintește de piatra care-și nimerește ținta. Totul e grotesc și serios, ofensiv și lubric, încărcat de tristețea de a nu fi putut obține lucrul dorit.

---

[1] *Pulperie*, băcănie în care se vînd și articole de mercerie.

III ORAȘUL INDIGEN

ÎN TREACĂT

Cei care ne-au populat n-au avut un cămin ; erau un popor vechi și locuiau în case de piatră ; dar în interiorul lor nu era loc și pentru un ideal. Idealul putea fi găsit în biserică și la Curte. Tatăl nu era *pater familias*, își exercita autoritatea asupra alor săi ca seniorul asupra vasalilor. Femeia și copiii erau mîndria și victimele sale. Numai Dumnezeu și regele erau deasupra lui, erau mai puternici decît el ; proprietatea semăna în interior cu o mînăstire. Cînd au fost obligați să-și construiască aici o casă nouă, au organizat în așa fel camerele încît să închidă în fiecare cub de ziduri drama celui care locuia într-însul, după rolul pe care-l îndeplinea : femeia, copiii, slugile. Salonul a fost locul de primire, unde se stătea de vorbă în anumite zile, după un anumit ceremonial. Niciodată, de atunci încoace, nu s-a mai modificat aranjamentul salonului, al dormitoarelor, al sufrageriei și al camerelor de servici, nici sufletele nu și-au reînnoit obiceiurile. Casa era o redută pentru odihnă, și în interiorul unui cosmos atît de variabil nu se putea consolida nici un ideal statornic. Materialele ce se întrebuințau, de preferință argila, paiele, lemnul și zincul, erau elemente corelate cu sufletul locuitorului. Astăzi, aceste reliefuri au fost întrucîtva consolidate și din precare au devenit numai trecătoare. Locuitorii au făcut ca edificiul să fie nestabil. Căminul, alcătuit din două ființe care

pînă în ziua cînd și-au unit viețile au urmat drumuri diferite, cu sînge diferit, cu gusturi diferite, dă naștere unei noi ființe, care se deosebește de celelalte două. Viața pretinde atît bărbatului cît și femeii sacrificii enorme. Ei trebuie să se acomodeze exigențelor luptei, lăsînd deoparte foarte vechi instincte, așa cum atunci cînd nu există piatră trebuie să-ți construiești casa din argilă. Învățătura pe care o tragem din viața de toate zilele ne înclină spre destrămare, spre schimbare. Munca la cîmp a obișnuit omul cu teribila nevoie de a distruge căminul și de a schimba locul, așezîndu-se cînd aici, cînd dincolo. În orașele de pe cîmpie, ca bunăoară Montevideo, Buenos Aires ori Santa Fe, locuințele acestea, la început făcute din piele, au servit mai degrabă de adăpost decît de case confortabile. Dragostea, și ea întîmplătoare, rătăcea în timpul nopții ca o nălucă în jurul culcușurilor. Dragostea din casele cu pereți trainici este și ea mai durabilă, mai serioasă decît cea din bordeie. În bordeie, dragostea se aseamănă unei îmbrățișări de bordel ; cere pentru sine eternitatea lumii care o înconjoară, ca și cum specia însăși ar trebui să viețuiască în cămin.

Niciodată nu ne trece prin gînd că am putea muri într-o casă pe care o ocupăm doar în treacăt, așa cum nu putem concepe că am putea muri în timpul unei călătorii. Dar faptul că ne considerăm în trecere în propria noastră casă și groaza că moartea ar putea să nu ne găsească la locul nostru dovedesc, o dată mai mult, că o casă nu este privită ca un mormînt, cu trăsăturile sale definitive și eterne. Pereții de cărămidă durează mai puțin decît noi. Îi vom vedea cu bucurie dărîmîndu-se, amintindu-ne că sîntem ființe fragile și trecătoare. Mobilele cu care ne aranjăm interiorul urmează schimbările modei, îmbătrînesc repede și le privim cu indiferență pînă cînd într-o bună zi le înlocuim cu altele la fel de perimate. Ne dau forță pentru a ieși din nou în stradă, dar nu ne creează o ambianță familiară. Ne sînt utile numai atunci cînd sîntem obosiți. Chiar

dacă locuința ne aparține și căutăm s-o împodobim pentru totdeauna, mobilele nu pot să fixeze tot ce în noi e trecător. Mîine ni s-ar putea schimba soarta și am putea da cu totul altă configurație locuinței, pentru a o face să se potrivească mai bine cu *habitat*-ul sufletului ; în chipul acesta, nu ni se va mai părea că e aceeași casă, iar noi vom fi complet schimbați. De fapt, sîntem mereu în așteptarea acestei schimbări, și tot așteptînd îmbătrînim și murim. Cu nevasta și copiii se întîmplă același lucru ; au apărut dintr-o dată, și își au planurile și ursita lor. Dar nici nevasta, nici copiii nu par să fie ai noștri pentru eternitate, aici unde totul este doar pentru ziua de azi.

SCHEMA CASEI

Biata casă veche este întocmită ca acum o sută cincizeci de ani. Structura ei nu a suferit schimbări, deoarece se supune unor rațiuni vitale și organice, pe potriva structurii ce se manifestă în viața celor care stau în ea. Distribuirea camerelor corespunde nevoilor familiei, simțului de confort și obiceiurilor ei. Așezarea camerelor în șir are în același timp caracteristici de închisoare și de mînăstire ; sînt celule independente, chiar dacă între ele comunică prin uși interioare. Străbătîndu-le, ajungem într-o direcție pînă la cotețul de găini, privată și bucătărie ; în cealaltă direcție, pînă la salonul de primire. Camerele nu au decît un contact lateral și sînt izolate între ele ; contactul prieteniei și al dragostei, contactul prin conversație și printr-o legătură sinceră se face față în față. Concepția arhitectonică corespunde mărimii spațiului și are în vedere numai casele fără etaj. Modelul său este ferma, care se întinde orizontal. Durată din materiale puțin rezistente și după cele mai ele-

mentare și empirice legi ale construcției, ferma se înalță pe o porțiune mare de teren, ce nu se drămuiește. De aici provine așezarea laterală și liniară. Casa, cu fațada îngustă și întinzîndu-se în adîncime (10 *varas* [1] pe 60), are planul fermei și oferă în exterior o suprafață minimă, ferind viața intimă de privirea indiscretă a străinului. Principiul său este adăugirea cîte unei camere la șirul celor dinainte, cu izolare dintr-una într-alta. Casa nu se mărește prin expansiunea întregului, ci prin adăugiri parțiale, prin juxtapunere. Etajul care mai tîrziu se va adăuga parterului nu este decît un alt parter, suprapus. Mișcarea generatoare este aceea a liniei care se prelungește sau se frînge în sus, astfel că, rectiliniu, direcțiile sale duc la stradă, spre lume, și la dormitoare, spre locul de taină. Cu cît este mai depărtată de tindă, camera își accentuează trăsăturile monahale și capătă ceva din înfățișarea dormitorului femeilor nemăritate. Salonul de primire este locul în care se adună obiectele inexpresive, iar în camerele celelalte se află obiectele de uz cotidian, oglindind adevărata situație economică. În casele acestea nu există pod. Mobilele, obiectele, îmbrăcămintea și perdelele ce nu se mai pot folosi nu se mai păstrează. Înlocuirea lor este totală și definitivă. Unde nu există pod, viața trece foarte repede ; trece ori de cîte ori are loc o schimbare. În pod rămîne, într-o nouă și capricioasă orînduire, o grămadă de lucruri solidare ce s-au uzat înaintea omului, păstrînd totuși amprenta timpului care le-a uzat. Podul este arhiva casei și a familiei ; acolo copiii învață lecții de neuitat în care își fac apariția sentimentul, emoția, frumusețea. Învățăminte nețerse, mai profunde decît orice filozofie, învățăminte primite de la un soare duminical plăcut, de la florile din cîrpe, de la o carte cu poze și fără coperți, de la un automat fără arc. În podurile acestea se găsesc visele care nu se uită și ceva asemănător sedimentului zilelor, cu alter-

[1] *Vara*, măsură de lungime egală cu 83,5 cm.

nativele lor bune şi rele, cu bucuriile şi amărăciunile lor. În casele noastre vechi şi sărace nu există pod, deci nu există nici trecut, nici odihnă, nici copilărie. Oamenii trăiesc ca într-un fel de pensiune de familie. Parcă aşteaptă mereu schimbarea după care totul trebuie luat de la început. Trebuie să depăşim acest firav romantism pentru a intra în viaţa adevărată. Totuşi, casa fără pod este solemnă, aşa cum o arată austera afectare a salonului ; şi oamenii sînt solemni, serioşi sau superficiali, însă, oricum ar fi, nu cunosc semnificaţia podului. Podul reprezintă amintirile statornice ale copilăriei, ochiul din ceafă şi memoria patetică. În aceste case reci şi severe nu se vor naşte nici muzicieni, nici poeţi ; cu atît mai puţin inventatori sau navigatori.

ORAŞUL FLOTANT

La porţile oraşului Buenos Aires se îngrămădesc sărăcia şi urîţenia, asemeni cerşetorilor la porţile palatului. Scînduri şi cutii goale, bălţi stătute şi gunoaie. Sînt deşeurile metropolei şi, în acelaşi timp, un morman de ruine ale unor visuri de belşug ; este imaginea unei aglomeraţii ce nu vrea să fie oraş şi rămîne recalcitrantă în afara municipiului, alături de ceea ce nu mai vrea să fie singurătate şi se îngrămădeşte la hotarele cîmpiei. Din această cauză locuinţele şordide şi urîte reprezintă în acelaşi timp două lucruri : oraşul şi cîmpia. Privindu-le cu atenţie, îţi dai seama că sînt ferme desprinse din adîncul cîmpiei şi înghesuite la periferia lumii moderne. Casa de tablă cu una sau două odăi în care se adăposteşte întreaga familie, este o fermă care şi-a schimbat materialul de construcţie : argila cu metalul, aşa cum înainte schimbase pielea cu argila. Cărămida mare a fost înlocuită cu plăci de lemn,

datorită cărora a devenit şi mai puţin durabilă. Materialele acestea eterogene sînt adunate din moloz, tîrîte cu o trudă de furnică şi puse aici pentru a umple spaţiile goale şi a simula soliditatea. Adevărul este altul : casa de tablă este o fermă provizorie, portativă, care poate fi desfăcută placă cu placă, aşa cum a fost construită, şi apoi transportată. În fond, un *Meccano* enorm, capabil să servească alternativ la diferite nevoi. Totul continuă să fie la fel ca pe vremea acelor *gaucho* care locuiau pe cal şi au acum o locuinţă neprevăzută. Cine stă aici trăieşte într-o instabilitate egală cu aceea a locuinţei ; casa poate oricînd să se năruiască, şi el să plece ; dar atît timp cît ea rămîne în picioare, el aşteaptă, fiind în trecere, în expectativă ; s-ar putea spune că a pus rămăşag pe fermă : ori se îmbogăţeşte, ori rămîne cu nimic. Situaţia lui economică nu se consolidează atîta timp cît rămăşagul rămîne valabil şi el ocupă adăpostul în care înnoptează şi procreează. O casă construită în felul acesta nu este, însă, făcută pentru a locui în ea ; e doar un refugiu, nu un cămin.

Acest zoofit lacustru abia îşi împodobeşte interiorul cu mobilele şi lucrurile strict necesare. În jurul casei cresc plante năpădite de buruieni ; un amestec din ceea ce a sădit mîna omului şi ceea ce creşte necultivat, totul într-o luptă surdă şi permanentă. Nu-şi împodobeşte casa, deoarece aceasta nu este decît un cort ridicat pentru popas în mijlocul drumului, pentru a-l feri de intemperii şi de privirile indiscrete. Omul nu este molusca, ci chiriaşul propriei sale case, implacabilul său oaspete. Ceea ce ar fi trebuit să se cheltuiască pentru un obiect oarecare, se economiseşte sau se investeşte pentru a se ridica preţul proprietăţii. Cu timpul lucrul acesta se transformă într-un ideal. Cine trăieşte atît de strîmtorat nu-şi poate îngădui nimic de prisos, nici nu se ataşează de lucruri fără utilitate imediată. Este grăbit ; însăşi viaţa lui este o necesitate, nu un lux. Urîţenia se întipăreşte pe chipul său descompus de

desgustul față de viață. Este o ființă asuprită care dorește să părăsească cît mai repede acest loc, dar nu reușește aproape niciodată. Atunci observă că locuința îmbătrînește înaintea lui ; se deteriorează, ajunge o paragină ; pentru că materialele proaste rezistă mai puțin decît organismul omului, iar cărămida se fărîmițează mai repede decît propriul său trup.

Nu aspiră la confort : sărăcia înseamnă cruzime, minciună și pizmă, fie față de alții, fie față de el însuși. Acest cămin, dacă poate fi numit astfel, căci nu păstrează din noțiunea de cămin decît arhitectura și impozitul, nu trezește nici un sentiment veșnic ; din pricina fragilității sale, nu pot lua naștere religia, morala, legăturile de familie, paternitatea, proprietatea. Lipsesc pietrele pe care ar putea să crească acești licheni. Nevoia de confort ia naștere din starea de fericire sau cel puțin din plăcerea de a trăi ; se zămislește din ea și o produce. A împodobi înseamnă a restitui lumii o bucurie. Dar acest ocnaș al unui vis fragil, dacă întîmplător adaugă vreo podoabă, o face pentru a urîți, nu pentru a înfrumuseța ; o cornișă, o zugrăveală, o mansardă sau un grilaj, care nu au nimic de-a face cu cel care trăiește acolo. Toate aceste podoabe grotești înseamnă stîngăcie și dorință de a înșela. Se caută astfel să se confere o mai mare valoare proprietății, și mîna necioplită care a agățat ornamentul lipsit de valoare lasă o amprentă jalnică. Noțiunea venală a proprietății este, în felul acesta, o isterie care-i cuprinde pe cei conștienți de caracterul efemer al vieții.

Săracul nu este fericit ; visul lui grosolan se îndreaptă spre ceea ce nu are și nici nu valorează nimic. Așteptarea lui nu e plină de speranță. Confort nu are nici măcar chiriașul propriei sale case, care beneficiază de o situație economică înfloritoare, nici rentierul. Aici e complet necunoscut epicureismul prin care aristocratul și burghezul altor latitudini sporesc bucuria căminului.

1. Casa e izolată ; nici măcar exteriorul nu exprimă francheţea unei vieţi lipsite de griji. Chiar şi ornamentele capătă înfăţişarea unei sfidări. Micuţa grădină, unde cîndva se va construi salonul, are florile ei, pajiştea şi aleile înguste de cărămidă fărîmiţată ; cu toate acestea, cînd aşteptarea este prea mare, cîmpia nebiruită se dovedeşte mai puternică decît casa, reuşind să-şi interpoleze buruienile. În acest sens, piaţa este un spaţiu invincibil, nu un loc de odihnă. Nu pare să fie un loc deschis în mijlocul caselor, ci dimpotrivă, acestea parcă s-au oprit la lizieră. Piaţa este fundamentalul : cîmpia. Iar parcul, care în oraşele europene deschide o paranteză de arbori şi păsări în monotona rigiditate a zidăriei de piatră, în Buenos Aires implică felul de viaţă al cîmpiei, cheia indescifrabilei sale tristeţi. Palermo, Parque Avellaneda şi celelalte mai mici sînt eflorări urbane ale unei cîmpii încă neîmblînzite. Expoziţia rurală pune complet stăpînire pe piaţa Palermo, cu muzică de fanfară şi tîrg de vite, cu aceeaşi tiranică legalitate cu care în mijlocul pieţei se înalţă, impunătoare, statuia ecvestră.

2. Expoziţia rurală este marea sărbătoare argentiniană ; în palatul pe care îl ocupa odinioară s-a deschis acum Muzeul de Arte Frumoase. Cît timp a găzduit expoziţia, şi-au înscris ostentativ pe frontispiciu emblema abundenţei cirezilor de vite şi aceea a produselor agricole. Bayreuth-ul nostru se găseşte acolo, şi tot acolo este şi hipodromul, în chip de Acropolă a unei religii de aşteptare fără crez. Sufletul lui Rosas rătăceşte prin păduri, şi taurul cel mai voinic din tîrgul de vite continuă să fie idolul acestui excelent călăreţ şi administrator de ferme. Sarmiento a făcut un parc din casa lui strămoşească ; uriaşa grădină botanică şi cea zoologică, instalată într-un mare parc natural, completează fizionomia politicianului barbar. Mai

tîrziu Pellegrini, ultimul din giganții făuritori de mituri, a înființat acolo Jockey Club-ul. Eroul vieții sudamericane nu poate fi despărțit de cal, și *gaucho* etalează vestă de jocheu. Cursele sînt corridele noastre, sărbătoarea noastră tragică, sărbătoare a sîngelui, așa cum terenul de fotbal este sărbătoarea noastră de circ. Hipodromul are trei sensuri fundamentale : cel aristocratic, care sărbătorește în pur-sînge casta genealogică ; cel național, de origine cîmpenească, cu dragostea lui totemică pentru cal, și cel popular, care există în sîngele neamului, însuflețit de dorința de a ispiti destinul într-o prinsoare. Ritul se sărbătorește, la fel ca în biserică, duminica, ziua lui Dumnezeu. Omul nemulțumit, care trăiește întreaga săptămînă copleșit și aspiră în mod nelămurit la răsturnarea ordinii universale, se duce la acest oracol unde răspunsul nu are un dublu înțeles. Hipodromul îi adună pe cei ispitiți de noroc, pe cei care dau strălucire spectacolului prin prezența lor și pe cei tîrîți de un obscur fatum american. Oamenii nu mai pot renunța astăzi la emoții puternice ; energia aceasta, care se consumă în artă, în viața intensă, în religie, în obsesia adevărului sau în vocația autentică a problemelor sociale, atunci cînd nu-și găsește manifestarea sa firească, se dezlănțuie în forme ciudate, cum ar fi, bunăoară, pariurile cu sens mistic, sentimental și estetic. La hipodrom merg cei care n-au găsit modalitatea de a-și îndrepta spre un făgaș drept și meritoriu enormele forțe lăuntrice sufocate și anihilate de apăsarea mediului înconjurător. Sînt ființe cu vocație ratată, care recurg la joc și la plăcerea vizuală pe care le-o oferă cursa, așa precum alții, inferiori lor, recurg la alcool. Jocul de curse și alcoolul sînt două colace de salvare ale naufragiatului care nu poate lăsa să moară împreună cu el o aspirație nemuritoare ce nu-și găsește modul cel mai potrivit de a se manifesta. Întorcîndu-se de la hipodrom, individul pătrunde din nou într-o lume sfîșiată de dificultăți inumane, aspră, mîrșavă, plină de griji pecuniare ; și atunci se îndreaptă iar spre hipo-

drom, ca peregrinul spre sanctuar, în căutarea soluției la o problemă de nerezolvat, înrădăcinată adînc în sufletul său. Pictori, poeți, muzicieni, îndrăgostiți, apostoli, care nu au fost stimulați spre desăvîrșirea adevăratei lor vocații ori se află într-o incompatibilitate latentă cu tot ce e cotidian, risipesc acolo pîinea copiilor sau averea care le-a fost dată în păstrare. Idolul care-și distruge credincioșii nu este groaznic ca Vișnu [1] al lui Jaganath ; este o făptură suplă și strălucitoare în lumina soarelui, un trup nervos cu ochi inteligenți, făptură cizelată de nenumărate generații antrenate în acest fel de gimnastică ; în vinele lui curge sînge împărătesc. Acest idol se plimbă mîndru de a se ști admirat, ca o femeie desăvîrșită sau ca un efeb strălucind de frumusețe și de sănătate. Acesta este momentul de emoție religioasă în care idolul este văzut în plinătatea unei opere nemuritoare, dornic de a zbura, ca lăncile lui Homer. După aceea, idolul este o beție, o amețeală, și ceea ce se întîmplă acum nu mai aparține universului formelor, ci unui univers mult mai delicat, acela al conștiinței.

3. Ochii aceștia care nu se pot dezlipi de frumusețea forței în libertate îl privesc ca pe un erou și îi înalță statui. În marmură sau în bronz, calul ne aparține, și îi înțelegem destinul dincolo de cîmpul de curse, dintr-o simpatie frățească. Nu fiindcă, așa cum spune Pat, un căpitan argentinian își consideră întotdeauna calul părtaș la victorie, și nici pentru că omul de la cîmpie, care trăiește tot timpul călare, l-a transformat într-un prieten. Aici, în această ambianță, calul capătă, fie sub formă de statuie, fie alergînd la curse, o semnificație pe care nu o capătă în nici o altă parte a lumii.

Dar noi, oameni ai cîmpiei, în ambianța noastră, în orașul pampei, sub influența forțelor elementare și profunde

[1] Zeitate întruchipînd forța care conservă Universul și viața, și care se încarnează în cursul fiecărui „ciclu cosmic". Face parte din trinitatea hindusă (alături de Brahma și Șiva).

ale lucrurilor înconjurătoare, nu putem privi doar cu ochi de spectator statuile ecvestre. În emoția noastră estetică cea mai intimă, omul și calul formează o unitate, independent de piedestal, care își recapătă adevăratul sens de simplu intermediar între natură și opera de artă. Calul pare că se desprinde de postament și că aspiră la o adevărată contopire cu călărețul ; din cauza aceasta ni se pare falsă poziția calului cabrat, sprijinindu-se numai pe picioarele dinapoi și ridicîndu-se pentru săritură ; dincolo de valoarea estetică și de avîntul pe care-l sugerează, este o poziție pur academică. În fond nici nu poate fi artistică, fiindcă repugnă sentimentului de eternitate pe care-l degajă patrupedul ; echilibrul său este acela al unei mase de optimă mobilitate. Calul cabrat umbrește importanța figurii principale și-l lasă pe planul al doilea pe erou, într-o situație pasivă. Să comparăm atitudinea calului din statuia generalului San Martín cu demna sobrietate a celei din statuia lui Dorrego. O figură ecvestră nu este impozantă și maiestuoasă decît atunci cînd calul își sprijină pe sol cele patru picioare, care dau în același timp senzația de siguranță, de echilibru fără efort și de odihnă, eliberîndu-ne cîmpul emoției pentru ca acesta să poată fi integral absorbit de călăreț. Atunci cînd datele biografice ale eroului se șterg în negura istoriei și a vieții naționale, observăm în grupul ecvestru ceva din această împingere în planul al doilea a eroului de către calul în poziție cabrată. Pentru noi, calul nu este niciodată suportul decorativ al omului ; nouă, oamenilor de la cîmpie, ne evocă o parte din peisajul, din viața și din destinul nostru.

Nimic din ce se referă la cal nu ne este străin. Spaniolul poate contempla în arenă lupta dintre taur și cal, și pentru el taurul va fi elementul principal. Curajul, forța, năpustirea oarbă și totală a taurului situează calul, legat la ochi și cuprins de spaimă, purtîndu-l pe șiretul pica-

dor [1], într-o poziție dezavantajoasă. Calul nu poate fi decît un contrapunct patetic și chiar jalnic în această temă a impetuozității. În luptele de tauri, nota fundamentală pentru noi este calul, iar sentimentul produs de împunsătura cornului în pîntecele său este mai degrabă un sentiment de indignare decît unul de milă. Această indignare nu aparține întregii umanități, ci numai omului de la cîmpie. Îl vedem pe cal luptînd în continuare în condiții vitrege ; se înfruntă un animal ce pare făcut pentru a se năpusti și altul ce pare făcut pentru scopuri mai înalte. Indignarea, care eclipsează orice alt sentiment născut din milă, ne face să ne deosebim de africanul peninsular, pentru care calul nu era decît o armă de luptă.

În înfățișarea monumentelor, așadar, eroul sudamerican suit pe cal își capătă deplinul său înțeles istoric și uman. Indiferența cu care îl contemplăm în bronz izvorăște din faptul că sculptorii, cu excepția lui Irurtia [2] și Bourdelle [3], au trădat viziunea emotivă a rolului pe care-l are calul. Această apreciere, de care nici noi nu ne dăm seama prea bine, ne face să disprețuim statuia lui Lavalle, stînd în picioare, el, care tot timpul a umblat călare, și să admirăm statuia lui Dorrego, singura care, de altfel, păstrează proporția față de original. Explicația stă în faptul că statuia aceasta oferă, în nobila ei simplitate și în mărimea atît de bine chibzuită, cel puțin pentru cunoscătorul istoriei, maxima dimensiune a eroului argentinian. Exagerată ca în cazul statuilor lui Mitre și Alvear, figura istorică este devorată de un pleonasm format din piatră și metal, așa cum călărețul care galopează este devorat de pampă. Este îndeobște cunoscută repulsia orașului Paraná pentru statuia lui Urquiza, care are ceva „venetic".

---

[1] *Picador*, călăreț care, în timpul corridei, înfige în spinarea taurului un fel de suliță, pentru a-l întărîta.

[2] *Rogelio Irurtia*, unul dintre cei mai talentați sculptori sudamericani ai secolului nostru.

[3] *Antoine Bourdelle* (1861—1929), sculptor francez ; a făcut statuia lui Alvear din Buenos Aires.

4. Dacă hipodromul este templul hipolatric în al cărui rit duminical sufletul argentinian intră în contact cu divinităţile subpămîntene ale sîngelui şi ale vocaţiei, terenul de fotbal este templul omului care merge pe jos, al fiului imigrantului. Amfiteatru cosmopolit, plebeu, aversul pistei. Entuziasmul pentru joc încarnează, în acest caz, mai curînd un aspect al vieţii politice decît o tradiţie de sînge.

Hipodromul şi terenul de fotbal constituie două tabere : de o parte, tabăra aventurii, a nestatorniciei, a ambiţiei, unitară şi monarhică ; de cealaltă parte, tabăra muncii, a luptei pătimaşe, a disputei dintre comitete, haotică şi democratică. Faţă de Jockey Club, Asociaţiile sportive susţin o tendinţă opusă şi recrutează forţe antagonice. Fotbalul a luat caracteristicile formelor noastre de viaţă ; jocul e luat în serios, eliberînd otrăvuri acumulate în muşchi timp de şase zile de muncă grea. Partidele de fotbal sînt supape binefăcătoare pentru jucătorii care au nevoie să-şi antreneze muşchii şi pentru spectatorii care simt nevoia să-şi purifice astfel sufletele, neavînd acces în lumea acţiunii. Cine asistă la o partidă se declară de partea uneia dintre echipe, iar spectatorul are interesele sale personale în joc, simpatia pentru o echipă oarecare fiind un ideal de o calitate atît de joasă, pe cît de înaltă este pasiunea turfului. Victoria sau înfrîngerea se transformă în peripeţii personale, şi aici iese la iveală onoarea de cartier, de trib, jocul fiind ordaliile în care se pune capăt unor rivalităţi secrete. În acest sens, fotbalul este un box colectiv. Orice joc trebuie să pasioneze, însă aici pasiunea pare să fi dat naştere jocului, ca şi cum acesta s-a ivit dintr-o stare de agitaţie fără scăpare. Nimic mai asemănător unui comitet decît un club. Fotbalul este jocul oamenilor care au obţinut ziua de lucru de opt ore. Pentru a urmări cu plăcere o partidă de fotbal, trebuie să fie ostenit, indiferent dacă e vorba de oboseală fizică sau intelectuală, şi să iubească surogatul derizoriu al sclaviei sale. Munca, sau înlocuito-

rul ei, cum spune Marañón [1]. Sclavia contemplată echivalează cu o activitate care se economisește sau se cheltuiește în descărcare centripetă. Întîlnim astfel distracția duminicală a muncitorului care nu vizează măriri și care-și vinde energia în schimbul simbriei zilnice ; fotbalul reprezintă, asemeni teatrului pentru greci, o modalitate a psihicului și a destinului transformată în joc. Și creierul leneș are pretențiile sale de ordin estetic. Fotbalul, ca poziție de luptă politică și de spectacol, este un ideal pentru creierul care cîntărește greutatea lucrurilor. Din această cauză tinerii muncitori, în orele de odihnă, joacă fotbal, așa cum studenții citesc. Nu ca exercițiu, deoarece atunci ar fi ceva banal, ci ca odihnă. De altfel, și în tribunele arhipline ale terenurilor de fotbal se visează și se exercită facultatea de a gîndi, care este satisfăcută de pasiunea și și arta de a purta înainte o idee cu piciorul și cu balonul. Acest joc este forma plastică, concretă, a ideilor celor ce joacă și ale celor ce privesc. Spectatorul înțelege jocul cu tot corpul, urmărind alternativele acestui sistem naiv de a gîndi și a munci în același timp. Demagogii știu că pe stadioane se găsesc forțele electorale și că politica nu-și poate îngădui să neglijeze caracterul și psihologia mulțimilor.

Sportul a luat în fiecare țară particularitățile sufletului colectiv. La noi fotbalul reprezintă sudul împotriva nordului.

ZEII ORAȘULUI

Împestrițarea egoistă a edificiilor, firea închisă a locuitorului, căutarea aprigă a unui motiv pentru canalizarea

[1] *Gregorio Marañón y Pasadillo* (1887—1960), medic și eseist spaniol.

energiilor pe făgașul autodidactismului reprezintă în fond un stil. Religia nu are forță în orașele cosmopolite, fără istorie ; patriotismul nu este altceva decît un sentiment de putere și de proprietate ; nici neamul, nici limba, nici tradiția, nici geografia nu unesc sufletele. Cu toate acestea, un oraș nu poate avea două milioane și jumătate de locuitori fără aceste sentimente fundamentale. Buenos Aires le-a reunit în politică, aceasta reprezentînd religia, patriotismul și celelalte idealuri birocratice și cosmopolite la un loc. Ceea ce nu găsește modalitatea de a-și croi un drum în viață, din cauza dificultăților de tot felul sau prin însăși natura lucrurilor, se afundă în politică ca în sînul forțelor primare. Fenomen universal, deplin, primește tributul spiritului național care nu reușește să se exprime sub alte forme la fel de cuprinzătoare. Orice manifestare colectivă a puterii este de ordin politic. Cuprinde sufletul orașului, sistemul subteran al canalelor sale de scurgere și al cablurilor electrice, într-un cuvînt, stilul întregului ansamblu.

Divinitatea care sălășluiește în sufletele tuturor este alcătuită dintr-o mulțime de echivocuri, din idei nechibzuite, din dorințe nelegitime ; chiar dacă toate izvorăsc dintr-o inconștientă sete de justiție și de credință. Sufletul neputincios să înfrunte dificultățile născute din dezordinea intimă a lucrurilor se predă științei și puterii obținute prin înșelătorie, empirismului și magiei. Politica oferă visătorilor indolenți, rataților de toate felurile, un succedaneu al acțiunii și al capacității. Ea încetează să fie o aspirație spre un obiectiv concret și bine definit, cu toate că acumulează energii ce se pot pierde în gol sau în acțiuni destructive. Oricare i-ar fi chemarea, politica înlocuiește ceea ce încă nu există, te ajută să întrezărești obiective superioare și face să conviețuiască binele și răul. Fără idealuri înalte, fără convingeri adînci, poate ucide în fașă mari cicluri de acțiune ; în loc să fie un vehicul către un

țel oarecare, se transformă într-o roată fără dinți, care consumă munca menită să desăvîrșească acțiunile. Dacă politica poate fi, în faze mai avansate ale culturii populare, o tensiune dinamică, acolo unde conștiința colectivă nu depășește instinctele individuale, ea își transformă funcția într-o finalitate închisă. Dar neavînd ieșire spre un domeniu social bine structurat, politica proiectează aceste energii pe planul magiei, al puterilor misterioase și arbitrare. Devine astfel o adevărată magie datorată unei influențe secrete, asemănătoare empirismului ; procedeele sale își găsesc analogie în sfera bunăstării economice. Conducătorul mulțimilor argentiniene cîștigă prestigiu prin cunoașterea acestor taine. Puterea sa ocultă de a răsturna ordinea lucrurilor mărunte, fără ca violența să se facă în vreun fel simțită, vibrează la unison cu voințele afiliate ce cunosc formula de a obține lucrurile interzise pe căi firești.

Sub acest aspect, politica nu este numai o magie, ci și o superstiție ; include stări embrionare de conștiință civică, orientate spre bunăstare, ordine și progres, chiar dacă se degradează din pricina unei tehnici complicate de a le obține prin mijloace ilicite. Practica acestei superstiții se realizează în comitete, care alcătuiesc trupurile purtătoare ale acestei frustrate voințe de acțiune. Fără aceste temple unde au loc discuții și este ascultat cuvîntul celui care are puterea, politica n-ar mai fi decît o abstracție și s-ar desface în tot atîtea molecule cîte suflete are, pentru a lua alte direcții de expansiune. Dacă acest comitet, considerat corp viu al unei secte, poate părea nedemn pentru divinitate, aceasta se datorește faptului că noi uităm că divinitatea pragmatică este ipostaziată de reziduuri. Fiecare spirit posedă corpul care i se potrivește. Componentele acestor centre de acțiune frustrată sînt oameni de inițiativă frustrați, *condottieri* care ajung pînă la urmă să înlocuiască idealul printr-un idol și idolul cu propria lor persoană. După un timp oarecare survine schisma prin fizi-

paritate, și idealul se fărîmițează în tot atîtea fragmente cîte nuclee dizidente de atracție există. Dar chiar și așa, eterodocșii continuă să fie fideli abstracției atotcuprinzătoare numite politică, acestei forțe în suspensie care domină ca o realitate absolută. Schisma nu se produce prin apostazie ideologică, ci prin condensarea intereselor într-un lider.

Comitetul imprimă forma sa clubului, asociației, cenaclului, le răpește aderenții și îi încorporează ; sau toate aceste grupări respectă cu sfințenie dogma și fac sacrificii pe altarul aceleiași divinități prin ritualurile artei, științei, filantropiei etc. Casa matcă a întregii entități corporative este comitetul, care posedă caracterul unui sediu de guvern clandestin ce-și desfășoară activitatea paralel cu puterile constituite și comisiile îndrumătoare autonome. În timp ce instinctul de grupare nu se poate realiza în forme libere, tot ceea ce unește pe oameni pentru a-i face puternici și folositori se tocește într-o acțiune zadarnică. Din atelierul de pictură, de la academii, din aule, din bresle și din asociații adepții emigrează spre comitet, ca din ținutul de baștină spre Buenos Aires. Pe scepticul care nu mai crede în nici o putere mistică superioară voinței și existenței sale, comitetul îl atrage, așa cum hipodromul îl atrage pe visătorul nemulțumit, care nu vrea să cerșească, ci se lasă în voia soartei. Jucătorul este un ateu, iar membrul comitetului un practicant al magiei. Odată cu înrolarea, disproporționata sa aspirație își găsește justificare. Cel care reușește se transformă într-un instrument infinitezimal al răzbunării anonime. După cîtva timp, e foarte greu să-l deosebești pe uzurpator de cel cu drepturi legitime. Semnul pe care divinitatea politică îl pune pe chipul adepților săi este greu de identificat ; celor care frecventează mai des templele unde se aduc sacrificii divinității misterioase li se întipărește pe față tematoarea îngîmfare a cititorilor de cărți de magie neagră. E cazul să-i urmă-

rim mai îndeaproape și să observăm că sînt în posesia unui secret ce le îngăduie să intre pe uși dosnice și să manifeste o anumită trufie disproporționată cu ceea ce sînt în realitate, asemenea fanaticului care are un alt Dumnezeu, al lui. Nu știu dacă aceasta este expresia întipărită pe chipul tuturor membrilor societăților secrete. Demonul social le șoptește în subconștient că politica este, dintre toate organizațiile în care activează mari mase umane, singura care la noi a ajuns la o structură închisă, compactă, și se află în spatele celor care-și croiesc drumul în alte asociații de cultură, de binefacere, de cercetări. Purtările și cuvintele politicianului ne arată că este mai presus de ceilalți oameni ; pentru că nici arta, nici căutarea adevărului, nici spiritul apostolic al educației și al binelui, nici sportul, nici prietenia nu vor putea dăinui fără ca la un nivel oarecare al dezvoltării să nu li se încorporeze această forță magică universală, pe care el a acceptat-o de la început și a respectat-o din toată inima și fără ezitare.

Politica s-a împărțit în partide și în denumiri. Nimeni nu a întruchipat mai bine decît Irigoyen voința mulțimilor anonime. Însă irigoyenismul era anterior și superior formulei lui Irigoyen. Deși a întruchipat realitatea transcendentală și magică, mentalitatea și faptele sale de apostol și de martir au ajuns pînă la urmă să nu mai reprezinte un sector al acestei realități. Oricît s-ar fi concretizat în el tendințele latente ale mulțimilor și oricît ar fi devenit paladinul unui ideal cu perspective limitate, Rosas l-a precedat, și cea mai mare parte din realizările sale constituie o repunere în vigoare a tot ce fusese proscris în momentul organizării naționale o dată cu condamnarea trecutului. Forțe nestinse, aspirații concepute și plămădite în umbră au așteptat momentul prielnic pentru a ieși la suprafață ; iar acest om, fără îndoială ales de destin pentru a lua asupră-și păcatele propriului său popor, le-a înfățișat conștiinței fățarnice a mulțimii pentru a o ridi-

ca la putere ca simbol al unei răzbunări a surghiuniților și pentru a pieri apoi doborît de cei care-l sprijiniseră. Pentru că nimic nu este mai îndoielnic decît faptul că irigoyenismul a fost învins de irigoyenism. Cei care l-au înlocuit veneau la guvern pe un drum scurt, împinși de o mișcare ce s-a născut în același pîntec, și foarte curînd s-au adaptat practicilor de rigoare ale războaielor civile, asumîndu-și reprezentarea militanților din sectorul pe care Irigoyen nu-l putuse reprezenta în guvernul său. Cei care l-au doborît pe Irigoyen nu numai că militaseră în rîndurile partidului care l-a ridicat și l-a dat jos. Ei s-au supus conformației mentale a partidului, viciilor originare ale aceleiași forțe plastice ; dar, o dată ajunși la putere, s-au dovedit a fi la fel de incapabili și din aceleași cauze. Idolul a rămas levigat în membrana în care a fost zămislit, dar idealurile sale au rămas în picioare. Irigoyen reprezenta o direcție, și adversarii săi au reprezentat alta, asemeni brațelor unui fluviu care pînă la urmă se unesc din nou, sudînd anul 1930 cu anul 1852, cînd, împreună cu Urquiza și cu exilații, istoria suferă o zguduire și o deviere care durează optzeci de ani. Cele două direcții ale irigoyenismului au făcut din acești optzeci de ani o paranteză și, prin două flancuri, au înconjurat din nou realitatea. Iată de ce forțele care s-au denumit la început anarhice s-au chemat apoi politice. Una a guvernat avînd de partea sa majoritatea, iar cealaltă fiind în minoritate ; amîndouă conducerile s-au supus permanent unei voințe superioare, unei divinități fără nume și fără formă. Cine nu rămîne credincios întru totul spiritului său e acuzat îndată de trădare. Irigoyen a fost nu numai omul ieșit din sînul poporului său, ci și omul care i-a întruchipat conștiința și voința. Răstignirea idolului a fost sacrificiul fiului său, pe care l-a negat în ciuda faptului că aducea poporului legea nouă și tragicul destin de a-i ispăși păcatele.

Asemănările dintre politicianul nostru profesionist și vraci, dintre vrăjitor și moașă sînt foarte puternice. La epoci diferite, nume diferite.

Nici un beneficiar — cu slujbă, cu scutire de impozite, cu concesiuni — nu poate recunoaște în public favoarea, deoarece aproape niciodată numele tatălui acestui nounăscut pe care moașa îl aduce la viață nu poate fi dezvăluit. Această neobosită osteneală a politicianului, care asistă la naștere și uneori dă numele său fătului, este activitatea tăinuită și profesională care-l investește în mod obișnuit cu rolul de cunoscător în ceea ce se numește domeniul științei și artei de a guverna.

Primul pas în carieră este să dispui de o casă comodă. Casa politicianului este o casă publică, unde are acces toată parohia. Membrii parohiei ajung pînă la salonul de recepții, încredințați că suferă de vreo incapacitate sau de vreo infirmitate. Vestibulul și salonul de primire au ceva dintr-o sală de consultații ; recomandarea este rețeta pentru lecuirea bolii.

Politicianul are obligații față de comitet și față de prieteni ; comitetul este localul anexă al casei, și prietenii, prelungirea familiei. Știe că obligația sa este de a da, de a-i servi pe alegători, și cînd nu i se cere nimic se simte neliniștit, la fel ca medicul în fața pacientului după toate aparențele de o sănătate perfectă. În acest salon în care ascultă, întreabă și ajută, omul politic desfășoară o psihanaliză complicată de *șaman* [1]. Este un mare senior al gloatelor postulante, un proxenet de clasă, care întreține legături tainice cu cabinetul și se folosește de știrile inedite cu parcimonie și conform unei posologii a intrigii. Trăiește

[1] Slujitor al cultului șamanist (formă primitivă de religie a unor populații din Asia de nord și Centrală, a unor triburi din Indonezia, Oceania, Africa, America) ; mai înseamnă și vrăjitor.

în mijlocul zvonurilor străzii pe care le culeg partizanii și i le comunică în chip de plată a vizitei. După aceea, le va etala la reuniunile conducătorilor, după cum sînt sau nu folositoare proiectelor sale, și asta pentru că arta moașei își are exigențele sale sociale. Rolul politicianului este de a face promisiuni ; de a vorbi despre viitor cu siguranța unui profet și de a avea încredere în ceva ; în guvern sau în prăbușirea guvernului. El transmite încredere. Însemnătatea promisiunilor variază după creșterea sau slăbirea puterii. Diferitele sale funcții : consilier, deputat, senator, ministru, președinte, sînt cercuri concentrice de unde se distribuie daruri în mai mare sau mai mică măsură. Totuși, adevăratul politician nu este cel care oferă, ci cel care schimbă destinația darului. Cînd atinge cea mai înaltă magistratură, dobîndește categoria de idol, dar atunci se vede mai limpede ca înainte ceea ce nu poate da ; pe cînd atîta timp cît a dispus de promisiuni ca program și rețetar, buzunarul magic părea a fi fără fund.

Politicianul se menține pe culmea prestigiului atît timp cît durează abilitatea sa de a mînui fraze ambigue, abstracte, atît timp cît întrebuințează locuri comune și fraze gata confecționate, fără a se hazarda în opinii de fond, și arată că știe din toate cîte puțin, poate confuz uneori, dar în orice caz că e însuflețit de o pasiune arzătoare pentru bine. Obține avantaje din lucruri pe care le ignoră, iar prin mînuirea de nume și cifre, omiteri intenționate, ocolișuri și vorbărie multă, apare, în ochii pișicherului, drept o pradă ușoară, deoarece nici un om aflat în nevoie nu poate înceta să creadă în sinea lui că de un asemenea om te poți sluji cu timpul așa cum dorești. Și se înșeală — aici este capcana — fiindcă această slăbiciune aparentă este, din întîmplare, tocmai puterea sa.

Mai mult decît avocatului, medicului i se deschide un orizont larg de succese, deoarece face pe mistagogul, și stăpînirea unei forțe îi conferă prestigiul darurilor de profeție.

Jakob Larrain, vorbind despre Rawson [1], cu respectul firesc pe care acest om îl merită, descoperă că în ambianța noastră medicul are în ochii mulțimii o dublă personalitate binefăcătoare. Mulți lideri sînt medici, deși se comportă ca niște magi. Nenorocirile noastre sînt misterioase.

SUFLETUL ORAȘULUI

Față de politică, arta rămîne o manifestare sporadică și subsidiară, un fenomen strict al orașului Buenos Aires în cadrul fenomenului metropolitan. Neliniștile spirituale dau în Buenos Aires lăstari, flori și frunze galbene ; cultura trebuie considerată un caz particular de urbanism. Talentului nu-i rămîne altă cale decît aceea pe care o urmează produsele în scurgere de la periferie la centru și de la centrul onfalic spre exterior. Dincolo de capitală, își tîrîie existența parazitară, nutrindu-se din ceea ce se produce aici, și emigrează sau moare. Desigur, talentele nu se nasc numai în metropolă, ca în timpurile bune ale Romei. În provincie însă nu se scrie, nici nu se citește ; cîmpia imensă este refractară intensității unei culturi, oricare ar fi ea, și artiștii care în mod fatal se nasc acolo au, implicit, tragicul destin de a constitui niște negații, în forme diverse, ale cîmpiei ; de a nu se aclimatiza nicăieri. Ziare, reviste și cărți cu destinație de consum rural se tipăresc la Buenos Aires. Cele care se tipăresc în interiorul țării duc o existență derizorie de cerșetori ai guvernului comunal sau provincial, cu nelipsitele lor patru sau opt pagini de anunțuri interpolate de clasicul prost-gust și banalitățile gazetăriei și ale tipografiei de provincie.

Ar putea fi numite organe-parodie ale ziaristicii, deși, ca nici o altă formă de publicitate, exprimă cu o naivă

[1] *Guillermo Rawson* (1821—1890), medic și om politic argentinian.

pretenție fuziunea simbolică a politicii și a literaturii, a alfabetismului și a artelor grafice. Aceleași lucruri pe care ziarele din provincie le dezvăluie fără să știe se pot aplica și marelui oraș, și este suficient să urmărești, ca la un *gaucho* urban, transformările pe care acesta le-a suferit o dată cu creșterea în mărime și în număr de exemplare. Cultură și politică sînt unul și același lucru ; guvernant și pedagog, instituție artistică sau științifică și autor se contopesc într-o acțiune coordonată de drepturi și de datorii reciproce. Un guvern a dorit să se caracterizeze printr-un anumit filistinism cezarian, tocmai pentru că provenea din rîndurile mulțimii refractare culturii, și a ajuns la acte teatrale de mecenatism. De exemplu, a dat ordin să se împartă printre țărani traducerea *Georgicelor* [1]. Transfigurarea elementelor culturii celei mai autentice în această renaștere a slujit la întărirea unui plan de urbanism și, asemeni autorului [2] *Romanului Comic*, guvernul dădu al său *Vergil travestit*. Să luăm, bunăoară, cazul societăților artistice și hipice care încurajează artele și literele ca organe reprezentative ale crescătorilor de vite și ale gîndirii. Aceasta este soarta inteligenței care evadează din cîmpie, fiind în plin centru, recapturată de forțele eterne ale pampei.

Nici un organ de la oraș care vrea să nege realitatea cîmpiei nu o poate nega. Mai mult chiar decît guvernul care în mod deschis provine din rîndurile mulțimii refractare a culturii, guvernul care s-a născut din negarea acestui tabu politic a voit să desăvîrșească opera devastatoare a pampei și l-a negat pe intelectual, lipsindu-se ostentativ de el și persecutîndu-l cît a putut. Privîndu-l pe intelectual de drepturile sale legitime, închizîndu-l într-un țarc fără ieșire, el a completat acest program. Cu toate

---

[1] Poeme ale lui Vergiliu elogiind însușirile morale legate de muncile agricole.

[2] *Paul Scarron* (1610—1660), scriitor francez, autor de nuvele, comedii, versuri galante și burlești.

acestea, Buenos Aires, realizarea cea mai extraordinară a politicii argentiniene, îl atrage pe artist, îl seduce și îl corupe.

Este adevărat că la Buenos Aires există ceea ce s-ar putea numi structuri concrete de știință, de artă, de profesiuni liberale, însă nu sînt independente de oraș și se supun politicii care a construit orașul, depinzînd indirect de vistieria publică. Toate acestea sînt fenomene municipale, patronate sau subvenționate în ultimă instanță de comună sau de guvern, oarecum camuflat. Pentru a-și deschide drum prin desișul intereselor monopolizate de politică, artistul trebuie să-și ofere talentul celor doi solicitanți : gazetăria sau administrația publică. Fără să poată avea vreun beneficiu sau vreo satisfacție de pe urma operei sale, pe care nimeni nu o citește, cere o subvenție și astfel se declară dinainte învins ; acum nu mai este el însuși ; ci un colaborator al forțelor cîmpiei refugiate în marele sat. Astfel, simulacre de scriitori, de artiști, de învățați au ajuns să ocupe posturi înalte în urma renunțării condiționate la visurile din tinerețe. Deveniți stăpîni ai ziarelor, ai catedrelor și ai cenaclurilor, își apără postul cu unghiile și cu dinții. Acei apostați, care au capitulat în credința lor, sînt apostolii idealului urban, ereticii exaltați ai contra-idealului. Ziare, universități și saloane se susțin printr-un sistem de interese foarte complex ; se sprijină unii pe ceilalți și de-a lungul acestor interese înlănțuite circulă un singur sînge și un singur fluid vital : politica. Sistemul „lanțului", descoperit de trișorii din comitet, este vechi și continental [1]. Această metodă a „lanțului", a complicării în serie, constituie schema activităților licite bazate pe politică ; fără măcar să-și dea seama,

[1] Sistemul constă în aceea că fiecare alegător pune într-un plic votul pe care îl primește și aduce alt plic gol unde cel care urmează își introduce votul, și tot așa pînă ce termină votarea. Intrigantul își încurcă în asemenea măsură victima, incitînd-o la comiterea unui delict, încît după aceea victima nu-l mai poate nici măcar denunța pe escroc (n. a.).

o practică toți aceia care nutresc aspirații peste puterile lor. Artistul onest pare predestinat să sucombe, căci este singur, și revolta sau renunțarea sa contrastează cu canavaua intereselor jocului ; lui nu i se îngăduie compromisuri reciproce ; constituie o verigă izolată.

Orașul alcătuiește o țesătură compactă și, cu toate că pare împestrițat și cosmopolit, are un suflet omogen. Muncitorii solitari sînt fii ai singurătății ; și numai douăzeci de oameni liberi poartă pe umerii lor prestigiul națiunii. Dacă ar muri toți deodată, națiunea s-ar prăbuși prin propria ei greutate pînă în întunericul austral, la un nivel mai scăzut decît întregul continent sudamerican. Știința se închide în cabinete și în laboratoare ; literatura se oferă ziarului și revistei, pentru ca în cele din urmă să moară închisă într-o carte. Statul, care nu e preocupat decît de primejdii, achiziționează cărțile și tablourile pe care nimeni nu le cumpără și le distribuie în biblioteci și muzee pe care nimeni nu le vizitează. Vocația artistului și a învățatului este în contradicție cu realitatea profundă, și criticul care trece sub tăcere opere de valoare și face vîlvă în jurul mistificărilor se află în mod inconștient în serviciul forțelor obscure ale pampei. Peste cei ce reușesc să rămînă în picioare se cațără iedera rataților, pînă cînd îi acoperă ca pășunea. Morții îi omoară pe cei vii, la fel ca în palatul Atrizilor. Forme avortate și monstruoase, născute din împreunări guvernamentale și zămislite cu logosurile spermatice ale politicii, se multiplică la nesfîrșit, printr-o mișunare de bacterii, în opere complete de treizeci de titluri. Congresul votează fonduri pentru a se scrie opere sau pentru a fi achiziționate. Sînt năluci broșate. Piețele sînt pline cu simulacre de bronz și de marmoră ; muzeele, ticsite de simulacre ; programele simfonice, împănate cu năluci. Toată această lume de avortoni nemuritori se naște din politică și este un copil al anticamerelor, al cabinetelor și al comitetelor. Publicul este prins și el în acest sistem al lanțului și aplaudă ; umple teatrele și repetă glorioa-

sele nume ale spectrelor. Dar face cu ochiul șmecherește, deoarece în fond minte și se înșeală. Așteaptă moartea nemuritorilor pentru a-i da uitării. Dramaturgi, muzicieni și pictori, înfășurați în giulgiul aceluiași mormînt continental al uitării, au murit. Morții de ieri par vechi și distanți. Politica împinge totul înainte cu toate forțele ei, ziua își țese pînzele pe care și le destramă noaptea. Apărătorul acestor interese este respectat atîta timp cît trăiește și poate face bine sau rău, dar, la fel ca politicianul ajuns la apogeu, cînd se prăbușește este îndată uitat. În această mîrșavă operă de incinerare și de vînturare a cenușii sînt amestecate guvernul și mulțimea, care preferă pe impostorul viu unui talent mort. Falșii tarapanagii ai culturii se hrănesc cu cadavre ; uitarea unora este faima celorlalți.

Lipsa adevăratelor forme de cultură este înlocuită cu forme fictive ; mari întreprinderi de publicitate și de informații susțin politica literaturii-standard. Gazetarul are felul de a vedea al administrației, iar aceasta își propagă ideile prin anunțurile ce ocupă pagini întregi și aproape întotdeauna coincid, în acest sistem universal al lanțului, cu ceea ce se aduce și se consumă în cea mai mare cantitate. Sute de creiere lucrează zilnic avînd aceeași îndeletnicire, modelînd și șlefuind conform unei reguli de periodicitate a consumului maxim. Personalitatea autorului, chiar atunci cînd i se îngăduie să semneze, se dizolvă într-un aliaj de plumb ce se dă la topit, și întreaga redacție este o masă cenușie de idei și de rînduri de linotip. Să n-ai ce mînca este mai rău.

Soarta scriitorului este și mai tristă decît a ziaristului ; trebuie să cadă la învoială cu cititorul ziarului sau să aibă avere. Cei mai buni sînt săraci și trăiesc din altceva. Stăruie în munca lor, căci așa le-a fost scris. Intelectualii care nu țin seama de politica întreprinderilor de presă sînt distruși. Cine are bani are faimă ; cărțile circulă sub ocrotirea unei firme bancare de solvabilitate recunoscută și

atunci autorul poate comite cele mai mari ticăloșii fără ca prestigiul său să fie afectat. Reputația este o neobosită răbdare. Însuși cititorul uimit de succesul romancierului său preferat gustă cu intenții păcătoase din edițiile clandestine, ca și cum ar fi fost interzise cu adevărat.

Nu mai puțin tiranic decît presa, comitetul politico-literar și administrația publică iau, cu rezerve, sub ocrotirea lor pe omul de acțiune ratat și pe idealistul entuziast. Autorul suportă cheltuielile de tipărire a operei cu salariul pe care i-l plătește statul, iar statul îi cumpără cartea și îi restituie banii, înapoind costul și recuperînd ideile, în fond scoțîndu-le astfel din circulație. O dată faima obținută, este respectată pînă ce moartea șterge totul. Lanțul rămîne sudat între autori, tipografie și consumatori.

O dată dobîndită o poziție importantă, neliniștea încetează ; scriitorul capătă burtă și așteaptă ieșirea la pensie sau laurii academici. Atunci, înaintea morții, sosește nemurirea în viață.

TEAMĂ

I Lupta
II Apărarea
III Fuga

I LUPTA

PANORAMA FRICII

Omul acesta a sosit aici la douăzeci de ani și a muncit alături de oameni necunoscuți pentru el, cu care s-a înrudit. Pe el l-a însufleţit o voinţă dîrză de a triumfa, căci nu cunoștea deloc particularităţile pămîntului unde avea să se statornicească, nici labirintele morale ale femeii cu care avea să aibă copii. Acum e bogat ; are avere, dar este bătrîn. Nu merită să cunoști capitolele acestei povești banale, căci un triumf de asemenea natură se petrece aproape întotdeauna în aceleași împrejurări. Dacă are posibilitatea să privească înapoi și să se vadă într-o lume care începe acolo unde el termină, simte că și-a trădat viaţa. La douăzeci de ani, pentru banii de acum, n-ar fi acceptat bătrîneţea. A trăit în funcţie de acești bani, s-a lipsit de plăceri, de prietenii dezinteresate, de tandreţe, de plăcerea de a contempla cerul fără să-i ceară ploaie sau căldură, de plăcerea de a vedea cum se desfășoară în jurul său viaţa plină de înţelesuri independente de interesele lui meschine. Averea aceasta, pe care o știe sau numai o presimte, este viaţa lui transformată în aur. Nu poate fi mărinimos, nici generos, nici altruist, chiar dacă ar fi dorit să fie. Nu se poate desprinde de această avere care este plata unei vînzări simoniace, fără a înţelege că singurul obiectiv al existenţei sale, care a fost *să ia*, avea și un alt aspect, un sens mai larg, vital, *să dea*. Este intimidat ; pămînturile

pe care le posedă, fermele și proprietățile sînt pentru el o permanentă teamă.

De multe ori ajunge la bătrînețe fără să întîlnească un licitant, fără ca Mefistofel să vină să pecetluiască cu el pactul „vieții pentru bogăție". A eșuat și poartă cu sine bătrînețea, privațiunile, renunțarea. Copiii săi îi reproșează sărăcia, fără a înțelege că această sărăcie este și ea rezultatul a patruzeci de ani de trudă pentru bogăție, de muncă lipsită de plăcere, de luptă singuratică. Fiul nu poate observa pe obrazul tatălui său tragedia căutării zadarnice, nu poate să privească mai în adînc. A venit aici pentru a cuceri o lume care nu-i oferea altceva decît bogăție ; nu l-a atras curiozitatea dezinteresată, nici voința de a se uni cu ființele care trăiau aci, nici hotărîrea de a pătrunde într-o societate care ar fi putut să-i ofere drept plată pentru munca lui simpla satisfacție de a trăi. Săracul este sufletește egalul bogatului, a luptat pentru aceleași țeluri și se deosebește de el doar prin faptul că nu posedă nimic. Poate că într-un anumit moment, la fel ca jucătorul în perioadele scurte de noroc, ajunge să posede mai mult decît a sperat ; dar cum nu era însuflețit de un proiect superior și posedarea de bunuri nu era un simplu mijloc sau exercițiu, sărăcia a venit să încununeze o eroare care nu este nici de detaliu, și nici de capacitate, ci de orientare, de organizare. Starea lui sufletească nu se deosebește cu nimic de a celui care are avere ; înțelege că lumea aceasta nu este făcută din legi imuabile ; că este fragilă, nesigură ; că norocul înlocuiește destinul și că este complet izolat, lipsit de bucuria prieteniei și de iubirea fiului. Atunci îl cuprinde teama și rușinea celui care poartă în sînge o boală contagioasă fără scăpare. Sensul realității pe care credea că o cunoaște începe să-i devină evident și simte o teamă ce se propagă în tot ce-l înconjoară. Își dă seama de sterilitatea efortului și de importanța dificultăților întîmpinate, are un moment de luciditate tardivă, de care nu mai poate profita. Înconjurat de acești bătrîni săraci,

cel care se găsește în plin efort de îmbogățire devine nemilos, brutal, feroce. Bătrînul oferă un exemplu care te face să te cutremuri ; șaizeci de ani de viață este suma unui rămășag, și atît ; cel care n-a agonisit nimic, cit și cel care a făcut avere își dau seama că nu au trăit cu adevărat.

Teama pe care o simte este veche, mult mai veche decît însăși ființa sa. Nu o încearcă pentru prima oară ; este o stare sufletească produsă de o stare socială nouă, nu un incident neglijabil în contextul existenței sale. Este aceeași stare sufletească specifică pentru conchistador și pentru colonul venit în urma lui, departe de pămîntul natal, față în față cu singurătatea, cu pustiul și cu niște oameni necunoscuți, cu un trecut dubios. Săracul aflat printre noi nu are drept la sărăcia sa, ci este privit ca o ființă care tulbură liniștea, care poartă ghinion. Prin prezența lui, asemeni indigenului gol în fața conchistadorului, anulează posibilitatea bogăției ca plată a riscului. Și dacă se bucură de acest temător dispreț, este pentru că trăiește ca o chemare neașteptată ce năruie un vis. Săracul este distrugătorul de idealuri, este moartea nemărginită a celui ce se prăbușește în tranșee. Din această cauză săracul este mereu nou în sînul unei societăți care trăiește forțînd adevărata ei realitate și formează o parte a unei realități ce nu se vrea privită ca realitate, a unei realități de care societatea se teme, dar de care se izbește mereu, mai devreme sau mai tîrziu, cine nu urmărește, în conduita lui, țeluri umane.

Teama era în așteptarea primului soldat. Propria frică îl amenința și îi umplea singurătatea cu năluci. Natura i se arăta în toată goliciunea ei, și el își forma o imagine tulbure despre ea. L-a văzut pe indigen venind supus spre el, pentru a-l adora, și l-a sacrificat din teamă, părîndu-i-se umilitor ca una din primejdiile închipuite de el să se dovedească atît de neînsemnată.

Jefuirea pămîntului indigenilor, răpirea femeilor și luarea în sclavie a fiilor acestora l-a nemulțumit și l-a împins

să-i extermine ca pe niște spectre. Era cuprins de groază la traversarea drumurilor virgine și necunoscute, cu privirea aţintită în zare, zile și nopți întregi așteptînd primejdii sau o minune, ca și cum s-ar fi îndreptat spre moarte. Se ruga în gura mare. Abia termina o aventură și nu putea concepe că ea luase sfîrșit definitiv. Aventura traversării răsuna încă în sufletul său. Oceanul îl înspăimînta : scorbutul făcea ravagii în zilele de furtună sau cînd pămîntul jinduit nu se întrezărea în depărtare. Pedro de Mendoza și mulți alții sufereau de halucinații îngrozitoare, febra, sifilisul și proasta alimentație contribuiau la crearea de năluci care mai tîrziu se vor încarna în ființe adevărate. Indigenul l-a recunoscut îndată pe dușman și a socotit că-l poate învinge cu arme diabolice. I-a fost frică și a devenit feroce pentru a se apăra ; lucrurile cunoscute, peisajul care îi inspira o ancestrală siguranță s-a populat cu demoni furioși. De atunci legea urii, născută din teamă reciprocă, va domni între băștinași și noii-veniți. A fugi sau a ataca ; nu există o altă posibilitate. Reacționau asemeni fiarelor, care întotdeauna sînt înconjurate de singurătate și de spaimă.

Soldatul a recurs la aceeași cruzime. Isprăvile sale, atît de lipsite de vitejie, erau manifestări ale nervilor zdruncinați, iar curajul era nutrit de spaimă. Moartea în lupta împotriva indigenului era o moarte lipsită de glorie ; dar el nu se lupta pentru glorie, ci pentru victorie. A învinge însemna a omorî fără nici un folos.

S-a ivit apoi dificultatea de a ocupa un teritoriu ale cărui granițe erau necunoscute pentru noii-veniți și tot atît de vaste ca și cele ale mării străbătute cu cîțiva ani în urmă. Pămîntul acesta reprezenta sfîrșitul mării și începutul aventurii adevărate. Au adus cu ei războiul, cînd, în locul lui, ar fi putut aduce civilizația. În felul acesta s-au distrus civilizațiile *chibcha, aztecă, incașă, maya* și s-a pierdut sămînța băștinașă, atinsă de gărgăriță. Oamenii aceștia primitivi, acoperiți de plăgi, soseau fugind ; îi expulza Evul Mediu al Europei și, strînși din pușcării și

lazarete, își ispășeau aici pedeapsa capitală. Erau viteji și de aceea chiar spaima lor era vitejească. Au fost amăgiți fiindcă li se făgăduise un paradis pe care l-au confundat cu acela despre care auziseră de mici copii, în biserici și în piețe. Au ales surghiunul, preferîndu-l închisorii. În timpul traversării oceanului s-a înfiripat în închipuirea acestor onaniști ignoranți visul unui Eldorado bestial. Ambiția i-a orbit și a fost mai puternică decît celelalte glasuri care îi îndemnau să fugă, de altfel imposibilă. Ambiția și teama erau zămisliri ale sărăciei și ale curajului. La capătul drumului găseau din nou închisoarea și lazaretul, supunerea și rușinea. Erau hotăriți să înăbușe primejdia de la început și astfel au creat-o chiar acolo unde nu exista, hărțuind hoardele de indigeni. Victoria asupra hoardelor îi împiedica să observe amăgirea și, în loc să se răzvrătească împotriva celor care-i aduseseră aici ca să moară, nu ca să se îmbogățească, s-au răzvrătit împotriva indigenului. O dată cu întemeierea orașelor, care la început erau adevărate fortărețe, primejdia n-a dispărut. Rămînea latentă, ca o amenințare, în jurul forturilor și chiar înăuntrul lor, unde stăteau permanent cu armura încinsă și trăiau cu spaima în suflet la gîndul unui asalt iminent. Acesta a fost orașul, aceasta a fost viața, acestea au fost căminul și tiparul în care s-a turnat societatea acestor latitudini oceanice. O asemenea stare de spirit a durat secole și se poate spune că pînă și părinții noștri au apucat-o. Liniștea, noaptea populată de zgomote îndepărtate și supranaturale, în care sălbaticul și animalul formau un tot omogen de amenințări, amplificate de superstiție, care este forma sublimată a spaimei, au creat un infern mental. Crima, furtul, viciul, ambiția zădărnicită care ardea de dorința de răzbunare, au modelat pe omul epocii coloniale și pe cel de după cucerirea independenței deopotrivă, pe acela care recurgea la forțele armate și pe acela care se refugia în spatele proprietății sau al puterii politice, de teamă să nu fie anihilat. Nu existau faze intermediare între asigu-

rarea împotriva riscului și posibilitatea de a te vedea părăsit în fața vreunui pericol oarecare. Totul lua aspectul spaimei, de la casa abia vizibilă pe suprafața pămîntului, construită din paie uscate și din argilă, de la privirea în pămînt a *gaucho*-ului, laconic și mereu ascuns în spatele glasului său, pînă la aclamarea unei carte de organizare, pînă la posedarea unei importante flote de război, pînă la Casa de consemnații care sprijinea acțiunile guvernului și la dorința aroganță de a obține un titlu universitar.

Totul depindea de un capriciu : atît aventura cît și legea. Legea putea fi călcată și codul rămînea plin de breșe pe unde jefuirea și monstruozitatea juridică puteau pătrunde mai ușor decît cămila prin urechile acului. Nimic nu avea o formă stabilă, fixă sau, cel puțin, susceptibilă de o schimbare previzibilă. Ceea ce ieri merita un premiu, astăzi se pedepsea cu spînzurătoarea ; ceea ce azi se cîștiga, mîine se pierdea. Se născuse un mare hazard dintr-un mare haos, și din toate acestea n-a rămas în picioare decît teama.

Condițiile de viață erau aceleași ca și condițiile de luptă, și pacea era împregnată de ororile unui război de exterminare. Prizonierii erau transformați în sclavi care nu meritau indulgență, iar proprietarii de plantații îi tratau cu o îndîrjire bestială. Mai tîrziu, independența, cu luptele ei, a reînviat vechile uri, și localitățile s-au format într-o atmosferă de nesiguranță și neîncredere. Forțe organizate pentru apărare reprezentau de fapt același pericol împotriva căruia luptau ; jaful se realiza cu anticipație de către însiși apărătorii orașului. Încălcările acordurilor au semănat epidemia fricii în unele provincii, așa cum se vede din paginile celebrului *Facundo*. Dezinteria este boala terorii. Nu erau speriați numai cei care fugeau, ci și cei care îi urmăreau. Starea aceasta de revolte și de asasinate se prelungește necontenit și violent ca o stare normală de la 1810 pînă la 1820, și apoi de la 1820 pînă la 1860, în timpul dictaturii lui Rosas. Denunțul punea pe frate sub observația propriului său frate ; tirania era noua Herman-

dad a Sfîntului Oficiu [1] care, în urma unei judecăți sumare, îi scotea pe sindicaliști din casele lor ca dușmani ai regimului și-i asasina prin curți. Scenele de oroare pe care ni le descriu cronicile și operele literare ale epocii umplu pagini în care crima nu constituie decît elementul anecdotic, *leit-motiv*-ul fundamental fiind panica. Familii întregi au emigrat în Chile și la Montevideo, într-un exod de caravane nesfîrșite ; au rămas doar cei care nu puteau fugi, suportînd astfel soarta întregii țări. Cei douăzeci de ani de dictatură și cei douăzeci care au pregătit-o și au continuat-o, au dus la o criză a vieții de familie atît în străfundul cîmpiei cît și în orașe, de acolo de unde poate că a pornit persecuția, fără risc, ca o reacție violentă în fața dușmăniei țărănești. Încă și azi se mai pot vedea, în sudul provinciei Buenos Aires, aproape de șanțul cel mare care se prelungește începînd de la Melincué pînă la Río Colorado, ruine de case construite de imigranți, case pe jumătate îngropate în pămînt, pentru a putea să reziste năvălirilor indigenului. Micile ferestre erau situate la nivelul pămîntului, de unde se putea vedea căsăpirea cirezilor de vite de către sălbaticii dezlănțuiți. Dacă indigenul călare nu putea dărîma piepții pereții de argilă, renunța la asalt. Experiența îl învățase să nu descalece. Chiar în actele de violență, la care era împins de foame, păstra această necesară precauție. Nici focul nu-l aprindea decît sub cort, asemeni căruțașului sub căruță. Copiii acestor oameni au crescut într-o stare de permanentă neliniște, lipind urechea de pămînt și scrutînd depărtările. Și acum mai privesc cu neîncredere sosirea unui străin. Negustorul își ridică un grilaj în jurul tejghelei ; în sertar se găsește revolverul, împreună cu banii obținuți din vînzarea ceaiului, a zahărului și fidelei. *Gaucho, peonul* sărac sau fiul de moșier nu pleacă la tîrg fără armă. Unii din ei poartă în chimir întreaga avere, pentru a cumpăra pămînt și ferme ;

[1] Organizație de miliție contra răufăcătorilor înființată în 1476 în vechea Spanie.

femeia se lasă iubită în prezența copiilor ; focul de tabără rămîne aprins noaptea ; nimeni nu se gîndește să-și ridice o casă trainică, mulțumindu-se cu satisfacerea nevoilor omului preistoric, și nici nu leagă prietenie cu vecinii. De la o fermă la alta, nimeni nu-și face vizite. Tatăl de familie își construiește casa departe, izolîndu-se în izolare ; fiul său este rezervat, viclean, mincinos, fiindcă tot îi mai este teamă.

În tensiunea aceasta nervoasă s-a trăit pînă nu de mult, pînă cînd indigenul a fost îndepărtat și pămîntul, tot pămîntul a rămas liber, în așteptarea muncilor agricole și a cirezilor de vite. Însă chiar după campaniile lui Roca [1], Victorica și Alsina [2], pericolul a subzistat ; a rămas obsesia, lăcomia de bani. Pericolul a fost simțit prin absorbție și a provocat o neliniște generală. Populația s-a refugiat spre litoral și, îndepărtîndu-se din ce în ce mai mult de cîmpia părăsită, s-a stabilit în cele șapte mari orașe care astăzi găzduiesc mai mult decît jumătatea locuitorilor unei țări de trei milioane de kilometri pătrați. Iar în aceste orașe trăiește teama.

FORTIFICAȚII ȘI ȘANȚURI

Orașele acestea moderne au fost construite pentru a pune pe locuitori la adăpost de pericole ; în perimetrele lor se dau bătălii crunte ; toate simptomele cîmpiei par să se fi adăpostit aici. Agitația internă contrastează acum cu

[1] *Julio Argentino Roca* (1843—1914), general și om politic argentinian. A dus la capăt cucerirea Patagoniei (1879), președinte al Republicii între 1880—1886 și 1898—1904. A contribuit în mod notabil la progresul țării atît din punct de vedere economic cît și cultural.

[2] *Valentín Alsina* (1802—1869), om politic argentinian, guvernator al provinciei Buenos Aires (1857). Primul redactor al *Codului Penal.*

liniştea de la ţară şi tensiunea cu care trăieşte în interior nu suportă vreo comparaţie cu ritmul *pianissimo* al colibei. Clădirile înalte, promenadele, acumularea de bunuri şi chiar ostentaţia puterii arată bărbăţia cu care sînt înfruntate problemele sociale. Locuitorii se administrează ei înşişi. Dar înainte oraşul era o cetate, dincolo de care se găsea lumea sălbatică, regiunea vastă a barbarilor. Era o fortăreaţă de trupuri şi de gînduri îndreptate împotriva exteriorului, împotriva asalturilor care veneau din afară, şi un zid solid, invizibil îl înconjura, aşa cum erau înconjurate de un zid de piatră şi de bronz oraşele Troia şi Teba. Această privire prudentă a unui vechi orăşean poate fi surprinsă în ochii celui ce trăieşte în Buenos Aires cînd contemplă ţinuturile din interior. În şapte oraşe stau de pază sentinele veşnic treze, ca la cele şapte porţi ale Tebei. Slab populată, paşnică, imensă, cîmpia este nelocuibilă ; ne putem da seama cît de grele sînt condiţiile pe care le impune vieţii, de vreme ce omul preferă munca salariată de la oraş, viaţa într-un spaţiu îngust, destinul cunoscut dinainte şi acceptat. Clădirile sînt voinţe înălţate cît mai sus pentru a domina un spaţiu ocupat total ; însă voinţele sînt strict determinate, iar dominaţia se exercită într-o ordine vegetativă. Este o avere formată din piatră şi oţel, o avere de cărămidă, fiind în acelaşi timp şi o rentă sigură, o avere imobilă sigură, un *quantum* asigurat. Între populaţia oraşelor şi populaţia satelor există o legătură corespunzătoare legilor statice care păstrează echilibrul dintre producţie şi consum, dintre formele tipice ale oraşului şi formele tipice ale satului. Totuşi, o cîmpie pustie, cu pămînt fertil şi pustiu, cu o capacitate de producţie pentru milioane de oameni, însă pustie, nu se află într-un raport de echilibru cu cele şapte oraşe care adăpostesc mai mult de jumătate din totalul locuitorilor. Trebuie să existe vreo raţiune profundă pentru ca, într-o luptă nemiloasă, lumea să se refugieze în ele cu aceeaşi hotărîre şi grabă ca în ţările suprapopulate. Dincolo de oraşe nu există

o climă omenească, o climă prielnică vieții omului. Sănătatea este în primejdie, învățămîntul rămîne la un nivel foarte scăzut și ajunge să te apese ca un lanț de ocnaș, lupta pentru existență se înteține în condiții atît de primitive, și acestea sînt boli mai rele decît certitudinea sărăciei. A cumpăra o parcelă de pămînt, a ridica o casă și chiar a înălța un zgîrie-nori înseamnă a dobîndi siguranță. Imobilul poate fi pierdut într-un proces succesoral, dar oricum rămîne în picioare. Orașul este statul în care guvernează legile edificării și unde toți locuitorii au încheiat un contract colectiv de închiriere și de apărare reciprocă. Chiriașii, autoritățile, regulile stupului sînt în vigoare, și nimeni nu le tulbură. Buenos Aires a crescut nemăsurat de mult prin aportul străinului și al băștinașului care fugeau fiecare de urmăritorii săi. Noul-sosit, care nu era din cale afară de viteaz, a rămas aci privind pînă în zare vastitatea cîmpiei, fără a se încumeta să întreprindă din nou cucerirea ei. Din interior au sosit pe drumul întoarcerii colonii care pierduseră totul după douăzeci de ani de muncă. Copiii lor înțelegeau că pămîntul făgăduinței nu era decît pămîntul făgăduielilor amăgitoare. În urma muncii brute se destrămau rînd pe rînd iluziile de îmbogățire, singura răsplată la care se puteau aștepta în schimbul abrutizării. Doar copiii mai salvează de la dezastru ce-a mai rămas din voința de a trăi. Din adîncul cîmpiei sosesc anual familii care-și găsesc refugiu în spatele unei neînsemnate slujbe publice. Pînă de curînd se spunea despre cei ce se refugiau la orașe că renunță la viitor fiindcă sînt abulici sau ramoliți ; oricum, pensia este scîndura naufragiatului, și acum nimeni nu se mai expune riscului de a semăna pămîntul și de a crește animale. Cel care se teme să nu-și piardă avutul se refugiază la oraș, unde nu sînt primejdiile pe care le înfrunta din partea indigenului, unde moartea nu e violentă și aproapele nu te despoaie. Cîmpia devine domeniul nelimitat al groazei, al sărăciei, al bolii și al efortului inutil.

Cel care privește pampa contemplă doar imensitatea ce stă liniștită sub celelalte lucruri : pămîntul. Tot ceea ce se mișcă, acționează, trece, este nesigur. Hoțul de vite, călătorul care vrea să rămînă anonim, pasărea *carancho* [1] care pîndește stîrvurile, grindina, vîntul, toate poartă în ele distrugerea și neliniștea. Doar pămîntul, care te invită la odihnă și moarte, rămîne neschimbat și credincios. Pămîntul te invită să-l contempli ca un bun definitiv și te îndeamnă să nu ai încredere în nimic altceva. În sufletul plugarului, înclinat spre rutină, spre perpetuarea prezentului, spre nemișcare, pămîntul dă naștere la o mulțime de idei parazitare, care, în decursul timpului, îmbracă forme mistice, de fatalism și de moarte, și ajung să-l acapareze pe individ, făcîndu-l opac la orice concepție dinamică, îndrăzneață, întreprinzătoare. Țăranul care-și duce viața pe vechile cîmpii sedimentare este angrenat într-o încetineală cosmică ; ceea ce se schimbă și se strică ascultă de ritmul neamului. Cîmpiile Americii posedă toate îndoielile colonizatorului, o dată cu experiența pe care acesta o are despre viața sa de muncitor zilier, viață pîndită de primejdiile inerente unei stări de lucruri atît de schimbătoare, atît de nesigure și care nu-i dă răgaz să iubească ceea ce îi aparține. Nimic din ce se petrece în restul țării nu-l interesează, pentru că toate se întîmplă în afara bunurilor sale ; trăiește în inima singurătății. Cerul și pămîntul sînt cele două orizonturi între care este prinsă întreaga lui viață, și întîmplările ce zguduie ansamblul din care el nu face parte, întregul mers al vieții se transformă pentru el în ceva ce-i aduce fie foloase, fie ponoase. Ceea ce constituie o amenințare pentru pămînt îi amenință și familia. Aspiră la o sporire a bunurilor pe care le posedă la fel cum animalele și plantele cresc prin asimilare de sub-

[1] Pasăre răpitoare din America de Sud.

stanțe, nu prin expansiune ; asemenea copacului, își întinde rădăcinile și crengile. Latifundiarul este o zămislire logică a plugarului, deoarece pămîntul produce pentru o lume care oferă plata pentru produse fără a ține seama de sacrificiile făcute și de distanțe ; cultivarea pe terenuri întinse risipește voința de a poseda. Extinzîndu-se pe sute de mii de hectare, țăranii cred că sînt mai siguri pe bunurile lor, pe viitorul lor ; și toată această extindere, dacă nu e legată de o stare economică solidă, devine o suprafață flotantă, care se pierde mult mai ușor decît acaretul susținut de alte acareturi vecine, așa cum se sprijină o casă pe un zid comun. Baza oricărei concepții, a oricărui proiect, a oricărei evaluări este pămîntul. Se plătește ceea ce nu aduce neliniște, ceea ce este în afara aventurii și a riscului ; dorința de a-și spori averea dă naștere la teamă. La șes mișcarea este întotdeauna un pericol. În jurul acestor fricoși, totul devine amenințător, și chiar s-ar părea că valoarea excesivă acordată lucrurilor ce pot fi furate cu greu se explică printr-un resentiment apărut ca o consecință a existenței lipsite de stimulentele vieții în comun.

Totuși, trebuie să privim cu multă luare aminte pentru a putea observa, în interiorul unei lumi ce pare staționară, fixă și statică, mișcarea distrugătoare în plină creștere. Pămîntul acesta, deschis și neted, hrănește cu energii primare tot ce se așază pe el ; obiecte și persoane aparent liniștite, atunci cînd sînt privite de departe, de fapt înaintează și se agită cu forțe interatomice nelimitate. Căror legi se supune această energie tăinuită care face ca mîinile și ochii să fie prilej de pericol ? Legilor întîmplării și ale fricii. Sînt particule meteorice înăuntrul unui recipient lipsit de formă, particule care se lovesc între ele sau se unesc, cresc sau scad, însă din a căror mișcare generală se ajunge la un echilibru aparent. Teama îl împinge pe om să se lipsească de pămînt. Forțe dezlănțuite de cauze neprevăzute smulg în calea lor tot ce nu are rădăcini puternice, asemeni unui vînt stîrnit pe neașteptate. E nevoie ca

pămîntul să reţină, cu neclintita sa imobilitate, ceea ce nici persoanele, nici instituţiile şi nici societatea nu au puterea să fixeze. Natura nu a luat încă obiceiurile omului, nu are îndeletnicirile, deprinderile şi normele lui ; mai păstrează rezistenţe preistorice, şi în lupta împotriva ei sînt biruiţi răufăcătorul şi ticălosul.

HAZARD

Cîştigul întîmplător face parte din orice program de creştere a prosperităţii şi a fericirii ; în orice sens s-ar îndrepta energiile şi oricît de mult s-ar acţiona conform calculelor şi normelor de precauţie, o întîmplare nefericită poate să zădărnicească un efort îndelungat. Inteligenţa şi voinţa îşi construiesc de obicei adăpostul după reguli corecte în teorie ; realitatea lucrurilor care, nu se ştie din ce cauze, sînt supuse dezastrului neprevăzut, suflă şi dărîmă adăpostul. Forţele nesupuse încă unei funcţii regulate sînt mai mari decît cele neîmblînzite, dar care, în unele împrejurări, parcă ascultă de glasul raţiunii. Juan Alvarez spunea că natura l-a făcut pe argentinian jucător, şi fără îndoială această caracterizare, în toate privinţele demnă de încredere, exprimă fără pretenţii o întîmplare cosmică faţă de care proiectele omului capătă înfăţişarea unui rămăşag.

Ce a putut fi : ustras hazardului se află închis în oraşe şi, înăuntrul oraşelor, în sfere de o întindere mai mică ; forţele libere şi cele întîmplătoare deformează şi ruinează printr-o acţiune neîntreruptă rambleurile de susţinere. Toate lucrurile care înseamnă pentru noi teamă sînt forţe libere înfiltrate în ceea ce considerăm că e sigur, energii izvorîte din adîncurile pămîntului slab populat şi din depărtările emisferei sudice, stihii ce fac ca lupta şi prada

cucerită să îmbrace caracteristicile unui hazard teluric. Cuvîntul prietenului, autoritatea șefului, fidelitatea soției, ordonanțele administrative și obiceiurile sînt posturi înaintate pe care am reușit să le stabilim deasupra unor terenuri mocirloase, și viața este o înaintare nesigură într-o zonă mlăștinoasă. Documentele scrise și ștampilate, garanțiile terțelor persoane, contractele și chitanțele sînt pîrghiile cu care sîntem legați cînd traversăm aceste mlaștini fecunde în recolte și în țarcuri. Aspirînd spre ordine, omul care luptă aici, pionier sau epigon, trăiește, fără să știe, conform unei dezordini mai puternice decît voința lui; dacă acționează cu succes asupra acestei lumi haotice și fără formă, este datorită numai faptului că acționează ca o unealtă inconștientă a dezordinii. Veneticul înțelege mai bine ca oricine tehnica acestei lumi, fiind o ființă fără formă, fără credință și fără cultură. Nu știu dacă asta a vrut să afirme Keyserling [1], vorbind despre America de Sud ca despre o lume reptiliană. Din această cauză, ceea ce a reușit să se organizeze, ceea ce are o funcție regulată întîlnește, fără să ne dăm seama de ce, rezistențe de neînțeles, atracții primejdioase, vînturi neprielnice care strică tot ce se înfiripase restabilind dezordinea recalcitrantă; pînă ce totul eșuează sau deviază, și sînt acceptate cu semeție tacticile neorînduielii și ale hazardului. A nu avea un caracter ferm, o conduită și o opinie inflexibile, a nu ști temeinic decît tehnica reptilei care alunecă și fascinează înseamnă a-ți spori propriile tale forțe, supunîndu-le pe cele externe, asemeni celui ce înoată cu ajutorul curentului, făcînd ca fluxul să sporească acțiunea brațelor.

Trofeele acestei victorii nu sînt afișate în tihnă. Cel care face avere și ajunge la o oarecare faimă se grăbește să-și plaseze bunurile la adăpost de orice risc, în înscrisuri ipotecare, în bunuri imobiliare, în scaune academice. I se pare că tot ce posedă a fost furat, deși a fost cîștigat

[1] *Hermann Keyserling* (1880—1946), filozof și scriitor german, întemeietor al unei școli filozofice influențate de gîndirea orientală.

în mod legal ; însă într-o lege fundamental frauduloasă, dacă ceea ce posedă nu este ţintuit de pămînt sau de ceva care, sub o anume formă, păstrează legătura cu pămîntul, este spulberat de vîntul pampei.

Se poate afirma, aşadar, că tot ce are un mers hotărît, deschis, tot ceea ce îşi ţine corpul drept în timp ce umblă este expus riscurilor anonime ; şi, dimpotrivă, ceea ce se tîrăşte, ceea ce se cuibăreşte în peşteri, ceea ce ia culoarea şi aspectul lucrurilor lipite de pămînt este protejat de alveole transparente. Toate bunurile îşi dobîndesc adevărata lor valoare într-o lume statică şi se irosesc într-o lume dinamică, ale cărei legi, infinit mai complicate, ajung să nu fie de temut decît pentru ochiul şarpelui. Aşa cum odinioară primitivul se ascundea în cavernă pentru a evita primejdiile neprevăzutului, primitivul de astăzi se ascunde în ceea ce am putea numi cavernele de piatră ale lumii care vehiculează bunuri culturale şi bogăţie. El dobîndeşte înscrisuri, case în oraşele populate, hectare şi leghe de cîmpie, funcţii administrative de importanţă naţională, titluri universitare. Toate acestea sînt forme prin care îşi pune viaţa la adăpost de riscuri, şi acelaşi lucru înseamnă şi cumpărarea de bunuri imobiliare. De la casa din bulevardul *de Mayo* pînă la stăpînirea unei tehnici speculative există degradarea valorilor de merit, în raport direct cu valorile de securitate. Inteligenţa rămîne departe de pămînturile impozabile şi înseamnă acelaşi lucru la bursa valorilor imobiliare. Capitalul circulant din comerţ şi industrie se investeşte în întreprinderi care, teoretic, seamănă cu bunurile imobiliare.

Pe de o parte, există specula cu articolele de primă necesitate, contînd pe un consum sigur şi dispunînd de un minimum de care nimeni nu se poate dispensa ; morile, rafinăriile de zahăr, industria închirierilor, fabricile de încălţăminte şi ţesături, fabricile de pîine şi depozitele de lapte.

Pe de altă parte, există marile capitaluri investite în frigorifere, transporturi, silozuri, în combustibil și în alte ramuri de primă necesitate socială, care contează și ele pe un debușeu sigur, fiind ramuri de care nimeni nu se poate lipsi. Întreprinderile comerciale și industriale neafiliate acestor izvoare vitale rămîn, împreună cu inteligența și cu produsele de lux ale culturii, pradă unor tribulații dezastruoase. La aceste articole capitalul dobîndește puterea sa maximă de stoarcere și obține protecția celui puternic. Atît creșterea vitelor, cît și agricultura depind de factori imponderabili ; cel care cultivă pămîntul sau cel care crește animale nu are nici cea mai vagă idee despre valoarea lucrurilor pe care le posedă. Contractele de arendare a cîmpului agricultorilor conțin clauze proprii jocurilor de noroc, scria într-o publicație a ministerului respectiv ; iar vînzarea produselor la preț fix și a mărfurilor în general în rate sînt operații de un hazard cosmic.

Siguranța relativă în comerțul cu produse de primă necesitate și în producția materiilor prime determină involuntar retragerea capitalurilor din investițiile de succes îndoielnic și le îngrămădește în jurul formelor inferioare ale producției și ale traficului. Trebuie să scădem necesitățile absolute ale consumului. Cu cît este mai sigur debușeul pentru craniile de vită, cu atît e mai puțin sigur pentru muselină și pentru bumbac. Accentuîndu-se caracterul primitiv al produselor, se accentuează în același timp caracterul primitiv al necesităților consumului.

O țară unde inițiativa, inventivitatea, curajul dezinteresat nu au stimulente și unde gîndirea și buna credință figurează printre obstacole și riscuri va fi, în primul rînd, constrînsă să exploateze materiile prime, să speculeze articolele indispensabile, și va fi prinsă în jocul unor forme superioare de expresie bancară și industrială, din ce în ce mai străine de mediul național și mai subordonate față de companiile mondiale. Poporul nostru nu știe să producă, pentru că nu știe să consume ; problemele industriale, co-

merciale, culturale sînt probleme de consum. Cel puțin în ceea ce privește lucrurile de primă necesitate, care se produc pentru că se consumă. Producînd de preferință materii prime cerute pe piața internațională, trăim adoptînd formele tipice ale țărilor producătoare de materii prime. Walter Scott afirma pe bună dreptate despre acei *gaucho* care au respins invaziile engleze că au optat pentru comerțul cu cranii de vită împotriva bumbacului și muselinelor. Această respingere a invaziilor engleze era, mai bine zis, o consecință a refuzului anterior al muselinelor și al bumbăcăriei. Indicele care determină gradul de civilizație este dat de ceea ce se consumă și chiar se irosește pentru nevoile spirituale. Alimentația, îmbrăcămintea și locuința sînt comune atît omului, cît și animalelor primitive. Ceea ce se consumă ca strict indispensabil vieții sau ca un lux adițional formează opera noastră politică, publicată în volume oficiale. Producem de fapt ceea ce consumăm și sîntem ceea ce formează obiectul consumului. Casele noastre nu au tablouri, nici cărți, mobilele sînt aranjate în vitrine și în reclame, avem grijă ca haina să corespundă manechinului, pînă acolo încît să devină fotografia noastră, și nu putem cumpăra un obiect de artă, un cristal frumos, deoarece am avea impresia că ne risipim fără rost viața și nu ne rămîne pentru ceea ce este superfluu decît invidia. Este vina unui întreg sistem comercial, bazat pe craniul de vită și pe refuzul muselinei, faptul că bogătașul nostru trăiește o viață excesiv de incomodă, pînă într-atît încît bogăția sa ne inspiră scîrbă și milă. Omul din clasa de mijloc trăiește cu un buget dezechilibrat, sărind mereu peste capcane și săracul face o economie cruntă, care îți provoacă compătimire. Nu știu să cheltuiască, nici să economisească, deoarece nu-și trăiesc viața lor adevărată, aceea care se sfîrșește cu moartea, ci o viață provizorie, care se sfîrșește în neprevăzut.

Este oare rațional ca omul acesta să facă economii ? La moarte lasă o casă plătită pe jumătate, un cămin înjghebat

pe jumătate, băieți pe jumătate instruiți, fete pe jumătate căsătorite. Acest dezechilibru al vieții, care te face să duci un trai de animal tîrîtor în comparație cu păsările care zboară, este un dezechilibru pămîntesc ; ceva asemănător pendulului folosit de Foucault [1]. Tot ce cade sub domnia hazardului capătă deci o astfel de configurație. Hazard-teamă-ficțiune sînt cei trei termeni pe care-i găsim în aproape toate ecuațiile. În faza sa ultimă, minciuna, suprapunîndu-se ca haină și cultură, produce o temă cu variațiuni complicate și pitorești : creditul. Creditul este ultima formă de evoluție a comerțului, dar poate fi și o formă elementară de speculă cu un articol de primă necesitate : orgoliul. Fiecare sărac este un visător de bogății ratat și în același timp un trișor, care speră să scoată ceva din ziua de mîine sau de la Dumnezeu. Scontează pe un document garantat de hazard și găsește astfel formula de a încasa anticipat premiul cel mare al unei loterii care nu există și a cărei tragere nu va avea loc niciodată. Toate acestea provin din faptul că s-a întrevăzut o situație mai avantajoasă. A cumpăra pe credit înseamnă a ne bizui pe ceva ce credem că ne este datorat de altcineva ; a ne bucura lunar de o porție de bunăstare și de confort ce aparține altora. Consumatorul care cumpără pe credit bănuiește că încasează o datorie pe care vînzătorul, delegat cu ceva ce de fapt nu-i aparține, o avea față de el ; este forma de a-l plăti fără a părea că-l plătești, de a dobîndi obiectul ca pe un dar, de a ajunge să crezi în aceste ficțiuni și de a rămîne cu impresia că nu l-ai plătit. Credit și escrocherie merg mînă în mînă și formează un circuit, un sistem al lanțului și o francmasonerie fără statute și fără sediu, în care sînt amestecați și cel care are, și cel care nu are nimic. În ultimă instanță, stăpînul minciunilor, cel care are lanterna visurilor noastre și deșteptătorul matinal, tră-

[1] *Léon Foucault* (1810—1868), fizician francez care a demonstrat mișcarea de rotație a pămîntului cu ajutorul pendulului și a măsurat experimental viteza luminii.

ieşte departe de aici. În felul acesta, comerţul pe credit, care poate fi considerat, împreună cu sistemul de cecuri, o formă optimă de tranzacţie, se transformă într-o falsă structură a responsabilităţii şi, pînă la un punct oarecare, exprimă forma legală a escrocheriei. Teama de sinceritate şi de căinţă în văzul tuturor duce la aceste forme nedemne ale bunăstării. Fanaticii creditului sînt băutorii de alcooluri denaturate care, ameţindu-se, fug de destinul lor. Adevărata victimă nu este furnizorul, care nu bea, ci prietenul care semnează documentul ca girant.

Alături de aceştia există cei care scontează într-un mod mai ingenios viitorul, cu documente false. Titlul universitar, cariera administrativă, ambiţia politică, publicarea de cărţi şi, în sfîrşit, o tehnică de şarpe şi de cranii de vită se aplică la exploatarea inteligenţei şi a bunurilor spiritului, toate amestecate în comerţul creditelor. În această ordine, creditul se transformă în făgăduială ; în locul banului începe să circule onoarea, cecuri fără acoperire şi forţe oculte, vînturile alizee ale cîmpiei. Obţinerea diplomei de către cel ce-şi poate amaneta banii economisiţi şi onoarea înseamnă un bun care ar fi trebuit să fie înapoiat societăţii, dar care nu se restituie ; este prima cotă, împreună cu slujba respectivă, a unui drept de a fi alimentat de Pritaneu [1]. Candidatura politicianului acordă depline puteri pentru a opera cu impunitate, în contul guvernului şi al băncii, instituţii pe care nu e stăpîn, dar pe care speră că le va stăpîni ; şi o dată obţinute, salariile şi diurnele se decontează pentru întregul interval al mandatului. Prima carte anunţă geniul, şi girează fără acoperire cuprinsul neghiob al celei de a patra. În acest timp ai trăit numai datorită unei faime şi unui respect de împrumut, şi este foarte firesc să fii ispitit să nu mai faci de-acum înainte afacerile cu onestitate.

[1] Nume ce se dădea la Atena, în antichitate, edificiului unde se ţinea consiliul pritanilor (magistraţilor).

Pentru a servi acest sistem de comerț s-a format un sistem de procedee întemeiat pe comerț. Poate că ceea ce face ca un oraș să merite numele de stabiliment comercial, mai mult decît traficul, întrebuințarea creditului și a sistemului de vînzare-cumpărare, este cantitatea de reacredință tăinuită sau numărul de traficanți de toate categoriile, obligați să cadă la înțelegere. Stabiliment comercial este acolo unde se trăiește cu preocuparea de a specula nevoia aproapelui, de a transforma tot ce se poate în comerț; sau, în termeni generali, acolo unde vînzătorii îi depășesc pe cumpărători. În cadrul stabilimentului comercial, omul nu este o persoană, ci o firmă, autenticitatea unei firme, nu prestigiul unui nume fără pată. În sensul acesta poate fi stabiliment comercial o societate de cultură și de binefacere, ba chiar și o biserică. Adunări, congrese, serate și sărbători pot foarte bine să nu fie altceva decît bîlciuri în Agora [1]. Ca banul să nu aibă miros este o chestie de nas. Există diferențe radicale, din aceleași motive, între onestitatea și exercitarea unei profesiuni; dacă nu trebuie să faci comerț cu onestitate, cu atît mai puțin trebuie să-ți faci o virtute din profesiune. Palatul justiției se deschide vînzătorilor de droguri falsificate; ticălosul care pune stăpînire pe bucata de pămînt a vecinului (deoarece a pus o clauză înșelătoare asupra plantației de arbuști și de pomi fructiferi) obține bani și își cumpără cu ei propriul său nume, iar cu numele său de șperaclu deschide o ușă respectabilă în politică și în lumea mare. La cincizeci de ani, nepoții cad în mizeria străbunicilor. O boiangerie, la urma urmei, poate lua naștere prin fermentarea unui flacon de balsam de Fierabrás pentru scoaterea de pete, din fiere de bou, săpun și apă, așa cum o reputație literară vine de la douăzeci de leghe de cîmpie și devotamentul politic dintr-un mister inaccesibil rațiunii. Faptele acestea, acceptarea în tăcere a acestor fapte, încercarea de justificare juridică și clinică a acestor fapte dau unui

[1] Piață publică în cetățile Greciei antice.

oraș, unei țări, unui continent, caracterul unui bîlci de țigani. Premiile literare și *pedigree* [1]-ul se adjudecă în acest bîlci ; valorează pînă ce posesorii și le duc acasă ; după ce mor, nimeni nu-și mai aduce aminte de ele. Reprezentanții profesiunilor liberale și intelectualii își exercită comerțul cu aceeași zgîrcenie ca și negustorul cu capital limitat. Chiar dacă are universități, tribunale, parlament și teatre, un oraș cu asemenea gazde este un stabiliment comercial, și, în majoritatea cazurilor, numai vocația îi împinge pe profesor și pe scriitor, cu fatalitatea cu care pasărea simte îndemnul de a cînta, să obțină titlul dorit și să-și publice operele. Nu există o structură eșalonată pe profesiuni și merite, capabilă să-l determine să pornească pe o anumită ramificație la răspîntia drumurilor de cultură. Nu alege ; este tîrît spre ceea ce promite un viitor mai strălucit, spre medicină și drept. Fiu sau nepot al unui biet zdrențăros, de care îi este rușine, individul merge împins de aceeași dorință arzătoare de a-și cuceri viitorul, asigurîndu-și-l prin credite. Mișcările sale sînt forțe inerente, avînturi galvanice. Cel mai urgent lucru este să-ți asiguri astăzi existența, ca în plină junglă. Ziua de mîine este necunoscutul, și nu poate exista poziție stabilă, lucrativă, onorifică, acolo unde totul se schimbă de la o zi la alta ; este bun ceea ce este sigur ; aici, cum era de așteptat, bun este ceea ce are mai multă asemănare cu pămîntul.

Fermierul dorește ca fiul său să studieze medicina ; bănuiește că titlul universitar se aseamănă cu cel de proprietate, pe care-l păstrează asupra sa. Un titlu, își închipuie el, este un fetiș pentru a triumfa în viață ; și-l pune în ramă, la fel ca o icoană sfîntă în perete.

Din această cauză, fiul a cărui vocație autentică, a cărui tendință atavică este de fapt aceea de a umple pușculița, studiază ; după aceea obține titlul și, cînd s-a imunizat, se lasă condus acolo unde îl mînă această pornire înăbușită.

---

[1] Ascendență, rasă, genealogie (engl.).

Cu licența realizează o răzbunare în numele tatălui, fiind o *rună*[1] înscrisă pe mînerul sabiei. Medicina, ingineria, dreptul, filozofia, diplomația sînt instrumente de lăcătușerie. Medicina veterinară și agronomia, printr-o absurditate ironică, sînt logodne de tinerețe. Însă dincolo de titlu se găsesc forțele regresive care-l împing spre tinerețea tatălui. Și-a luat licența ; va obține catedre, o bancă, președinția unui tribunal sau o slujbă birocratică unde statul îi va plăti dobînda capitalului investit în diplomamoșie.

A distruge idealul averii, treapta supremă a onorurilor și a respectului, înseamnă a recunoaște greșeala unei străduanii de aproape patru secole, înseamnă să proclami sterilitatea vieții propriului tău tată. Dacă averea aceasta reprezintă o înjosire, înjosirea trebuie respectată : trebuie făcută vrednică de stimă tocmai prin ceea ce reprezintă ea ca eroare. Intelectualii și comercianții au fost păcăliți de demonul lăcomiei sau atrași de aparențe și conduși, ca Turnus[2], la navă, de spectrul unui erou. În timp ce caută un țel spre care să-și îndrepte efortul, aud cîntecele celor ce nu mor și nici nu se grăbesc să moară ; este tîrziu pentru a te căi, pentru a renunța și a înțelege ; și au rămas singuri, numai cu sărmanul măgar bolnav pe care l-au cumpărat la bîlci de la țigani.

---

[1] *Rune*, caractere grafice ale celor mai vechi alfabete scandinave și germanice.

[2] Regele legendar al rutulilor, ucis de Enea într-o luptă pentru mîna Laviniei, fiica regelui Latinus.

II APĂRAREA

PERICOLE ŞI TEMERI

O lungă perioadă de timp, funcţia administrativă a fost aşezată la înălţimea funcţionarului ; meseria, la acelaşi nivel cu ucenicul. Fabricile şi comerţul au fost nevoite să se mulţumească cu muncitorul şi cu vînzătorul improvizaţi la locul de muncă, după puterile lor, fără dragoste pentru meserie, cu gîndul în altă parte. Nu puteai să pretinzi specializare acolo unde nu existau specialişti, şi fiecare dintre ei considera lucrul ieşit din mîinile lui drept rodul unei munci întîmplătoare, nelegată de destinul său. Dacă nu se îmbogăţea din meserie, o abandona imediat ; dar dacă se îmbogăţea, o considera demnă. Azi îşi încerca norocul într-o meserie, mîine în alta, iar cel ce rămînea înhămat la meseria sa renunţa de fapt la aventură. Fără meşteşugari şi fără muncitori calificaţi, meseriile se menţineau la limita de jos a exigenţelor tehnice, compromise grosolan tocmai atunci cînd era mai mare nevoie de ele. Atelierele şi birourile erau aziluri pentru şovăielnici şi înfrînţi ; o speranţă nedefinită, informă, miraculoasă dădea tîrcoale pe străzi. Orice muncă pare provizorie pînă cînd soseşte clipa emancipării, fie printr-o întîmplare norocoasă, fie printr-o slujbă publică. Fiindcă munca este, în principiu, omologată cu o codamnare *sine die*, şi cel care nu o acceptă cu umilinţă nu-şi poate vedea numele introdus în urnă în vederea tragerii la loteria banului şi a onoarei.

Fiecare alege meseria din care cîștigă mai mult și care cere de la el mai puțin ; se îndreaptă mai cu seamă, ca țel precis de parvenire, spre compartimentele de pricopsire ale statului. În așteptarea emancipării, meseria este detestată și socotită rușinoasă, așa cum în ajun de Crăciun sărăcia are ceva din mîndria cîștigului cel mare. Comparată cu dezamăgirea muncitorului, care e fatală deoarece el nu știe să facă altceva, această dezamăgire devine și mai cumplită prin faptul că nu se întrezărește nici o schimbare. În jurul mașinii, timbrul idealurilor mineralizate răscolește inimile, iar un atelier este o cazarmă de răzvrătiți ce stau la pîndă ! Meseria, oricît de ușoară ar fi, îl uzează pe om, devorîndu-l treptat. Bucuria îi este străină, deoarece tot mai crede că o Trapalandă necunoscută există undeva foarte aproape de el ; astfel, nu-i vine să creadă că aspra necesitate de a-și cîștiga pîinea ar putea reprezenta voința destinului său, și de aceea refuză să se unească cu cei din clasa lui, ca și cum negînd-o ea va înceta să mai existe. Cei mai constanți petiționari care au drept țel refugiul în administrație dezertează din fabrici, din marile depozite de cherestea și din prăvălii. Își nesocotesc meseria și pătrund, cu un pașaport eliberat de cine știe ce comitet, în funcția publică unde nu există exigențe tehnice, administrația publică fiind lumea tehnicii informe și ruinătoare, rivală a tot ce pretinde cunoștințe tehnice cît de cît temeinice. Fiecare evadat din fabrică este cel mai elocvent exemplu de minare a ordinii strategice a capacităților ; el lucrează inconștient împotriva stabilității și împotriva oricărei ierarhii. Între timp, inteligența liberă și tot cea ce înseamnă o formă capabilă de a merge pe propriile ei picioare își cerșește bucata de pîine prin redacții, birouri de avocatură și anticamere. În localul părăsit de fugar rămîne o atmosferă de revoltă, și unde intră, ea vine după el. Posibilitatea prin care oricine poate ajunge cineva nu este nicidecum un drum democratic spre ridicarea claselor de jos. Fiecare muncitor care pătrunde în

lumea tehnicii informe este un trădător al clasei sale și un tăgăduitor al sîngelui său. Această îmbunătățire pe care o obține individul împotriva intereselor alor săi, aici, în școala ticăloșiei, nu este triumful breslei, ci apostazie și trădare. Atunci cînd într-o grevă sau la un miting se adună cei care încă nu au fost cooptați de politică, dezertorii din rîndurile lor turbează, înspăimîntați că mîine ar putea pierde ceea ce posedă astăzi. Sistemul de caste și de clase suprapuse este mai puțin de temut decît regimul liberal împins de jos în sus de dorința de a porunci și de a poseda. Ceea ce în toate părțile se înțelege prin proletariat există, desigur, și în haosul ambițiilor burgheze, dar e negat chiar prin componentele sale. În clipele de trecere în tabăra adversă, muncitorii sînt vînduți de către ai lor, și moartea care îi așteaptă provine din teama de a renunța la aventura personală. Astfel, în rezumat, ceea ce se înțelege prin posibilitatea nelimitată de propășire este un dispreț ascuns față de omul superior, o infamă promiscuitate de dorințe. Fără lideri care să întruchipeze un ideal omenesc, campionii electorali speculează ranchiuna, iar mulțimea ajunge să uite că adevărata emancipare constă în a nu cădea la învoială și a putea lupta cot la cot. Lupta ce trebuia să aibă un scop, degradată de șefii ei corupți, care profită de diurne și reușesc să-i abată din drum pe cei cinstiți pînă atunci, amăgindu-i cu promisiuni și cu daruri, este o luptă de căpătuială pentru un loc în parlament sau pentru un post important.

O lume privită ca un cîmp cu orizonturi nesfîrșite, de unde ai posibilitatea să mergi oriunde, este o lume închisă fără ieșire. Este jungla în care omul este lup pentru om. Fiecare apostat al destinului este o fiară aparent supusă, ce abia așteaptă să oprime și să subjuge din clipa în care se ridică de la pămînt. Lume bogată în simbrii, dar grozav de primejdioasă. Ceea ce învățăm din experiența vieții de zi cu zi este disimularea personalității autentice și a destinului ineluctabil. Și, totuși, numai teama ne dă putere,

ca animalelor de pradă [1]. Există o teamă de pericol, o tendință de a escamota faptele și părerile categorice și, în schimbul acestor avataruri, de a afișa roluri de lei satisfăcuți, care uneori reflectă ceva din înfățișarea adevărului simplu. Sub blana mielului sălășluiește lupul. Misterul învăluie faptele, cel care te atacă și te escrochează îți este prieten sau rudă, și există o înțelegere împotriva adevărului, a frumuseții și a binelui, în care noi înșine sîntem amestecați și la desăvîrșirea căreia colaborăm poate ca niște bandiți, care, adîncindu-se în delict, au ajuns la conștiința ineficacității justiției. Omul este un animal înzestrat cu dorința de dominare și cu speranță. El vrea să stăpînească prezentul și își concepe drepturile asupra viitorului potrivit cu ceea ce stăpînește nemijlocit. Speranța este puterea viitoare. Însă pe măsură ce ambele puteri, cea de acaparare și cea de păstrare, slăbesc prin simpla acțiune mecanică a vieții, în sufletul lui încolțesc alte două valori, două sentimente diametral opuse : neputința și teama. Aceste sentimente se corelează cu conștiința puterii dispărute, sau cu creșterea înrobitoare a forțelor ce se împotrivesc activității sale libere și esențiale. La fel, din neputință și din teamă, trebuie să încolțească, prin răsturnare, sub aparența unor stări superioare, speranța și dorința de stăpînire. Într-un mediu unde domnește nepăsarea, posibilitățile de reușită sînt mai mari, însă mai puțin intense ; sînt numeroase și aleatorii. Omul încetează atunci să mai fie stăpîn al unui cerc care îi este supus, pe care știe să-l conducă, și în cele din urmă se transformă în sclavul unui complex de forțe potrivnice, uneori greu de discernut. Capacitatea și competența sînt aptitudini pe care cel ce le posedă se bizuie pentru a învinge ; cîmpul lor de acțiune poate fi mic, dar în raza în care își exercită influența

[1] Ortega y Gasset a numit Buenos Aires „orașul anonimului". Această armă scrisă, anonimul, se descarcă și pe la spate, prin telefon. După fiecare perdea și în fiecare ungher umbrit există un agresor-fantomă (n. a.).

individual nu întîlnește opoziții de neînvins. Știe, și a ști înseamnă a fi sigur. În cazul de față lupta se definește în termeni concreți, iar împotriva diverselor feluri de dificultăți omul își dezvoltă întreaga sa capacitate, numită după împrejurări aptitudine, curaj sau pricepere.

Nevoia de a se afirma în viață și de a înfrunta primejdiile care-l pîndesc la tot pasul îl face pe om ostil și rău. În această dispoziție sufletească trăiește cine nu a reușit să vadă care sînt dificultățile ce-l înconjoară și procedează întrucîtva la voia întîmplării. Pericolul îl însoțește oriunde se află, într-o stare difuză și pulverizantă, deoarece individul însuși nu știe nimic și deci seamănă dezordine. Stimulentele superioare se schimbă într-o atitudine defensivă, și atunci voința nu se mai prezintă ca un lucru solid, îndreptat spre un anumit punct, ci ca o privire îngrijorată, îndreptată în toate direcțiile, și timorată, așteptînd ca acest vag pericol să-și stabilească într-un punct concret amenințarea. Sub presiunea fricii, poziția pe care individul ajunge s-o ocupe se transformă într-un post avansat al unei excursii singuratice și fără valoare de cucerire. În jurul său, parvenitul seamănă descurajarea și nu te poți aștepta din partea lui să imprime forme concrete vreunui lucru cu care intră în contact și nici celor pe care le face, deoarece, nefiind o forță organizată, nu poate să-și păstreze puterea decît în situația de *statu quo* pentru împrejurările care i-au făcut posibilă parvenirea. În exercitarea unei funcții publice sau în posesia bogăției, el împărtășie îngrijorarea ; este alarmist, și ca persoană, și ca metodă. Forța agresivă se altoiește pe o structură și se ascunde sub numele de autoritate, for, ierarhie, lege, procură, regulament, autorizație, mijloace, resurse. Însă cu toții își dau seama că nu există în realitate decît acest om care trăiește în nesiguranță, care se apără cu aceste concepte, asemenea lui Bachus ascuns sub atributele lui Hercule. Haosul și hazardul care l-au făcut puternic sînt datorită lui și mai puternice. Specialistul poate fi îndepăr-

tat de un element improvizat, calfa de un ucenic, iar omul cinstit de corupătorul de minore. Știință, profesiune, demnitate, simple unelte ale puterii, pot fi anulate de orice substanță dizolvantă, dintre cele care alcătuiesc pericolul înconjurător, și aceasta cu ușurința cu care un tată de familie poate fi atins de un glonte rătăcit. Dacă stai să te gîndești la tot ce trebuie să faci ca să reușești, înseamnă să renunți la orice speranță.

În timp ce astăzi speră că ziua de mîine îi va aduce o schimbare fundamentală de situație, acest mîine a și sosit cu nesperatele anticipări ale așteptării ; iar pierderea totală a bunurilor pe care le posedă este situată la aceeași distanță.

O lume în care se poate prospera ușor, în afara oricărui calcul rațional, este plină de pericole. După cum nu există un context rigid de împrejurări care să împiedice accesul în sferele imediat superioare după ce ai învins anumite dificultăți, tot așa nu există un context rigid de împrejurări care să împiedice prăbușirea în sferele inferioare. A reuși este unul și același lucru cu a păstra, și cei ce izbîndesc măresc greutățile pentru cei ce vin din urmă, deoarece victoria lor nu este o cucerire care trece la activul comun, ci prada personală a unui dezertor care a șters urmele.

FORTĂREȚE

Singura structură solidificată, singurul segment al sferei în care pămînturile apar despărțite de ape este administrația publică, un fel de banc de nisip al statului. Profilurile și reliefurile sînt demarcate cu claritate ; aici se pot da jos de pe corabie cei care se sperie de viață ; dar totul este lipsit de consistență interioară, asemeni plan-

tei *camalote,* care formează plauri pe apa fluviilor. Administrația are forma componentelor haotice care o alcătuiesc și tocmai din această cauză depinde de împrejurările întîmplătoare care, așa cum i-au creat înfățișarea concretă, o pot și distruge. Față în față cu prevederile constituționale și cu normele juridice se află voința neîmblînzită și fără formă a mulțimii, precum și lăcomia și fraudele paraziților săi. Cei ce recurg la tutela vistieriei publice nu se încred în ei înșiși și în tot ce-i înconjoară, pînă ce o zguduire în masa corpusculilor care formează această alcătuire mincinoasă nu risipește panica în valuri centrifuge. O schimbare neașteptată a persoanelor care guvernează, reducerea salariilor și a indemnizațiilor ne fac pe noi toți, milioanele de oameni înspăimîntați, să ne cutremurăm, deoarece soarta aceluia care nu posedă altceva decît forța brațelor sau a aceluia care nu are altceva decît mica avere personală, este de fapt la discreția unor împrejurări neprevăzute, ce răstoarnă totul, inclusiv lucrurile care păreau asigurate împotriva hazardului. Întruchiparea siguranței personale împotriva pericolelor greu de discernut — atacul indigenilor, falimentele bancare, condițiile luptei pentru existență — era statul ; iar ca instituție tipică a forței, armata. Năruirea sau slăbirea lor provoacă prăbușirea tuturor valorilor care se sprijină pe ele.

Pe măsură ce statul și-a mărit forța aritmetică prin absorbirea celor mai capabili din punct de vedere intelectual și, prin urmare, mai înfricoșați în fața realității, indivizii pierd din energia lor vie și bărbătească, în așa fel încît, atunci cînd rămîn încorporați în armata statului, sînt complet lipsiți de inițiativă și de farmecul fecund al talentului. În condiții de luptă au neapărat nevoie de sprijin guvernamental și, de acum înainte, castrați și sătui, sînt simpli funcționari care îngroașă rîndurile aparatului birocratic, lipsiți de o gîndire liberă și creatoare. Siguranța pe care bănuiau că o vor găsi înăuntrul administrației publice făcea să se mărească nesiguranța lucrurilor aflate în afara ei,

împresurînd-o. Locuitorii de dincolo de ziduri rămîneau expuși celui mai crunt destin. Lipsind o recompensă generoasă pentru iscusință în domeniile activității intelectuale, acțiunii politice și tehnicii, oricare din aceste mișcări ghidate spre focarul puterii era o mișcare de teamă. Universități și consilii îi îndeamnă pe cei cu carte să fugă de lumea aleatorie de dincolo de zidurile statului și să pătrundă în sferele lui, adoptînd o tactică de procuror. Știința se transformă într-un bilet de liberă trecere pentru a putea atinge vreunul dintre cercurile cele mai apropiate de centru ; erudiția a devenit vehicul pentru sinecure. În forma aceasta, statul a ajuns să exercite un monopol asupra inteligenței, patronînd-o și însemnînd-o cu atributele sale politice.

O dată exclusă perspectiva oficială, care oferă bani și onoruri, investigația științifică, speculația filozofică *ex catedra* și luxul de a cultiva arta sînt astăzi aberații și gimnastică acrobatică deasupra unei prăpăstii. Astfel că la terminarea studiilor, dacă nu există postul bine retribuit, în învățămînt sau în administrație, activitățile acestea gratuite, care n-au aplicații practice, ajung să pună piedici liberului joc al însușirilor necesare în lupta acerbă pentru existență. Licențiatul nu se poate resemna să-și caute norocul în spatele tejghelei. Acei care ajung în sferele cele mai închise ale puterii sau în cercurile mai largi ale pîinii asigurate ca funcționar de stat îi privesc de sus pe cei care încă mai sînt pe dinafară ; disprețul pentru activitățile speculative și dezinteresate, pentru ceea ce nu se poate suge de la ugerele pline ale bugetului nu este în fond decît o teamă ascunsă și nevoia de a pune valorile pe care le posezi la adăpost de pericole greu de discernut. În artă și în știință se observă o riscantă renunțare la succes, incendierea bunelor recolte ale spiritului ; aceeași teamă, care ajunge uneori pînă la batjocură, tîrăște tineretul la alegerea singurei profesiuni lucrative din afara aparatului de stat : medicina.

În jurul său, Leviatanul care devorează inimi și creiere, promovează o viață bogată și substanțială, nelipsită de nici una din semnificațiile posibile. De fapt, primește siguranță și transmite siguranță ; într-un cuvînt, respiră siguranță. Corporațiile culturale obțin subsidii, salariile lor colective ; organizațiile comerciale și industriale obțin concesiuni și înlesniri în programele lor ; marile întreprinderi financiare și comerciale se sprijină pe el prin funcționarii cu rang înalt. Două treimi, și cele mai importante, ale populației și ale bogăției depind de stat. Dincolo se găsește pustiul. Bogăția aceasta asigurată prin concesiuni și privilegii, precum și populația aceasta a funcționarilor publici și a familiilor lor dau linia de conduită celorlalte activități. Aparentele înlesniri și garanții de succes pe care le oferă protecția statului se traduc în cele din urmă prin haos, de care beneficiază capitalurile asociate, funcționarii și politicienii, sau, cu alte cuvinte, acțiunea frustrată și gîndirea supusă. Protector al nevoiașului, al invalidului și al capitalului care nu riscă dacă nu e sigur de ocrotire, azvîrle împotriva tuturor pe dușmanul cel mai înverșunat, același pericol greu de discernut care este lipsa de organizare și de solidaritate între grupurile sociale. Bresle, colectivități, cooperative și institute deleagă statului puterea lor, și la urmă se trezesc dezorganizate și fără nici un fel de mijloace. Teama care i-ar fi împins să ceară ajutor este acum temuta realitate care îi slăbește și îi împrăștie. Idealurile dinamice care-i susțin pe indivizi și grupările colective sînt anulate de grija zilei de mîine ; idealul lor de petiționari îi împinge în momentele critice să se refugieze în același loc pe care l-a ocupat dinainte pe cale electorală funcționarul public, în vreme ce o societate de artiști sau de fermieri își încredințează viața statului, care nu poate să-i ajute, ci numai să sporească dezordinea, pentru că forța lui este suma slăbiciunilor noastre.

În definitiv, din ce este constituită puterea statului, la care recurg toți cei care evadează din realitate ? De ce oare,

dacă nu este puternic decît din pricină că slăbește ceea ce se află în afara redutei, recurgem totuși la protecția lui ? Pentru că teama primitivă, cea care a pătruns pînă în oasele primului colonizator, ale primului artist, nu a avut prilejul să fie înlocuită prin siguranță, iar moartea, ruina și rușinea au rămas înăuntrul noii structuri ca un sentiment pe care o cenzură și o dorință prea arzătoare l-au înmormîntat în subconștient, acolo unde este mai viu ca oricînd.

APĂRAREA ORGANIZATĂ

Armata are, fără îndoială, ca nici o altă organizație, o structură definită ; însă în așa fel pregătită și urzită, încît este o organizație formidabilă de apărare transformată într-o formidabilă organizație de pericol. Concretă, rigidă și atotputernică, această organizație capătă prestigiu și putere deoarece constituie o castă, o națiune, o breaslă, un stat, o tehnică și o religie. Este forța în sînul slăbiciunii, disciplină și metodă în sînul improvizației și capriciului. Dotată cu vitalitatea pe care trebuia s-o împartă toate organele națiunii, își asumă funcții pentru organe inexistente sau extirpate chiar de la început. Întreaga istorie argentiniană este o istorie militară și despre istoria civilă și cea politică se poate spune că sînt istorii apocrife sau cărți de legende [1]. Alzaga, care era ocrotitor de minori, își spunea general ; pînă și Sarmiento se mîndrea cu gradul lui de general *honoris causa*, echivalent cu doctoratul său din Michigan. Administratorii crescătoriilor de vite erau comandanți ; iar cei mai bogați proprietari de cirezi de vite, Rosas și Urquiza, au fost figurile proeminente în timpul

[1] „Politica nefastă și războiul sînt cauze care au acționat de la 1811 și pînă astăzi, în 1898". „Cine spune că a trăit în cadrul legalității spune o minciună" (J. A. Terry) (n. a.).

războiului și al păcii rodnice ce a urmat. Cariera militară înlocuia, în același timp, titlurile nobiliare și titlurile de rentă, căci, în afară de prestigiul uniformelor pe care fiecare le confecționa după gustul său, totul culmina cu avansările și cu decorațiile, cu donarea de ferme și pămînturi, care erau premiile în natură. Titlurile de proprietate, în special cele ale latifundiilor, urcă pînă la obîrșie, la vînătorii de indigeni. Epoleții de sergent și galoanele erau obținute luptînd într-o campanie oarecare, și cum prada de război luată de la indigeni nu avea valoare, statul ceda mii de leghe din pămîntul său. De unde se vede că bătăliile se purtau pentru cucerirea teritorială a propriei noastre țări ; fiecare victorie era plătită de fisc cu amputarea a sute de leghe, ca și cum țara ar fi fost invadată. Ceea ce se pierdea din patrimoniul său se transforma în decorații, în certificate de curaj și de bani și, de multe ori, în facturi de vînzare-cumpărare.

Rivadavia și-a atras nemulțumirea armatei și a clerului, deoarece încercarea lui de a restabili lucrurile însemna, atît pentru armată, cît și pentru cler, o deposedare de titluri legitime și o dezorganizare. Într-adevăr, statul dezorganiza singura structură ce exista ca atare și pretindea substituirea scheletului de oțel prin bulbul rahidian. Din cauza aceasta Rosas și Irigoyen, cei doi adevărați reprezentanți ai poporului, care au vrut să-i dea fizionomie proprie și stil autentic, arme pentru apărare și evangheliі pentru credință, au fost înfrînți de armată. Fără îndoială, despotismul lor oclocratic își avea originea în plebea înarmată; însă instituția care veghează la buna funcționare a celorlalte instituții a înțeles în ambele cazuri că era vorba de o conspirație tăinuită împotriva demnității profesiunii militare și i-a distrus.

Apărarea fiind funcția ei constituțională, în lipsă de pericole adevărate, armata își asumă apărarea instituțiilor și cu precădere a acelora asupra cărora își pierduse tutela

morală. Armata e întotdeauna pregătită, în așteptarea unor evenimente care nu se petrec, în timp ce susținerea ei costă sume uriașe, sustrase altor activități. Consumă în stare de asediu. O mare armată în timp de pace, într-o țară ca a noastră, este în același timp orgoliul și ruina ei ; fiecare an de pace este o bătălie economică pierdută. Totul pare părăsit și sărac în comparație cu voracitatea monstrului. Pentru a susține acest corp uriaș și oneros întreprinderile industriale au fost lăsate să se descurce cu propriile lor mijloace ; teritoriul a rămas nepopulat ; mijloacele de producție au căzut în mîini venale, iar transporturile, forța motrice, telefoanele, energia electrică și depozitele de grîne produc pentru interesele străine. Chiar atunci cînd au dispărut cauzele care justificau susținerea unor mari divizii, s-a continuat susținerea lor pe picior de război, deși era timp de pace [1]. Armata a fost pusă în serviciul unor exploatări care nu erau ale noastre ; asigurîndu-le lor dividendele, asigură progresul. A patra parte din impozitele totale sînt investite în birocrația onorifică a apărătorilor de principii, în timp ce țăranii își părăsesc pămînturile, și comercianții închid ușile prăvăliilor.

Armata aceasta, susținută pentru eventualele nevoi de apărare, nu poate fi menținută în inactivitate ; iată de ce chiar și cei care trec în retragere sau ies la pensie se dedică altor funcții civile. Cu cît mai îndepărtate sînt posibilitățile de amestec în activitățile armatei, cu atît sînt mai mari activitățile ei extraordinare. Funcția pur birocratică este

[1] „În timp de pace, organismul militar se află în situația unui mijloc ce nu ajunge să-și îndeplinească scopul ; structura tehnică a armatei se transformă atunci, iremediabil, în scop ; astfel că relațiile de subordonare, baza pe care se sprijină tehnica organizării, ajung să ocupe primul plan al conștiinței, și fenomenul sociologic al coordonării, care se naște prin slujirea în comun a unei idei obiective, nu se produce pînă ce o schimbare de situație nu face să apară în conștiință această idee ca scop al armatei" (J. Simmel) (n. a.).

incompatibilă cu idiosincrasia și cu orgoliul militarului. O armată inactivă este o armată în război tăinuit, care, într-o formă oarecare, luptă împotriva cuiva. Comandanții, reduși ca activitate la încasarea de salarii mari, prin care se menține prestigiul instituției și respectul față de membrii săi, trebuie să întrețină, măcar de ochii lumii, primejdia unui atac iminent. Nu se știe împotriva cui se vor descărca armele. Uneori cîte un conflict de graniță sau vreo jurisdicție politică îi pune în acțiune ; și pînă la urmă războiul ajunge să le justifice existența. În general, acesta este caracterul militarului de carieră în toate părțile lumii. Însă funcția extraordinară, funcția civilă *ad honorem* și deseori cu un salariu frumușel, este un fenomen specific latitudinilor sudamericane. Rebeliuni și insurecții sînt formele de justificare ale salariilor somptuoase, simulacre, cu gloanțe, ale războiului, și poate pudoarea de a nu rămîne total inactivi. Militarii care pun la cale revoluții vor să-și mănînce pîinea fără mustrări de cuget. În lipsa conflictelor internaționale și în fața toropelii și a sărăciei din țările limitrofe, scufundate în mlaștinile lor și în dilemele lor geografice și etnice, corpurile acestea bine hrănite n-au altă ieșire decît să se întoarcă împotriva interiorului și să facă din răzvrătire și din uzurparea puterii politice manevrele lor de iarnă. Reținuți, din cauza granițelor de deșert, înăuntrul frontierelor astronomice, revărsarea lor firească este spre interior, un tip de inervație prin care se eliberează energii vitale extraordinare.

FORTIFICAȚII CONTRA FORTIFICAȚII

Un număr imens de locuitori din provinciile lipsite de armată umblă desculți, fără a avea ce mînca zile întregi, fiind lipsiți de instrucția cea mai elementară ; cînd sînt

recrutați, se observă că sînt *sudras* și *paria* și trebuie să fie reformați, căci abia se pot ține pe picioare și nu sînt buni decît pentru a spori un număr de recensămînt. Șaizeci de mii de oameni sub arme și un buget de o sută optzeci de milioane este luxul unei țări care nu are gînditori, savanți și artiști. Hrana obișnuită în cadrul instituțiilor militare care operează în interiorul țării este sărăcia și ignoranța. Puștile și ranițele sînt brațele acestor tineri de douăzeci de ani ; știința militară, ingineria și strategia alcătuiesc creierul acestor semianalfabeți. Sărăcia a adus izolarea pizmașă ; izolarea pizmașă a adus revoluții și simptome de război ; granițele au fost atunci închise. Aceste țări care totuși n-au altceva decît armate și care nu au învățat să-și cheltuiască banii pe alte articole de lux decît armele, sînt însă dușmane fără a avea nici un motiv de a se iubi sau de a se urî. Din punctul de vedere al civilizației, aceste țări nu sînt periculoase decît pentru ele însele, de la frontieră spre interior ; dar trăiesc așteptînd momentul prielnic invadării vecinilor. Trebuie să ne temem de ele deoarece nu sînt mulțumite de destinul lor. Trebuie să fugi de această realitate dureroasă și negarea tristului adevăr intern poate deveni o evaziune-invazie. Înființarea de universități este o mișcare prin care se neagă incultura ; creditul este instituit pentru a se nega sărăcia ; apelul la forță violentă e făcut pentru a nega slăbiciunea. Neîncrederea cu care Argentina privește celelalte țări se datorește faptului că le consideră reședințe ale indigenului dispărut de pe teritoriul său, ca o mansardă a tuturor tabu-urilor sale. Fiindcă indigenul de la frontieră a făcut necesară menținerea armatelor de dimensiuni astronomice ; indigenul a murit, și teama armată a localizat primejdiile undeva în necunoscut. Această armată zdruncină finanțele noastre și ale celorlalte țări, deoarece pentru susținerea ei s-au investit împrumuturile destinate operelor de dezvoltare economică și socială. În felul acesta s-au răzbunat penații indigenului. Cu același ochi temător al pluga-

rului, care privea în zare de pe zidurile forturilor, privim noi astăzi frontiera. De acolo vin primejdiile indigene. Primejdii mărunte care nu pot fi apreciate, cîntărite în mînă, calculate. Dacă ne gîndim la ceea ce sînt, ce putere și ce semnificație au în scara valorilor de civilizație și de cultură, vedem că de fapt nici nu există, dar există ca armate, ca forțe explozive, ca necunoscute, ca spectre ale indigenului. Se presupune că ar putea să se răscoale peste noapte, să vîndă suveranitatea țării în schimbul aprovizionării cu armament și să ne atace susținuți de trusturile petrolifere, metalifere și de salpetru care ar putea pune în mîinile lor iresponsabile arme de ultimul tip. Forțele pe care se bizuie nu sînt forțe reale, ci slăbiciuni cenzurate. Se consideră, dat fiind că simțim nevoia să ne luăm măsuri de prevedere exagerate față de orice provocare, că ar avea posibilitatea de a deveni puternici, chiar cu prețul ticăloșiei, că posedă o mare înclinare spre depravare și josnicie și din aceste motive sînt periculoși.

Astfel, concomitent cu ridicarea explozivă a unei țări în plină dezvoltare, în care predomină armata și flota, se înregistrează decăderea alteia, care face să coboare celălalt talger al cîntarului pînă cînd una din ele se transformă în frică armată împotriva pericolului, și cealaltă, în pericol armat împotriva fricii. Prin localizarea pericolului în concepte atît de grosolane cum sînt fîșiile de planetă cu nume de țări învecinate, și de teama agresiunilor inopinate și nocturne, privirea nu se ațintește la adevăratele pericole interne și se emit judecăți asupra valorilor proprii prin opoziție cu cele ale aproapelui. Decăderea unora scoate în relief ridicarea celorlalte, și tot ce se opune simetric meschinăriei pare grandios. Dușmanii noștri interni sînt nenumărați, de la bolile endemice, sărăcie, singurătate, distanțe, deșert și capitalurile care exploatează industriile nobile, pînă la politică și la viața culturală oficializată și superficială, pe celălalt talger al cîntarului. Dușmanii noș-

tri externi sînt țările care produc aceleași bunuri ca noi și care beneficiază în economia mondială și în istorie de același destin : Canada, Australia, Noua Zeelandă, Africa Meridională. Tunurile nu ajung pînă acolo, și este mai ușor să ne temem de morți decît de cei vii.

III FUGA

VICLENIILE FRICII RUȘINATE

O viață care nu simte nevoia de satisfacții intelectuale, nici de emoții costisitoare, nici de luxuri supranumerare, se mulțumește cu puțin, dar astfel nu sînt îndeajuns hrănite toate țesuturile sale, iar acelea care nu sînt impregnate de bucurii adînci și senine secretă înăuntrul lor o amară predispoziție spre trufie. Existența se proiectează spre exterior, așa cum se proiectează casa spre fațadă, și conștiința zbuciumată de toate deficiențele tragice se pune în gardă, adunînd suspiciuni rafinate, acumulînd catedre și slujbe înalte pentru a face respectabilă o urîțenie meschină.

Sprijinită pe picioarele puternice pe care ți le oferă două slujbe importante și pe șperțurile care transformă influența politică într-o adevărată mină de aur, viața aceasta seacă poate ajunge să se desfășoare într-o casă bine pusă la punct și existența poate căpăta strălucire înveșmîntată în haine de cașmir adevărat. Dar cît de derizorie este această spoială, această cucerire de suprafețe, care nici măcar nu acoperă, ca înainte, cîteva hectare de pămînt!

În salonul de recepție se leagă prieteniile, și după haină se judecă omul; ceea ce se găsește însă în interiorul casei și dincolo de aceste haine cu foarte mare greutate poate fi observat chiar și de ochiul celui mai sagace anchetator. Douăzeci de ani de muncă în comun nu sînt suficienți pentru a descifra enigma bugetului unei familii, nici cea a

unui caracter. Personalitatea rămîne un mister pînă cînd se sudează cu tegumentul său, și după piele poți recunoaște un soi bine definit. A nutri un ideal de traficant, deoarece orice ideal uman mai înalt nu poate fi socotit decît o fantezie dăunătoare, mărește cîștigul adevăratului traficant, care întreține relații cu manechine de cîrpă. De mania simulării unei bunăstări inexistente profită direct proprietarii de case, care primesc, ca impozit asupra vanității înfumurate, în medie, treizeci la sută din veniturile nominale ale licențiatului, ale funcționarului și ale muncitorului. Din punct de vedere social, acesta este rezultatul practic al fricii săracului de a nu părea dezbrăcat și lipsit de adăpost ca în trecut. Ateliere de croitorie, prăvălii și orice alt comerț cu materie primă a celor ce se tem de ridicol adună o altă parte însemnată a acestor rente, așa cum oficial a fost denumit produsul muncii, ca urmare a aplicării unor taxe pe care rentierul trebuie să le plătească fără a se împotrivi. Chiria și îmbrăcămintea sînt polurile preocupărilor unui popor al cărui sibaritism constă în aceea că nu consumă carne.

Orgoliul excesiv, bazat pe ceea ce ai și pe ceea ce datorezi, precum și lipsa unor reguli de conduită (de respect față de umilința curată și sănătoasă și de scopuri precise pentru mersul disciplinat al vieții) conduc la această izolare concentrică a unora între zidurile casei și sub stofa hainei. Cravatele și mănușile sînt de obicei răspunsurile categorice la întrebările indiscrete, care din nou prefigurează gardul ce separă terenul cultivat de zonele invadate de stihii. Prin aceste încercări de a se ascunde în spatele aparențelor și prin santinele puse în jur, sînt stîrnite forțele geografice, psihologice și tactice ale cîmpiei, care pătrund transfigurate într-un mod atît de straniu în jocul vieții urbane. Sînt *dramatis personae*. Înălțarea unui grăbit turn Babel de valori sădește în sufletul fiecărui zidar al propriei sale locuințe o atitudine de neîncredere care ascunde aproapelui adevărata personalitate și-l invită să

răspundă cu maimuţăreala sa la mimica noastră studiată. Toate acestea, se poate spune, reprezintă teama descoperită, lipsită de fortificaţii, lipsită de cuţit ; teama că după ospăţ umbra meschinăriei ascunse îi va proiecta pe zid un *mane tekel phares* [1].

Sentimentele de inferioritate se transferă pe planul rangului şi al afectării ; teama de adevăr, de realitatea cenzurată, teama de a nu poseda produsele bine şi stabil cotate la bursa de valori circulante duce la disimularea sărăciei, considerată drept infamantă, la ascunderea greutăţilor economice şi a ignoranţei înnăscute sub un veşmînt foarte subţire de bunăstare afişată şi de iscusinţă falsificată. De pe o asemenea poziţie, conştiinţa se transformă într-o enervare puternică la orice aluzie făcută la acest secret umilitor, şi individul reacţionează printr-un complex de inferioritate, căci existenţa îi e ameninţată de descoperirea camerelor care nu se văd din salonul de primire. Simţul bolnăvicios al ridicolului, care-l determină pe farsorul propriului său destin să-şi supravegheze permanent defectele, încercînd să surprindă pe chipul trecătorului şi al interlocutorului o atitudine critică nemărturisită, dau gesturilor noastre o fizionomie proprie, atît de vizibilă, încît străinul o observă din prima clipă după debarcare. Nu sîntem siguri pe noi, căci tocurile încălţămintei noastre sînt înalte, şi lucrul acesta se bagă de seamă cînd priveşti din spate pe cel care umblă.

De teama ridicolului, orice conştiinţă neliniştită din pricina defectelor şi a renunţărilor, cînd izvorăşte dintr-un subconştient înclinat să se delecteze cu simularea, e înveninată de pizmă. Afectarea, bîrfa, susceptibilitatea, toate provin din caducitatea formelor care martirizează întreaga fiinţă. Nu este suficient ca înţelegerea să fie acceptată de

---

[1] Numărat, cîntărit, împărţit (Daniel, 5). Profeţie pe care o mînă invizibilă ar fi scris-o pe pereţii sălii de ospăţ a lui Balthasar (regele Caldeilor), pe cînd Cirus se afla la porţile Babilonului. În sens lărgit : avertisment împotriva unui pericol grav şi iminent.

toți, iar cheia ficțiunii să fie cunoscută de toți, pentru a putea învinge scrupule profunde ; această tăinuire nu conduce de fapt nicăieri ; poate cel mult la iluzii scenice — *idola theatri* — așa cum spunea Lord Bacon. În primul rînd te temi de ceea ce seamănă cu membrana fiziologică tabu, ruptă din tine, și în al doilea rînd, de ceea ce seamănă cu harta indigenă a pămîntului care ne hrănește.

Adevărul este groaznic acolo unde atît cel care are totul, cît și cel care nu are nimic simulează contrariul, căci jocul marionetelor pervertește esența însăși a aventurii umane și tragice a vieții, așa cum moneda falsă o devalorizează pe cea bună. Pînă și goliciunea ajunge să fie o nouă simulare cu care se acoperă vreun veșmînt subcutanat. Sentimentele sincere, dar care la cea mai ușoară suflare de vînt se fac țăndări, se sprijină pe înșelăciune. Poate că nicăieri altundeva prietenia nu este atît de expusă la neajunsuri regretabile ca pe aceste pămînturi unde averile se dobîndesc peste noapte. Prietenia și respectul acoperă ca o simplă membrană eul individului, și niciodată nu se poate pătrunde pînă în interior, pînă în adîncul sufletului autentic, aflat dincolo de acest superficial eu falsificat. Fiecare expune ceea ce dorește să fie văzut, și astfel discuțiile de la serate, de la club sau de la reuniunea de familie capătă un aspect de bîlci. Tot ce atribuim lipsei de simț moral izvorăște din aprecierea mercantilă a sentimentelor și din repulsia instinctivă față de tot ce nu are valoare pentru schimbul în natură. Într-un salut de prezentare se strîng două manometre capabile să arate de ce e în stare fiecare braț. Apoi relațiile se strîng pînă la un anumit grad, pînă la salonul de primire ; începînd de acolo spre interior se deschide labirintul prin care se ascunde adevărata poziție economică, adevărata pregătire intelectuală, caracterul ; contactul simpatiei nu este fecund, așa cum dragostea nu are altă conjuncție decît cea copulativă.

Și cum fiecare își alterează propria personalitate, se ajunge la o conștiință de actor care se mimează pe sine însuși

fără să-şi dea seama, la o măiestrie de stilist, care se imită pe sine fără să vrea. Lumea se transformă într-un ombilic a cărui contemplare explică diversitatea destinelor umane prin metodele mesmerismului [1]. Pasiune, sinceritate, generozitate, avînturi spre înălţimi diafane, toate sînt înfrînate prin gesturi automate de precauţie, şi pînă la urmă nu reuşeşte să funcţioneze decît marioneta personalităţii ascunse, atît pe scenă cît şi în culise. „Omul care se apără", „fiinţa cu înfăţişare de reptilă", *„gaucho* cel viclean", „narcis", toate aceste expresii sînt forme înveterate de a te mima devenite obiceiuri vitale ; ceva asemănător cu pozarea glasului în orele de impostaţie de la conservator faţă de tonul normal. Primejdiile pot fi de asemenea natură încît compromit numai partea vestimentară a eu-lui, obrazul său scenic, şi atunci actorul, temîndu-se de ridicol, îşi gesticulează solemn rolul. „Narcisismul" mai are şi un alt aspect, deosebit de acela al bucuriei arogante că există : teama de a nu fi descoperit. Satisfacţia de sine pe care o demonstrează *prima facie* este o frică exagerată de a nu fi obligat să-ţi dezvălui chipul ascuns.

În consecinţă, aceşti oameni au o grijă deosebită de a evita să pară slabi, neglijenţi, *inferiori,* şi aceasta îi împinge să etaleze un gen de viaţă nepotrivită cu salariul lor, să-şi înşele prietenul cu fraudele obişnuite ale creditului şi să arboreze lustrul unei existenţe îmbelşugate, dar fără profunzime, fiind lipsiţi de ceea ce vechii germani, pînă la Goethe, numeau *des Lebens ernstes Führen* [2] ; se conduc după valorile bogăţiei, nu după cele morale ; întreaga lor filozofie este cuprinsă în *Sartor Resartus* [3].

---

[1] Teoria medicului german Franz Mesmer (1734—1815) despre puterea tămăduitoare a magnetismului animal.

[2] Un comportament serios în viaţă (germ.).

[3] Roman al istoricului şi filozofului idealist englez Thomas Carlyle (1795—1881), în care se dezvoltă „filozofia veşmîntului" bazată pe ideea că instituţiile, moravurile nu sînt decît simple veşminte ale spiritului uman, avînd o valoare pur întîmplătoare.

Agustín Alvarez a avut răbdarea de a examina această tumefacție provenită din orgoliul analfabetului sărac și a demonstrat că dorința aprinsă de a simula ceva ce nu posezi, fălindu-te pe deasupra cu o vioiciune de escroc, este deznodămîntul comediei ; cu toate că mai poate avea și altele. Pseudonarcisul ajunge aici deoarece consideră mai puțin denigrantă o poziție socială înaltă, obținută prin mijlocirea delictului, decît cinstea însoțită de sărăcie ; „fără onoare, însă bogat", iată deviza dibaciului necuviincios.

SALARIILE ADIȚIONALE

Este un lucru obișnuit ca funcționarul și meseriașul, atunci cînd se știe cît cîștigă și nu se cunoaște modul cum trăiesc — cît de ușor te degradează pungășia ! — să susțină că au alte ocupații, că prestează munci suplimentare, că fac deplasări sau că primesc bacșișuri, că încasează subsidii mai mult sau mai puțin jignitoare, sau că știu să se învîrtească. Teama de sărăcie, care te face ridicol, se transformă în nerușinare și apoi în cruzime. Venitul suplimentar sau cealaltă slujbă este de fapt o nevastă care muncește și ea, sau o soră care face croitorie, sau ajutorul civil, sau girantul împrumuturilor. Toate acestea reprezintă tehnica prefăcătoriei, și împotriva exceselor ei nu există nici o sancțiune codificată și nici măcar o posibilitate de repudiere. În comedia simulării pentru a disimula, ființa cea mai slabă devine încă o dată personaj dramatic. Poziția falsă și apăsătoare prin excelență este cea a femeii care contribuie la susținerea căminului : învățătoare, funcționară, muncitoare. Se consideră că este un lucru rușinos să recunoști cinstit tovarășei tale de viață meritul de a contribui și ea la nevoile familiei, și nimeni nu recunoaște că această

femeie este și o bună gospodină, are grijă de copii, gătește, face curățenie și își oferă trupul dragostei. Și aceasta pentru că se tem că n-ar mai fi considerați bărbați în toată puterea cuvîntului. Poziția echivocă a bărbatului provine dintr-un complex în care, de altfel, este amestecată și femeia, prin contopirea sentimentului de dispreț cu cele de răzbunare și de nevoie. Astfel, fiind indispensabilă căminului, femeia este exploatată fără să i se recunoască drepturi egale, și i se cere ca în atelier și în birou să imprime ocupațiilor sale trăsăturile proprii obligațiilor din cadrul căminului.

În comparație cu bărbatul, femeia ocupă un loc rușinos născut din teamă. La început disprețuită, după aceea considerată ca o anexă supărătoare, acum iese din casă pentru a-și cîștiga pîinea, fără ca acest ultim sacrificiu să inspire respect. Pînă acum cîțiva ani i se cerea o onestitate servilă, pentru ca să se deosebească net de concubină. Femeia măritată putea întîlni oricînd un Don Juan care, dacă o cucerea, era gata să denunțe adulterul ; iar dacă nu-i cădea în brațe, întîlnea pe cineva care s-o jignească. Profesia ei era castitatea, și drepturile sale se reduceau la îndeplinirea nenumăratelor obligații ce-i reveneau. Apoi viața a început să devină aspră și pentru ea, s-a ivit nevoia unui salariu, și a trebuit să pătrundă acolo unde munceau bărbații, să se ia la întrecere cu acei care nu-i acordau nici măcar îndurarea pe care o merită animalul încărcat cu poveri. Își cîștiga pîinea și era considerată o biată femeie fără familie, cu stigmatele sărăciei, ale celibatului sau ale căsătoriei nefericite. Intra curajoasă în atelierele de mașini destinate bărbaților, în birourile comerciale unde lucrau bărbații, în localurile de distracție pentru bărbați. Lua loc alături de ei, primea un salariu mizerabil pentru același fel de muncă ; era curtată de vătaf și de șef, care credeau că au drepturi cîștigate asupra onoarei sale, și nu era privită nici ca muncitoare, nici ca funcționară ; o considerau pur și simplu femeie, și în această calitate îi pretindeau să fie

frumoasă și să aibă un corp svelt, ca și cum ar fi fost o marfă de lupanar. Cele urîte ajungeau în fabrică. Treptat, privirea masculului a început să se potolească, n-a mai fost indispensabil aspectul plăcut, care constituia certificatul de capacitate, și s-a înțeles în cele din urmă că o ființă umană nu poate să fie mai prejos decît cîinele, că o nevoie imperioasă smulgea femeile de lîngă cămin și le așeza, ca și pe bărbat, pe un scaun în fața mașinilor sau le încovoia peste registrele de contabilitate. Împotriva lor, deci, n-a mai conspirat bărbatul, ci armătura metalică a societății ; femeia nu reușise să se lepede pe deplin de vechiul său rol de animal de povară, și nici nu-și putea îndeplini noua funcție cu un aer sigur și în chip plăcut. Avea îndoieli, la fel ca pasărea bătrînă scăpată de colivie. Nu există parodie mai tristă decît aceste femei, cu mîinile arse de leșie, ajunse *flapper* [1] și stenodactilografe în birouri. În întreg orașul nu exista nici o fabrică unde ar fi putut sta la birou simțindu-se ca la ea acasă. Venea rușinată, ca și cum ar fi furat pîinea celorlalți, ca și cum tot ce o înconjura nu ar fi fost o casă imensă unde putea considera că se află la îndeletnicirile ei obișnuite. Nesigură de noul său rol, venea la serviciu ca la o întîlnire. Îi lipsea conștiința capacității sale ca instrument de acțiune asupra lumii, și lumea refuza să accepte o emancipare atît de neobișnuită a femeii, privită de secole ca un instrument de plăcere. Iat-o ajunsă aici, fără însă a pierde complet groaznicele îndatoriri de ieri. În corp și în caracter purta urmele umilirii suferite din partea bărbatului. În condițiile luptei din ce în ce mai grele pentru existență, în drumul de acasă pînă la fabrică și în zilele de odihnă, i se pretindea să se întoarcă la vechile obiceiuri, iar duminica, să comemoreze vechea sa robie. În zilele de sărbătoare și în orele de odihnă revine la vechile obligații și nu are pic de libertate, căci trebuie să facă toate pregătirile pentru săptămîna care vine. Apoi, în altă ordine de idei, continuă să i se impună aceeași con-

[1] Fetișcană (engl.). Prin extensie : fată ușuratică.

duită ireproșabilă din punct de vedere al moralei comune ; n-a fost lăsată liberă să trăiască, așa cum a fost lăsată liberă să-și cîștige pîinea. Emancipată de cămin, pentru a putea acoperi deficitul din venitul bărbatului, este ținută din scurt, supravegheată permanent și suportă fără să se revolte lanțurile prejudecăților sexuale. Sînt votate legi care o apără, dar femeia nu are cum să se apere. Mîine va putea divorța și se va putea recăsători, va putea vota, însă în nici un fel nu va fi liberă. O sută de mii de ochi o urmăresc cînd iese din casă, cînd se așază pe scaunul din fața mașinii sau cînd se apleacă asupra registrelor, ca și atunci cînd se întoarce acasă. Atît pe stradă, cît și acasă nu este privită altfel decît în trecut, cu toate că acum se întoarce cu salariul său în plicul din poșetă.

CURAJ ȘI TEAMĂ

Formele acestea de fățărnicie și de orgoliu concordă cu altele, mai complicate. Mănunchiul în care se reunesc toate formează teama, frica față de o realitate care nu a murit. Fuga de propria noastră persoană coincide cu simularea mimetică și cu sfidarea care constă în a etala cu neobrăzare porniri antisociale, ca o apărare blindată a eu-lui. În felul acesta se completează tabloul clasicelor reacții de frică ; atacul, care îl caracterizează pe carnivor, paralizia sau catalepsia, care caracterizează pasărea și insecta, și fuga, care-l caracterizează pe ierbivor. La insectă reacția e o imposibilitate de a se mișca ce pare simulată cu întregul corp, pînă ce corpul și mișcările iau înfățișarea obiectelor ce-i servesc de apărare ; pasărea rămîne nemișcată într-o înțepenire cadaverică, pe care o scoate în relief viața ochiului rotund și palpitarea pleoapei laterale. Carnivorul nu vede lumea de pe poziția animalului lipsit de

apărare ; își simte forța mușchilor și își cunoaște necesitățile organice, experiența de vînător norocos i-a dat o unilateralitate în mișcări, îndreptate întotdeauna spre pradă ; speriat sau înfruntat de un animal care îl atacă, neavînd spate, căci totul la el e construit spre înaintare și proiectat în afară, se năpustește asupra acestuia. A te năpusti este o reacție a fricii, care nu găsește alt drum decît cel îndreptat spre dușman ; ferocitatea carnivorului puternic, obișnuit cu traiul singuratic, atunci cînd nu este chinuit de foame sau de gelozie, poate fi asemuită curajului arătat de erou în momentul pericolului : o reversiune instantanee a fricii. Ierbivorul fuge, pentru că puterea lui se află în picioare, adaptate goanei, și pentru că, psihologic, fuga este mișcarea cea mai simplă. Omul însă reacționează în toate felurile ; acționează și fizic, și psihologic. În funcție de temperament, pune problema categoric, înfruntă greutățile una după alta, opunîndu-le în mod simetric motive sau mijloace de susținere ; ori rămîne neutru, cu o indiferență de pe urma căreia apare un avantaj, străin de sensul uman al faptelor la care asistă ; sau devine evaziv, ipocrit, mincinos, cinic, fără ca vreuna din aceste atitudini să corespundă unei situații concrete. Aceste reacții preventive vor deveni excesive datorită influenței orgoliului, a pasiunii, a interesului, chiar și a timidității, atît de viclene, așa cum a văzut-o Nietzsche. Militarul, judecătorul, preotul și capitalistul sînt posesorii unei puteri disproporționate în comparație cu persoana lor, avînd o capacitate de acțiune demiurgică, ce intră în funcțiune în totalitatea ei numai în timpul cît își exercită puterea, o putere dobîndită prin delegație, dar folosită în interes personal. Prima reacție a naturii este de a mări, proporțional cu eficacitatea acestei puteri, rezistența mediului în care trebuie să se exercite. Căci nimeni nu și-ar putea liniști conștiința dacă ar exercita asupra supușilor incapabili de luptă o autoritate disproporționată. Tiranul consideră de la bun început că forțele vii din jurul său poartă în ele o anumită primejdie,

indiferent de ce fel ar fi ea. Oricine este investit cu o anumită putere trebuie să păstreze în jurul său tensiunea și ostilitatea necesare. Militarul inventează pericole de invazie, și apărarea națională încetează să mai fie o teamă himerică pentru a se transforma în ceva foarte concret. Fără existența reală a acestei temeri, rațiunea de a fi a întregului corp al armatei ar dispărea automat. Astfel, promotorii înarmării creează pericolul și-l justifică și față de acela care achiziționează armele, considerînd ca o certitudine ceva ce urmează a fi dovedit. Din același motiv, judecătorul privește societatea ca o organizație legată printr-un jurămînt secret împotriva ordinei și justiției. Orice mișcare de viață liberă care nu coincide cu patul lui Procust capătă caracter de încălcare ce repugnă simțului său intim de justiție, pînă ce acest simț se transformă într-un slujitor devotat al vechilor prejudecăți, care ajung să constituie adevărata armătură juridică a societății. Preotul are și el obligația de a vedea păcatul în loc să vadă injustiția și, pentru necesitatea slujbei religioase, pentru exercitarea gimnastică a acestei facultăți de a descoperi pe diavol, transformă lumea într-un infern bîntuit de capcane și de dureri. Astfel își justifică rațiunea de a fi, care constă în curățirea unei lumi diabolice.

TEMERILE EUFORICE

I

Stăpînul vieții sale, care nu era amenințat de riscuri vădite, a vrut să facă avere în termen scurt. Acum teama a luat aspectul grabei de a cîștiga și de a fugi. Senzația că trăim fără să întîlnim obstacole mari a generat conștiința înșelătoare a puterii, și pe toți i-a apucat febra palu-

dică a îmbogăţirii fără muncă. Modul cel mai rapid de a face avere era jocul de noroc, şi o mie de împrejurări au oferit, astfel, hrană aventurii. A strînge, a cumpăra titluri, a investi fonduri în ipoteci, a economisi, a cumpăra proprietăţi, totul semăna cu un rămăşag pus într-un tripou imens, dar fără ziduri.

Teama, proiectată peste tot, scoasă din case şi investită în tranzacţii şi speculaţii de bursă, rămînea în fond aceeaşi. Proprietarul unui teren visa la fabrica vecinului; totul se vindea şi se cumpăra prin intermediul operaţiilor de bursă; pămîntul era ca o monedă; moneda era ca un bilet de loterie; şi marile averi se evaporau ori se înmulţeau ca visele. Documente, acte, facturi, contracte, poliţe, toate păreau cărţi de joc, şi cu nimic nu se asemăna mai mult bogăţia decît cu un amestec de grămezi de aur şi de aşi de pică în mîinile unei ghicitoare în cărţi. Banul nu avea o valoare fixă, iar dansul macabru al valorilor şi al titlurilor era un *delirium tremens* al ambiţiei. Aurul producea acelaşi efect ca şi alcoolul. Guvernul care obţinea împrumutul cădea într-o stare euforică ce se transmitea poporului, pentru că operaţiile financiare au un caracter magic, fiind asemănătoare cumpărării pe credit, şi astfel lirele sterline erau ploaia unei mane în deşert. Pentru popor, acest alcool însemna încredere, credinţă, entuziasm; oamenii se apucă îndată cu îndrăzneală de toate acţiunile nutrite din entuziasm şi curaj. La fiecare nouă emisie de bani, preţul bunurilor imobile şi al mărfurilor se urca, dar în acelaşi timp se urcau şi salariile. Se introducea în circulaţie un toxic care scutea de răspunderi şi de preocupări, socotindu-se că starea aceasta tranzitorie de euforie era realitatea, starea veşnică. În mîinile guvernelor de ghicitori în cărţi, din aurul-mană se puteau scoate foloase chiar şi pentru fraudele electorale. Totul era socotit ca înfăptuirea unei realităţi latente, şi contractele, titlurile, preţurile, căile ferate, telegraful, cărţile, edificiile publice, întreaga Trapalanda luase înşelătorul aspect al inflaţiei. Fi-

reşte, această nerușinată frenezie de măriri provenea din abundența pămîntului argilos, din fecunditatea vitelor și din semințele roditoare în contrast cu sterilitatea minților, cu neghiobia omenească și cu lenea în care ne complăceam, contemplînd un progres general ce nu era opera mîinilor noastre, ci doar un dar. A fost un alt aspect al rodului adulterin al pasiunii omului steril și al naturii fecunde, caz de frenezie mistică în care realitatea a fost ridicată în slăvi. Dacă aceasta nu este reacția fricii colective, denotă în schimb o conștiință care se teme să se trezească și se azvîrle în minciună și în fraudă. Nimic mai laș, apoi, decît să visezi cu ochii închiși în fața unei realități amenințătoare, nesocotind logica și chibzuința. Toți aveau o vagă intuiție că se trăia la marginea unei prăpăstii ; chiar și acei care își cărau economiile spre colosul din America de Sud contribuiau în mod subconștient, cu obolul lor, la întîrzierea dezastrului trezirii. Pe atunci, ca și acum, a proclama progresul, măreția, potențialitatea economică, calitatea superioară a operelor noastre literare și artistice însemna un transfer foarte complex, care lăsa pe planul al doilea gîndurile tabu, acele gînduri care aveau o voce puternică, făcută parcă să pronunțe cuvîntul care ar fi distrus vraja. Oameni de stat și legiuitori, comercianți care lucrau pe credit, funcționari care cumpărau cu plata în rate, proprietari de pămînturi care își ipotecaseră moșiile, în sfîrșit, toți cei care posedau bunuri supuse falimentului aveau interes să falsifice adevăratul sens al acestei bogății ipotetice. Acei care își aveau locul asigurat la spectacol insistau din toată puterea fricii lor să sporească acest optimism disperat. În urma efortului de a desfigura realitatea, poporul a dobîndit nuanțele psihologice pe care le observă îndată un străin, cum ar fi, bunăoară, „spiritul în defensivă", „tristețea", „în așteptarea zilei de mîine". Scadențele neiertătoare ale acestor credite au dus poporul la o nevroză și anume la starea sufletească a aceluia care are de salvat

greşeala prezentului, prelungind un credit prin care a fost angajat viitorul.

Provinciile din vest şi din nord, care alcătuiesc jumătatea geografică a ţării mai bine înzestrată prin obiceiuri, hărnicie, cultură şi bunăstare, deşi sînt depărtate de port, această poartă pe unde intră drogul clandestin, se năruiau în văzul tuturor. Populaţia emigra, concentrîndu-se pe pămînturile cu păşuni bune din preajma litoralului ; analfabetismul era de neînvins, ca o buruiană, şi numeroase terenuri de pămînt cucerite pentru agricultură redeveneau terenuri pentru păşunat. Pe de o parte, se înregistrau progrese, datorate afluenţei de capital şi împrumuturilor, iar pe de altă parte se producea invazia retrogradă a realităţii, pe care oamenii credeau că o pot stăvili închizînd doar ochii. Se înfiinţau, aproape instantaneu, douăzeci de bănci cu capitaluri nominale, atunci cînd era gata să se cedeze vămile, şi totul într-o insolvabilitate provenită din deficitul acumulat timp de optzeci de ani. Finanţele se consolidau prin cedarea de pămînturi căilor ferate şi prin tot genul de prerogative create pentru plasamentul aurului transformat în monedă. Fiecare cale ferată ce se construia pentru o măreţie viitoare nu făcea decît să ipotecheze chiar acest viitor în care se credea atît de orbeşte ; şi totul provenea din reacţia celor cuprinşi de teama că întrebuinţarea calului pentru tracţiune şi a tehnicii manuale adecvate lucrurilor va distruge ipoteza făurită de cei care abia ieşiseră din haosul tiraniei şi doreau recuperarea dintr-un foc a timpului pierdut.

II

Oscilaţia preţurilor proprietăţii a depins de starea de securitate a ţării, ca şi cum arenda imobiliară ar fi o problemă de stare sufletească. Mai mult decît după valoarea pămînturilor, a bunurilor imobile şi a inventarului

viu, după utilitate, așezare și confort, evaluarea se făcea după siguranța pe care proprietarul o avea prin stăpînirea și folosința lor. Ceea ce nu putea fi smuls, violentat și nici pierdut prin accidentele comune, valora ca și viața. Lucrurile se depreciau din pricina riscului și căpătau valoare datorită siguranței. Toate acestea, privite superficial, sînt foarte simple, la fel de simple ca originile dreptului și ale moralei. S-a ajuns pînă acolo încît o slujbă sigură valora mai mult decît o proprietate, un teren în centrul Buenos Aires-ului mai mult decît o moșie situată departe, și o diplomă universitară mai mult decît o casă.

Printr-o mișcare instinctivă de apărare a vieții în fața pericolelor greu de categorisit, omul pampei a ajuns să prețuiască existența, de multe ori salvată ca prin minune, mai mult decît valorile umane. Coliba neatinsă și corpul nevătămat ieșeau din încercare ca un adaos de virtute magică. Aceste măsuri de apărare a vieții căpătau după aceea un sens nou, de protejare, independent de ceea ce vor însemna ca sălașe ale locuitorului și ale sufletului său. Ceea ce s-a salvat de la pericol avea drepturi, asemeni faptelor eroice, la recunoștința publică și, pe deasupra, pentru protagoniști, la un subsidiu și o recompensă. A devenit mană a destinului, și locuitorii mai apropiați de comisariate au profitat mai mult decît cei depărtați. Era aici mai mult noroc decît capacitate, era dibăcie și hazard.

Există, așadar, un proces biologic, instinctiv, în supraevaluarea bunurilor obținute cu riscuri, proces care poate da naștere unui tabel al lui Mendeleev cu valori apocrife de economie și cultură, atunci cînd conceptele de valoare se grupează după greutățile specifice reprezentate de valoarea bunurilor pentru acela care le deține, nu pentru comunitate. Aspectele ostile, neînfricate și războinice capătă importanță înăuntrul unei existențe aparent pacifice și cu aspect de cazarmă. Meritul și prețul acestor bunuri depind de împrejurările care le-au zămislit, simple imagini ale stărilor sufletești. Dacă forțele morale nu se exercită zilnic

și paralel cu succesul fiecărei zile de viață, ajung să se supună procesului instinctiv de supraevaluare a ceea ce se păstrează la vedere și la îndemînă. Atunci, forțele automate ale apărării și ale agresiunii pierd orice control firesc. Judecății reci a filozofului și a omului onest i se opune criteriul de apreciere al traficantului, care măsoară și cîntărește, și criteriul santinelei, care își îndreaptă atenția doar spre ceea ce se presupune că poate fi amenințat. Simultan are loc scăderea prețurilor și depravarea populației, după cum în prețuirea vieții, a bunurilor, a proprietății și a veniturilor se ține seama de alternativa : a avea sau nu, a fi apărat sau nu. Ceea ce este respectat în mod obișnuit ca patrimoniu al aproapelui devine lucrul rîvnit, și e rîvnit puținul care poate fi păzit cu ochii și apărat cu mîinile și cu legile. Falsa victorie lipsește lumea de dificultățile ei reale, așa cum revolverul anulează pe loc superioritatea fizică a rivalului, răpunîndu-l brutal cu o împușcătură ; nu se respectă astfel talentul de a obține biruința, ci brațul înarmat.

Prețurile și respectul au mers mînă în mînă, ca urmare a unor vicii comune de dezvoltare. Crizele economice au tulburat viețile oamenilor, deoarece cu o regularitate matematică prăbușirea prețurilor a generat răscoale și revoluții. De la 1852, începînd cu înfrîngerea colonelului Hornos și a generalului Madariaga de către trupele lui López Jordán, s-au adunat șaizeci de înfrîngeri, ultima fiind aceea a lui Irigoyen de către aripa dreaptă a irigoyenismului. Și invers, răzmeriţele și răscoalele au produs prăbușirea verticală a prețurilor. S-a constatat cu precizie că orgia prosperității a coincis cu euforia ieșirii din pericol și că teama a ridicat palate și a escortat pătrunderea împrumuturilor victorioase. Revoluția din 1874 a semănat o asemenea nesiguranță, încît proprietarii de bunuri imobile au început să-și vîndă la prețuri derizorii proprietățile ; panica a agravat situația economică a țării, care, la rîndul ei, a provocat răzvrătirea șefilor de triburi indigene și a gene-

ralilor ; situaţia economică a constituit deci o cauză mult mai profundă decît o simplă candidatură, proprietatea imobilă şi-a pierdut jumătate din valoarea ei, iar falimentele comerciale şi bancare au constituit cumplita criză de îngrijorare din 1873 pînă în 1875, ruinînd economiile muncitorilor şi despuindu-i pe proprietarii de pămînturi de tot ce acumulaseră [1]. Posesorii nu erau atît de siguri ca posesiunile lor ; sufletele nu au avut timp să-şi aşeze materialele de construcţie, varul, nisipul şi cărămizile ; şi iată cum un vînt al pampei a dărîmat sferele în care stătea ascunsă teama. Înăuntrul acestei construcţii economice care părea atît de sigură stăteau ascunse animale de pradă nerăbdătoare să-şi scoată ghearele, jivinele unei lumi de hazard şi de moarte, care la primul semnal de alarmă s-au răzvrătit, înghiţind pămînturile, casele şi hîrtia monedă. Banca provinciilor, cuprinsă de aceeaşi groaznică mînie, a provocat această depreciere totală ; instabilitatea a tot ce s-a putut sustrage hazardului şi violenţei a făcut din această instituţie un colos, aşa cum s-a şi chemat ; un colos înălţat însă pe nisip şi întărit cu contribuţia oamenilor care au trăit în nelinişte, grăbiţi să acumuleze, depozitînd în casele lor de fier ceea ce voiau să piardă, colos care se sfărîmă, împrăştiind deasupra ruinelor toate temerile acumulate. Prin procedee coercitive, cu toată rigoarea statutelor, debitorii sînt obligaţi să-şi lichideze conturile în termene scurte. Datoriile acestea au fost contractate prin împrumuturi, ipotecînd ploaia şi soarele din lunile ce urmau să vină. Speranţa aceasta, apărată de douăzeci de ani de pace instituţională, ridică preţurile şi face să crească entuziasmul pentru jocul speculanţilor, care întotdeauna au invocat, în ceea ce ne priveşte, patria şi viitorul. Debitorii au fost nevoiţi să se

[1] „O bucată de pămînt în Lincoln, în Tapalqué sau într-alt loc, mai mult sau mai puţin pustiu, trecînd din mînă în mînă, permitea să se obţină în cîteva ore beneficii enorme, pînă ce totul a luat sfîrşit prin înfiinţarea de aşezări imaginare, absorbind în valoarea lor fictivă economiile muncii“ (Francisco L. Balbín) (n. a.).

despartă de bunurile lor la prețuri foarte mici, rămași la voia întîmplării în aceste momente de zbucium, ca și cum ar fi restituit, în stradă, Băncii provinciilor, o haină străină. O măsură într-un asemenea grad contrarie mersului firesc al economiei și atît de logic concordantă cu practicile flagrant părtinitoare, abolite de drept, a echivalat cu o chemare la realitate ; era ca un contact al lui Anteu cu pămîntul. Teama a anihilat minciuna așternută peste lucruri de bucuria salvării vieții, casele și-au recăpătat menirea adevărată, iar cîmpurile înjumătățite, recolta obișnuită.

Chiar atunci cînd a dispărut obiceiul folosirii armei albe pe tărîmurile intereselor politice, se mai aflau încă în vigoare în bastioanele cu metereze ale finanțelor, la tribunale, în congres și în Casa Rosada [1], unde se refugiase purtînd atributele legii, libertății și puterii.

S-a socotit atunci că ar fi necesar să se aducă liniștea în sufletele înspăimîntate, prin reconstituirea colosului prăbușit, făcînd o nouă legislație cu privire la terenurile pămînturilor publice și oferind în stăpînire statului o palmă de loc pe care să se poată sprijini. Începînd de la Avellaneda și Pellegrini s-au luat diferite măsuri teritoriale și monetare care tindeau să taie răul din rădăcină. Euforia de convalescență arată că fusese găsită calea cel puțin pentru cincizeci de ani. Printre cei care, cu această ocazie, s-au ocupat cu studierea dezastrului a fost *don* Francisco L. Balbín, care a propus să se oprească panica printr-o „liniște politică" ; în timp ce *don* José A. Terry a înțeles că această criză, precum și criza de progres care i-a urmat erau produsele fricii. Frica aceasta este însă foarte veche, ea formează țesuturile subcutanate ale progresului însuși și este clima naturală a întregii Americi de Sud. O purtăm în sînge ca o formă a singurătății. Pentru a obține liniștea politică, era nevoie ca, prin despăgubiri

[1] Reședința președintelui Republicii Argentina, la Buenos Aires.

și prin exercitarea puterii constituționale, să se termine o dată cu milițiile hrănite mult timp din încălcări ale legii și din despuierea țăranilor, cu marii moșieri care ipostaziaseră conceptele de patrie și de proprietate, de eroism și de patriciat.

Panicii i-a urmat o criză inversă, o reacție de speranță și de afirmare la fel de puternică, prin care proprietatea a fost pusă sub egida unui guvern militar, care a suprimat pe indigen, a distribuit pămînturile și a făcut din capitala federală tezaurul în care provinciile și-au depozitat economiile. Progresul și pacea se răspîndeau la adăpostul sabiei, o dată cu reînnoirea uniformelor și a armamentelor și cu legea serviciului militar obligatoriu. Teama se putea întoarce la muncă, pentru a aduna în grabă averi fabuloase.

III

Sub un guvern de militari, spre 1880, s-a produs a doua criză de măreție fictivă. La dezordinea lucrurilor din pampa, Buenos Aires a rămas indiferent, fiind încă ocupat cu problema sediului federal al guvernului și cu veniturile vamale. Problema politică se metamorfozase, ca și cea a mijloacelor de producție, și, din politică, a devenit economică ; însă noua vicisitudine economică avea aceeași substanță politică, iar sediul guvernului federal și repartizarea bogăției constituiau aceeași veche problemă a hegemoniei metropolei asupra provinciilor și a orașelor asupra izlazurilor și deșertului. Sfîrșitul războiului pentru Paraguay pusese capăt unui dezastru economic. În el s-a investit un întreg împrumut făcut pentru opere publice și de salubritate, și astfel a fost golit tezaurul național. După crizele care se anunță încă din 1873 și 1880 nu se putea petrece altceva decît războiul cu Chile, ca un incendiu izbucnit la sfîrșitul unor afaceri neinspirate.

Războaiele au fost cauzele sărăciei ; iar sărăcia a fost la rîndul ei de cele mai multe ori cauza războaielor [1]. Războiul cu Chile s-ar fi putut evita, deşi cheltuielile ce s-au făcut pentru a-l duce la capăt n-au avut alt rezultat decît creşterea armamentelor şi a recrutărilor. După cum se vede, ar fi fost mai convenabil să facem războiul şi să-l pierdem. În această privinţă, Terry spunea : „Războiul din trecut a fost înlocuit cu criza economică, financiară şi monetară cea mai întinsă şi cea mai cruntă pe care a înregistrat-o istoria umanităţii civilizate, care s-a complăcut în ultimii ani într-o stare de pace armată". Pentru că acesta era cel de al doilea adevăr : o pace postbelică care doar ne făcea să credem în pace.

Forţele orientate numai în sensul atacului şi agresiunea ca sistem de apărare au împins la orgia care simula surplusul de mijloace băneşti, fără să fie de fapt altceva decît un surplus de curaj şi de combativitate. Pînă în 1888, destrăbălarea economică a fost replica simetrică a frigurilor galbene şi a holerei. Atît guvernul, cît şi cetăţenii, fiecare în sfera sa, au luat parte la orgie. A dispărut orice noţiune de demnitate, de responsabilitate, de simţ al onoarei. S-au contractat datorii ştiindu-se dinainte că nu se vor putea achita ; cu toţii luau cît puteau, asemeni hoţului care, în mare grabă, îşi fură singur căciula. Băncile acordau credite fără acoperire şi deschideau conturi curente

[1] Războaiele civile au creat cele mai mari bogăţii actuale, exceptînd marile averi care din tată în fiu s-au micşorat datorită iremediabilei incapacităţi a moştenitorilor. În timpul acestor ani nefericiţi s-au dezvoltat industrii subsidiare care au înflorit repede şi au dăinuit : tăbăcării, fierării, curelării, ţesătorii şi confecţii de îmbrăcăminte. Rosas poseda în Santos Lugares o fabrică cu peste şase mii de muncitori care făceau uniforme şi reparau harnaşamente şi arme. Bărbaţii şi femeile de aici formau un oraş industrial, şi chiar şi copiii se luau la întrecere cu cei mari. De fapt, mai mult se băteau şi se jucau de-a munca. S-a ajuns la o adevărată industrie de arme în miniatură pentru joaca acestor copii, şi după cîtva timp a trebuit să fie interzisă şi pedepsită cu amendă şi cu închisoare din cauza înmulţirii înfricoşătoare a încăierărilor dintre copii (n. a.).

oricui ; victime ale delirului colectiv, contribuiau în mod reflex la creşterea delirului. Se făceau emisii de hîrtie-monedă şi de titluri ipotecare fără acoperire ; se făceau deconturi pe nume fictive. Titlul de ipotecă a fost un simbol, un adevărat titlu naţional, deoarece totul era ipotecat, pînă şi hîrtia-monedă ; iar ipotecarul era de fapt un bancher necunoscut. Toată lumea ştia că emisiunile, titlurile şi valorile de proprietate nu erau decît minciună şi fraudă, dar, cu perfectă rea-credinţă, le primea şi le azvîrlea din nou într-un joc de tarapanagii care jucau cu cărţile pe faţă. De la 1887 la 1888, datoria consolidată ajunsese la două sute douăzeci şi şapte de milioane de pesos, cu optzeci şi şapte de milioane mai mare decît în trecut. În 1885, Sarmiento a calculat la trei sute de milioane datoria externă şi, parodiind cu umorul său necruţător un catren popular, scria : „Linişte, că se iveşte în zare marea debitoare din sud". Incapabil de a-şi administra propria avere, Sarmiento a avut parte de un scandal financiar, pentru că a dorit ca ţara lui să devină o ţară mare. După el, cei care au vrut s-o facă mare, aşa cum au visat-o, au continuat s-o ducă la ruină. În 1900, datoria consolidată, internă şi externă, depăşea trei sute nouăzeci şi două de milioane de pesos aur. Această stare nesigură a finanţelor şi a economiei a condus la o dezordine în cheltuielile particulare asemănătoare celei a guvernului, a cărei caracteristică fusese fixată încă în 1829.

La urma urmei, în dezastrele de acest fel pierderea cea mai importantă este decăderea morală, ca un sold defavorabil al cinstei ce nu mai poate fi remediat. Risipa banului făcută de bănci a produs, începînd din 1889, o risipă echivalentă în consum. Viaţa particulară s-a modelat după aceste forme imorale de manipulare folosite de bănci. Guvernul şi băncile s-au transformat în şcoli publice de scandal şi de delapidare, în care se predau lecţii de înjosire. Nu se ştia care era valoarea efectivă a banului, nici care erau limitele legale pentru a-l cîştiga sau îndemîna-

rea îngăduită pentru a nu-l pierde. Adoptînd o mentalitate de cartofor sau de bandit, cu scuza că vrei să obţii ceva, puteai da frîu liber instinctelor înăbuşite. Fiind greu să se manevreze unciile, se manevrau fişe, şi valorile-măşti asasinau nepedepsite adevăratele monezi de aur. Începea să se găsească greu de lucru, şi şomajul n-a fost atît o lipsă adevărată de întrebuinţare a braţelor cît o paralizie datorată exceselor din anii anteriori. Realitatea a început să inspire groază şi s-a preferat să fie ascunsă sub podoabe indecente. Cu toate acestea, realitatea şi-a croit drumul ei, în ciuda monstruozităţilor imaginaţiei. Aceste deghizări splendide, prin care s-a încercat a se ascunde funesta realitate, au putut fi numite pe bună dreptate „creaţii fantastice ale unei imaginaţii bolnave de teamă".

Luxul disproporţionat şi pierderea simţului valoric al lucrurilor şi al banului, precum şi cinismul cu care se preţuia morala şi inteligenţa sînt fenomene colective născute la încetarea subită a unui pericol. Cu ocazia ciumei negre, Europa a căzut pradă unui delir asemănător, iar după ultimul război s-a repetat această inflaţie a manifestărilor complet străine de cultură şi de civilizaţie. Cine ştie dacă setea de expediţii, de descoperiri şi de mari întreprinderi comerciale nu au fost un rezultat al acestor spaime medievale, aşa cum este febra industrială contemporană. Printre noi, de altfel, frigurile galbene şi holera au produs epidemiile lor morale, fără ca totuşi nimeni să fi compus un *Decameron*. Numai că aici frica de moarte şi certitudinea unei existenţe trecătoare au dat naştere la imoralitatea economică, asemănătoare cu cea a obiceiurilor ; şi aceasta pentru că finalitatea eforturilor noastre este bogăţia, nu viaţa însăşi.

PSEUDOSTRUCTURI

I Formele
II Funcţiile
III Valorile

I FORMELE

CELULE ŞI ALVEOLE

Un cod şi un fagure sînt structuri care corespund unor aspecte diferite de activitate, incluzînd însă povestea lor trăită şi ordonată. Fagurele este forma materializată a unui instinct de grupare şi de muncă orientat într-o direcţie precisă ; un cod este forma, de asemenea materializată, a unei concepţii de ordine şi de justiţie, orientate tot într-o direcţie precisă. Atît codul, cît şi fagurele sînt rezultatele unei munci lente de cristalizare şi răspund unor forţe interioare de simetrie şi de metodă, asemănătoare celor din formaţiile geologice sau din sistemele osoase. Oricare ar fi valoarea lor în destinul speciei, din punct de vedere anatomic sau mental, ele se supun unei necesităţi intrinseci de economie, de sens şi de experienţă. În ultima instanţă, aceste structuri, oarecum rigide, sînt identice cu structura vitală şi specifică a fiecărui individ în parte. Înăuntrul acestor forme, la fel ca înăuntrul organismului, acţiunea, forţa şi progresul evolutiv al fiinţelor întîlnesc o firească îngrădire. Prin ele se trasează o limită de netrecut, logică şi concretă, infinitei posibilităţi a formelor, supunîndu-le legilor naturale, care dau o direcţie precisă activităţii. Prin faptul că este om, dispar pentru fiinţa umană posibilităţile infinite de a nu fi nimic sau de a fi altceva, şi omul se eliberează de obligaţia de a trăi simultan existenţe cu profiluri distincte. Înăuntrul acestor

structuri generale, altele, concentrice, delimitează în același timp microcosmosuri de un număr infinit de forme, care sînt ceea ce Simmel [1] înțelege prin definirea cercurilor sociale, a căror încrucișare dă naștere infinitelor varietăți ale problemelor vieții. În felul acesta, fiecare instituție, asemeni fiecărui cod și fiecărui fagure, este o structură, așa cum sînt la rîndul lor morala, religia, limba și celelalte familii în care se grupează semnele civilizației și ale simplei existențe vegetative. Dar după cum este posibil să atingi prin cristalizare forme structurale evoluate, tot așa este posibilă încorporarea lor prin adaptare, cu condiția să fie considerate drept condiție *sine qua non* a existenței. Fără îndoială, aceasta este forma ultimă ; ea constituie întreaga viață a omului, care a suprapus normelor specifice alte norme, bazate pe convenții și provenite în bună parte din educație și experiență, cu *élan*-ul primordial ereditar. La naștere, omul își are locul său hărăzit în mijlocul societății și rămîne prins de inflexibilitatea alveolelor materiale și psihice înăuntrul cărora își va dezvolta în mod indefinit ființa și puterea, contribuind la cristalizarea încă și mai inflexibilă a acestor forme, care capătă, pe măsură ce îmbătrînesc, semnul unei fatalități cosmice. Căci gradul de civilizație se apreciază prin cantitatea de forme care au atins perioada critică de cristalizare. În timp ce poporul se zbate pentru a se elibera și a se supune totodată unor norme care i se par străine, deși sînt constituite dintr-o substanță secretată chiar de el, o perspectivă liberă și bogată în posibilități parcă începe să-l învăluie ; dar fără ca aceste forțe să-l limiteze ; dimpotrivă, el pare că se mișcă cu mai multă ușurință și că formulează un număr mai mare de promisiuni. Deși posibilitatea aceasta de variații și de schimb, printr-o metamorfoză capricioasă, poartă înscrisă, în însăși veleitatea ei, semnul dispariției, superficial și

[1] *Georg Simmel* (1858—1918), filozof și sociolog german, reprezentant al școlii „filozofia vieții". A conceput sociologia ca studiu al relațiilor dintre indivizi, reductibile la cîteva tipuri.

ludic. Ceea ce nu se cristalizează însă într-o formă concretă, ceea ce nu trăieşte dincolo de viaţa individuală e sortit dispariţiei, lăsînd, cel mult, în istoria speciei, urma unei tentative inutile, ce poate fi frumoasă şi chiar plină de admirabile intenţii. În felul acesta mor fiinţele extraordinare şi cele teratologice [1], şi pentru nici una dintre aceste categorii nu se deschide, în vreun chip oarecare, viitorul.

Paralel cu dezvoltarea cristalografică a structurilor sociale pot avea loc variaţii similare, ce îmbracă, la un moment dat, înfăţişarea înşelătoare a unei structuri concrete. Sînt pseudostructurile, care posedă numai liniile generale, conturul fizionomiei lor, fiind însă lipsite de sens şi de substanţă. Ar fi putut ajunge aparate ortopedice în locul acestor organe vitale care lipsesc ; ele trădează însă cu timpul spărturi iremediabile, şi putem asista pe neaşteptate la spargerea şi la prăbuşirea unui segment al acestei realităţi, fără să ne apară evidente cauzele decrepitudinii. Din pricină că nu se nasc din totalitatea instinctelor sau a dispoziţiilor, ci formează o crustă adaptată, aceste pseudostructuri funcţionează cu o oarecare anomalie şi se menţin într-un echilibru precar, pe care privirea observatorului atent îl vede înclinîndu-se sau deviind, lăsînd numai uneori să se întrezărească punctele slabe pe unde se va produce spărtura. Pentru a înlocui aceste organizaţii tehnice şi naturale, la care antropologic colaborează suma infinitezimală a aporturilor individuale, am construit, în urma influenţei oamenilor de talent, a variatului şi contradictorului aport al imigrantului şi a adaptării băştinaşului, forme false, care nu concordă nici cu peisajul, nici cu volumul total al vieţii, nici cu orientarea ei naţională, dînd o rezultantă asimptotică ce sileşte permanent figura obţinută să primească o înfăţişare eretică şi schismatică. Acesta a fost însă singurul mijloc pe care îl avem, lipsiţi fiind de alveole

[1] *Teratologie*, ştiinţă care studiază monstruozităţile, viciile de conformaţie şi anomaliile de structură ale organismelor vii, încercînd să explice cauzele lor.

ancestrale ; în locul unei forme cristalizate firesc, noi întrebuinţăm imitaţia fabricată. Am construit aceste forme ca pe un fagure cumpărat ; însă oricare ar fi astăzi avantajele şi foloasele pe care le aduc aceste forme, ele nu sînt considerate decît simple recipiente pentru un conţinut inform, anorganic şi supus fermentării. Greşeala, dacă poate fi considerat greşeală faptul că o nevoie urgentă te-a obligat să adopţi o formă fără să poţi alege, a constat în dorinţa de a adapta, cu o grabă excesivă, forme logice şi ineluctabile, dar specifice altor medii, mediului nostru în care dispoziţia naturală a locuitorilor şi nesfîrşita întindere a orizonturilor îşi găseau orientarea în direcţii proprii. Este suficient să examinăm o temă, de pildă religia, care, fără a fi cea mai tipică şi mai importantă, se pare că a căpătat o densitate coloidală. Religia este la noi o formulă, nu un legămînt de credinţă ; e o credinţă individuală, nu o forţă socială ; printre trăsăturile principale ale acestei religii se numără lipsa de credinţă. Liturghia şi formele exterioare ale religiei, sanctitatea templului şi doctrina, aspectul politic al acţiunii sale sociale şi catehezice s-au suprapus embrionilor unei înflăcărări mistice. Dar lipseau elementele înconjurătoare care ar fi putut să hrănească subconştientul religios, credinciosul avînd de ales între o tradiţie care nu se potrivea cu nici unul din semnele exterioare ale vieţii sale, şi o realitate care respingea formele clasice ale catolicismului, catedrala, muzeul şi urzeala ţesăturilor culturale, etice şi sentimentale, a căror consecinţă fatală este. La noi s-au purtat lupte pentru religie, însă au fost lupte politice în care strigătele „Trăiască religia !“ şi „Jos ereticii !“ urmăreau prăbuşirea unui sistem de guvernare, acela al lui Rivadavia, pentru a impune altul, cel al lui Urien. Dar avem aici mai mult decît un sistem de guvernare, mai mult decît un sistem de idei politice, fără însă ca acest sistem, şi nici religia care îi slujea drept sprijin, să fi avut vreo înrudire de sînge, cu religia credinţei. Felul de trai, lupta pentru libertate,

dorința de a da o formă societății noastre nu aveau nimic de a face cu catolicismul. Așa se explică eforturile istovitoare ale unor patricieni, ca Moreno și Monteagudo, de a reforma în același timp cu tradiția istorică și tradiția spirituală. Dacă această religie s-a consolidat și dacă a ajuns să fie, pe bună dreptate, cultul oficial al statului și o forță tainică și atotputernică în ordinea instituțională și administrativă, a rămas, în schimb, sufocat sub armătura ei biruitoare, un trup viu, care o va sili să cedeze în punctele mai slabe, pentru a îngădui respirația unei energii claustrate, pînă ce va muri sau va reuși să se elibereze.

LITERĂ ȘI SPIRIT

Omul pampei a simțit în carne vie rigorile legii, chiar mai înainte de a o înțelege. Pentru sufletul său larg și lipsit de formă, tot ce însemna piedică, persecuție, interdicție, despuiere inevitabilă reprezenta legea. Considera astfel legea ca o lume nouă de stavile scrise, care se opunea voinței sale de a triumfa și instinctului său de conservare. Se apăra scoțînd cuțitul sau refugiindu-se în singurătatea cîmpiei. Apoi a încercat să ocolească pedeapsa, dar în același timp și posibilitatea de a cunoaște legea și de a-și bate joc de ea, în măsura în care nu prevedea cazurile particulare ce puteau să-l privească. Cunoașterea legilor, pentru a se strecura prin porțile lor, va fi biletul de liberă trecere cel mai sigur pentru a le viola, căci în mod obișnuit cel care face înșelăciunea este chiar acela care face legea. Pentru a trăi fără emoții e nevoie să fii la curent cu amănuntele ordonanțelor, edictelor și, de asemenea, cu amănuntele jurisprudenței empirice ; să cercetezi cum ar putea fi ocolită legea cu o mașinație cît mai potrivită. O societate fără coduri este tot atît de puțin viabilă ca și

cea în care manifestările zilnice sînt guvernate de aceste coduri. Sistemul juridic trebuie să corespundă conștiinței sociale, să se nască din sîngele ei, să fie acceptat ca un bun, să reprezinte o ordine ideală în cadrul ordinei reale. Dar în nici un caz aceste coduri nu pot apărea, chiar dacă ar exista în realitate un sistem coercitiv care să se opună mersului normal al vieții sau să-l silească să se îndrepte pe un anumit făgaș, deoarece rezistența provocată prin reacție automată se va descotorosi în cele din urmă de normă ca de o inutilitate incomodă. Un popor incapabil să-și ducă traiul conform unor principii intime de justiție este nedemn de a poseda legi echitabile sau, ceea ce este cam același lucru, merită să existe în afara legii. Un cod trebuie să fie încoronarea normei obișnuite, o instanță de apel pentru a îndrepta devierile periculoase ale integrității și ale sănătății organismului social. Asemeni unui organ sănătos, în împrejurări obișnuite această normă trebuie să-și facă simțită existența. Dacă acest drept nu se găsește înscris în sufletul poporului, dacă instituțiile sale familiale și publice nu oferă un cîmp fertil pentru aplicarea preceptelor, starea de lucruri susținută prin forța legii este falsă. Viața, în întregul ei, al cărei făgaș capătă variantele și sinuozitățile propriei sale curgeri, merge pe alt drum decît cel al legii, și cel mai înțelept lucru, din punct de vedere moral, ar fi să ridici porțile ecluzei și să lași apele să-și afle albia lor, potrivit legilor primitive. Justiția vieții nu este justiția scrisă, care încearcă să se impună ca un dictat de conștiință. Respectarea legii scrise nu se naște dintr-o acomodare intimă la un anumit loc și la un anumit timp, ci provine din faptul că forțează accesul în perimetre interzise, chiar conform legilor naturii, sub depunere de jurămînt că și-a propus numai binele.

Adoptarea unui sistem de guvernare, precum și a unor legi perfecte pot fi piedicile etice, intelectuale și politice cele mai grave pentru dezvoltarea vieții unui popor. Fiecare popor are nevoie de constituția și de legea sa ; nu se

poate concepe că ar fi în stare să existe fără ele, pentru că nu se poate concepe că un popor a putut crește departe de focarul în care viața și legea formează o unitate, pentru că nu se poate concepe că un asemenea popor ar fi putut ajunge dintr-o dată la o formă juridică. Adoptarea unor legi îndelung confruntate cu experiența, la popoare îndeobște numite popoare noi, poate conduce la dezordini provenite din incompatibilitatea legii scrise cu cea vitală, manifestată prin rupturi greu de explicat ale structurii sociale. Sub aparențe legale, însă, în substanța supusă prin constrîngere fermentează nemulțumiri reale. Omul care în aceste împrejurări se ridică împotriva legii, în cele mai diferite moduri, fie asemeni lui Masaniello [1], fie asemeni lui Karl Moor [2], se află la adăpost, potrivit unui vast ritm instinctiv, și simpatia îl întovărășește pe infractor. Idealul de revoltă îl însuflețește pe erou ; în sistemul nostru social, funcționarul care a delapidat este așteptat la gară, atunci cînd se întoarce de la închisoare, de un puplic care îl admiră și-l aclamă.

Noi am luptat mai mulți ani pentru a ajunge la o ordine politică și socială și pentru a o impune în locul dezordinii moștenite ca normă din perioada colonială. Cucerirea nu am făcut-o treptat, printr-un proces îndelung, ci printr-o anexare violentă, pînă ce Vélez Sársfield [3] a fixat un canon, care, fără îndoială, coincide cu principiile juridice cele mai imperioase, dar împotriva aplicării lui s-a născut un noian de vicleșuguri întrebuințate ca o legitimă apărare a unor drepturi apocrife călcate în picioare. Orice impunere

---

[1] *Tommaso Aniello* (Masaniello) (1620—1647), pescar italian, conducătorul răscoalei antifeudale și antispaniole din Napoli (1647—1648) ; ucis în urma unei trădări.

[2] Personaj din drama *Hoții* de Schiller, întruchipare a revoltei romantice împotriva nedreptății legalizate.

[3] *Dalmacio Vélez Sársfield* (1801—1875), jurist și om politic argentinian, autor al Codului Civil al țării sale. A redactat, în colaborare cu alții, și Codul Comercial.

forțată zămislește o astfel de proliferare recalcitrantă. Franz Werfel [1] susține că în sufletul snobului există, potențial, o forță evazivă, tangențial îndreptată împotriva strămoșilor, împotriva patriei și împotriva lui însuși, adică forma sinucigașă a trei sentimente de bază în viața omului. Jung [2] și Adler [3] au cercetat această problemă, dedicîndu-se studiului direct al fenomenelor sociale. Snobismul, la prima vedere atît de diferit și din acest motiv atît de sugestiv, este tocmai această forță distrugătoare, supusă dar nu învinsă, sub o înfățișare de civilizație, împotriva căreia luptă încet și sigur, ca în exemplul clasic al smochinului lui Burnouf [4]. Privite astfel, snobismul și dreptul barbar sînt integrale ale altor forțe, mai serioase și abstracte, mai puțin literare și frivole, cărora li se aplică, prin antonomază, un cuvînt disprețuitor și o tehnică frauduloasă.

Sînt, în sferele lor, stări de inadecvare, stări de inadaptabilitate ale eu-lui la formele fundamentale ale societății, în timp, în spațiu și în conștiință. Semnifică stări sociale, nu individuale, fiecare individ fiind un receptacul al subconștientului colectiv. Formele de manifestare îmbracă de obicei aspectele cele mai contradictorii și mai confuze. Forțele acestea aflate în contradicție, în funcție de clasă socială, sex, vîrstă și dispoziție elementară a spiritului, pot da naștere criminalului, escrocului sau, în termeni generali, ființei antisociale, produs natural, totuși, provenit din acțiunea unor forțe sociale potrivnice. La asemenea forme

---

[1] *Franz Werfel* (1890—1945), scriitor austriac, născut la Praga, autor de poeme expresioniste, romane, povestiri *(Cîntecul Bernadettei)* și drame.

[2] *Karl Gustav Jung* (1875—1961), psiholog și psihiatru elvețian, unul din creatorii psihanalizei. A scris : *Tipuri psihologice, Despre psihologia inconștientului.*

[3] *Alfred Adler* (1870—1937), psiholog și neuropsihiatru austriac, creatorul unei variante a psihanalizei numită „psihologia individuală".

[4] *Jean Louis Burnouf* (1775—1844), filozof francez, autor al unei remarcabile traduceri din Tacit. Metodele sale de a învăța limbile latină și greacă au fost, timp îndelungat, clasice.

de violență ascunsă corespund prostituția, pornirea spre gîlceavă, lipsa de respect în prietenie și de recunoaștere a meritului străin, ambiția nemăsurată, dorința de îmbogățire, fără a ține seama de ce e în dreapta sau în stînga ta. Atunci cînd fenomenul îmbrățișează o arie întinsă și ajunge să constituie o modalitate tipică, viciul trebuie căutat în structura socială. O structură socială care impune legi aspre aducînd jigniri libertății individuale, limitînd bunurile oferite din belșug de natura înconjurătoare și neținînd seama de ceea ce clima și ceilalți factori înconjurători înscriu în conștiință ca drepturi irecuzabile, este o structură fictivă. Acesta este punctul de vedere, unghiul sub care organizarea socială poate fi privită ca o anomalie sistematizată. Lege și natură, lege și om, lege și obiceiuri se află într-o permanentă și indiscutabilă fricțiune. Din această stare de dezacord, legea iese învinsă, și forma acestei înfrîngeri nu este răscoala, nici delictul, ci apariția de pseudolegi parazitare ale codului, de vicleșuguri și mașinații ingenioase cu care în mod obișnuit se comit fraude. Normele parazitare ale legii se ivesc în interpretarea și în exegeza ei, care constituie expediente ale forței vitale împotriva forței scrise. Un avocat bun nu este acela care face să triumfe justiția, ci acela care știe să se folosească de lege pentru a-și bate joc de ea. El devine sofistul dialecticii juridice, după cum cel care susține cauza forțelor obscure și latente ale vieții se transformă în sofistul sectei, opus logicianului rațiunii. Legea scrisă și legea nescrisă, subversivă, încep să apară ca rivale, asistăm la lupta pe care o duce logica chichiței împotriva logicii rațiunii. Replica este întărită prin afirmația secretă a conștiinței, care caută satisfacția dorinței ei arzătoare, triumful întunecatei sale idei de justiție animală, totul ajungînd să formeze un cod apocrif, infinit mai complicat și mai amăgitor, care pînă la urmă se îndepărtează, în numele unei „legi mai sigure", de litera scrisă și interpretarea ei ortodoxă. Recursurile menite să restabilească spărturile făcute în corpul

legilor apar ca o constrîngere impusă cu forța, ca o trupă de întărire, suscitînd, pe de o parte, revolta sinceră a cetățeanului și, pe de altă parte, noua dialectică amăgitoare a juristului. Avocatul răufăcătorilor se servește de cunoștințe foarte complicate, și arta sa de a-și bate joc de lege este mai complexă și mai dificilă decît legea însăși. Sistemul acesta amăgitor, cu procedeele sale complicate de a deforma prin echivocuri textul, în spiritul și în litera sa, țîșnește din izvorul originar de nemulțumire a mulțimilor, din conștiința ajuridică și chiar injustă a poporului. Această mulțime, care capătă glas prin juristul aflat în slujba diavolului, primește prin ricoșeu învățătura unei tehnici ce pătrunde în actele vieții zilnice ca o pradă de război pe care o tîrăști în ascunzătoare. Chiar și relațiile cele mai simple rămîn impregnate de acest scepticism provenit din șubrezenia legii și trădează o nuanță pe care o observă doar ochiul străinului obișnuit cu alte perspective. Prevederile legii pun stăpînire pe conștiință și dau vieții tonul și cheia, cu aceeași forță pe care o posedă ideea păcatului. Căsătoria pierde valoarea de uniune și o capătă pe aceea de societate în comandită ; legăturile dintre tată și fiu slăbesc prin stabilirea unui anumit număr de drepturi și îndatoriri și prin diminuarea elementului absurd, animalic, care le conferea un caracter sacru ; evaluarea meritului propriu anulează dificultățile și stările intermediare care separă extremele sărăciei și ale ignoranței de extremele bogăției și ale înțelepciunii. A avea cunoștințe dă drepturi, a avea avere — dă drepturi, a fi soț — dă drepturi, a fi tată — dă drepturi. Nu numai că lipsește simțul unei perspective ierarhice, ci lipsește însuși comandamentul moral al ethosului și al pathosului, al justiției și al injustiției. Acte cum ar fi : părăsirea femeii, reaua-credință, protejarea rubedeniilor împotriva drepturilor legitime ale persoanelor străine, uzurparea de slujbe care cer diferite aptitudini, pătrunderea prin fraudă în legislatură, toate se transformă în acte legale printr-un context

de viață și de jurisprudență, amîndouă confuze, fără ca morala să aibă tribunalul ei și forul ei de judecată. Ar fi suficient să se observe, la noi, cazurile în care Constituția a fost violată sau interpretată după împrejurări, în care puterea executivă își impunea voința la tribunal ; ar fi suficient să se observe idiosincrasia la deschiderea proceselor în anchete și sentințe, precum și apariția în parlament a teoriilor parazitare ale fraudei și impunitatea etică în redactarea actelor, pentru a înțelege că justiția și simțul justiției nu merg mînă în mînă.

Instinctul conduce această mulțime spre biroul avocatului șiret și spre sala de consultații a medicului empiric. Chiar avînd dreptatea și dreptul de partea lor, oamenii caută să se asigure împotriva fraudei printr-o abilitate înșelătoare. Clientul care apelează la avocat și la vraci este un decepționat, deoarece nutrește convingerea că forțele oculte predomină asupra celor care acționează la lumina zilei. Țăranul și funcționarul nostru public apelează la medicina empirică și la politică, evitînd adevăratul examen clinic. Procură, empirism și politică sînt cele trei semidivinități care se armonizează mai bine cu sufletul popular și cu structura societății. Această trinitate eretică nu domnește împotriva legii, ci în conformitate cu niște legi *sui generis*, care acționează paralel cu celelalte. Constituția a stabilit judecata prin jurați, însă bunul simț se pare că a convenit ca administrarea justiției să se facă de organele *ad hoc* ale statului, fără a îngădui riscul ca erezia juridică să triumfe asupra dreptului adevărat.

HOLLYWOOD

Orice structură artificială care se aplică în mod metodic, la fel ca orice aparat ortopedic, ajunge să funcționeze cu regularitate sau cel puțin un timp îndelungat. Ora-

şul La Plata este socotit un oraş, deşi nu are existenţa organică a unui oraş. Improvizat şi constituit pe spezele uneia dintre cele mai puternice bănci din America de Sud, produs al unei crize politice care ameninţa să răstoarne organizarea naţională, a fost rezultatul unei convenţii. Banca a dat faliment, problema sediului federal fusese însă rezolvată.

Este suficient să fie lipsit de anumite elemente artificiale care îl susţin, pentru ca acest oraş să se năruie, să se depopuleze, şi cîmpia să pătrundă din nou pe străzile sale. Nu a fost construit, a fost inventat ; nu şi-a atins volumul printr-o nevoie organică de creştere : a crescut dintr-o dată şi după aceea a trebuit să fie umplut, susţinut, animat. Viaţa i-a venit ca un adaos. Fără o misiune socială, etnică şi economică de îndeplinit, La Plata n-a fost decît o creaţie de ordin politic care trebuia să ducă o existenţă metafizică. Oraş-minune, îi spunea Pellegrini, inginerul juridic de punţi economice. Este un oraş-minune nu datorită repeziciunii cu care s-a înălţat, nici din cauza clădirilor magnifice care s-au construit, ci datorită faptului că, la fel cu toate minunile, porneşte împotriva legilor naturii şi se întemeiază pe credinţă. O dată construite edificiile publice în care trebuia să se instaleze administraţia provincială, casele s-au ivit de jur împrejur, prin cariocineză. Dintr-o celulă au ieşit douăzeci de mii de celule ; din palatul guvernamental au ieşit locuinţele, cu aceeaşi cantitate de cromozomi corespunzătoare speciei. I s-a adăugat o universitate, care nu este nici ea neapărat necesară, ci doar în conformitate cu unele principii didactice şi de echilibru. Pentru conducerea ei au fost aduşi profesori din Buenos Aires şi studenţi tot de acolo şi din interiorul ţării. La Plata a fost spaţiul geometric, categoria apriorică a unei serii de fenomene. Oraşul a fost înzestrat apoi cu o catedrală, cu o fabrică de carne congelată, cu un hipodrom. Sînt atracţiile în afară de program, menite să susţină un spectacol care se năruie şi să atragă pe trecători şi pe

vizitatori. Muncitorii, credincioşii şi visătorii vizitează locurile acestea în treacăt. Călătoresc şi se întorc acasă, fără a avea impresia că voiajează. La Plata este cartierul cel mai îndepărtat de Buenos Aires, dar, în acelaşi timp, care seamănă cel mai mult cu el, deoarece nu are fizionomia unui cartier, ci fidelitatea totală a unei calchieri. Între Buenos Aires şi La Plata se întinde un latifundiu de cincizeci şi ceva de kilometri, un parc, Palermo, pe care îl poţi vizita din mers. Cînd acest latifundiu va dispărea şi Buenos Aires se va putea extinde pînă în La Plata, fără întrerupere, aşa cum s-a extins mai demult pînă la Temperley şi Vicente López, ţara va avea forma unei cîmpii continue şi omogene aparţinînd tuturor ; vom medita atunci la ce sîntem şi vom şti mai multe. Acest latifundiu atrage atenţia trecătorului asupra autonomiei municipale a oraşului La Plata, deoarece pînă la urmă îţi dai seama foarte bine că este vorba de un alt oraş. Pentru a mări această distanţă, pe care latifundiul o accentuează prin varietatea peisajului şi localităţile intermediare, trenurile parcurg distanţa cu o viteză medie de treizeci şi cinci de kilometri pe oră şi dilată astfel spaţiul în timp ; optzeci de minute par o sută cincizeci de kilometri ; cincizeci de kilometri par trei ore. Încetineala trenului cu vagoane neîncălzite sporeşte şi mai mult distanţa şi evită suprapunerea cronologică ce ar fi putut face să ia naştere în conştiinţă juxtapunerea celor două oraşe. Ştim că distanţa dintre acest oraş şi celălalt este de o oră şi douăzeci de minute, o oră de cîmp pustiu, de pădure şi de şes, douăzeci de minute de case de ţară, case de oameni săraci. Încetineala trenului şi dezolarea peisajului ne fac să nu ne îndoim nici o clipă că viaţa din La Plata nu depinde de viaţa din Buenos Aires şi că guvernul său este independent de cel din Casa Rosada.

Trenurile acestea transportă populaţia dinamică a oraşului La Plata. Cînd pleacă cel de 18 şi cîteva minute, în La Plata se spune — şi nu fără un miez de adevăr — că ră-

mîn numai paznicii edificiilor şi că pînă vin trenurile de dimineaţă oraşul îşi recapătă întreaga monotonie cîmpenească. Călătorii aceştia vin să-i bea sîngele şi să-i mănînce pîinea trupului, oferindu-i în schimb mişcarea şi activitatea. Se agită dintr-un loc în altul şi îl devorează. Dar, în acelaşi timp, şi oraşul trăieşte de pe urma paraziţilor săi ; îşi mănîncă locuitorii din timpul zilei. Trenurile care circulă între oraşul matcă şi filială închid înăuntru sufletul a două oraşe. Sufletul oraşului circulă ; La Plata nu este decît forma oraşului, spiritul său se găseşte în trenuri. Un vagon de clasa întîi sau de clasa a doua este locul în care se întîlnesc formele urbane cu cele rurale. Poate fi considerat mai curînd un sat decît un metrou şi mai curînd un oraş decît un *break* [1]. Omul care călătoreşte cu acest tren local, care îşi ocupă tacticos locul, ia în stăpînire de fapt două locuri, fiindcă pe unul îşi aşează pălăria sau cărţile. A merge la La Plata înseamnă a te bucura de anumite prerogative, impune o dedublare a persoanei care simte nevoia să ocupe două locuri, mai ales dacă are două servicii. Individul se tolăneşte şi îşi desface cîţiva nasturi convenţionali, deoarece face o călătorie înapoi spre obîrşii, spre suburbiile metropolei, aşa cum îşi pune fularul cînd se duce la moşie. Cetăţeni cu cizme şi ceasbrăţară, în compartimentul de tren se simt întrucîtva şi stăpîni şi musafiri. Chipurile sînt cunoscute sau au aerul acestor trenuri, astfel încît este uşor să-l deosebeşti pe cel care călătoreşte din motive întîmplătoare de cel care călătoreşte de acasă spre locul de muncă. Trenuri de studenţi şi de funcţionari publici, de politicieni care trag sforile în parlament şi în universităţi, de moşieri şi de avocaţi, de oameni care vorbesc în gura mare privind în jur pentru a vedea dacă pe feţele celor din compartiment se citeşte surprinderea de a-l fi recunoscut pe ministrul sau avocatul Cutare. Călătoresc mulţi oameni importanţi, unii cu ţinuta

[1] *Break* (engl.), trăsură cu patru roţi, cu capră înaltă şi două rînduri de scaune pe partea din spate.

lor obișnuită, alții cufundați în lectură, iar cerșetorul adună monezile azvîrlite pentru satisfacerea vanității. Fiecare din cei care călătoresc în mod obișnuit spre La Plata consideră că valorează cît doi. Dacă ar fi fost mai umili sau ar fi călătorit în acest tren ca într-un tren oarecare, La Plata ar fi fost indignată de locuitorii săi.

Onorificii săi cetățeni de zi au importanța pe care La Plata le-o dă, și viceversa. Au încheiat un pact tacit ; pentru ca spectacolul să-și mențină tonul său doctoral, trebuie să-și acorde reciproc importanță.

PLANUL OGLINZII

De vreme ce nu există morți sub picioarele noastre, de vreme ce nu merită să privești înapoi în istorie sau în genealogie, cel mai înțelept lucru este să privești înainte, spre viitor. E mai bine să vorbim despre ziua de mîine și să conjugăm realitatea la viitorul indicativului. Viitorul nostru este alcătuit din fuga de trecut ; este teama de a ne întoarce fața ca să nu fim prefăcuți într-o stană de piatră. Așadar, nu este un viitor care, în mod necesar, izvorăște din ziua de astăzi, ci unul construit în mod irațional peste neant cu materiale aduse de la demolări. Acestor fragmente de ziduri li se schimbă înfățișarea și li se dă o altă poziție. Întregul viitor este o urmare a faptului că nu am avut trecut. Dar forma imprecisă a viitorului, a viitorului necondiționat de prezent, este hazardul, domnia capriciului și voința de a făuri o „altă viață". Omul neliniștit, cel care se teme deoarece este suspendat între un trecut întunecat și un mîine ipotetic, nu privește înapoi decît instantaneu, ațintindu-și de fapt privirea înainte. Un popor care nu vede pe ce se sprijină un viitor puternic, ci contemplînd viitorul își proiectează asupra lui existența actuală pentru

a o smulge din prezent, nu trăiește cufundat în torentul vieții, nici nu este legat de un trunchi genealogic etern. În față pare că se găsește ceea ce e sigur și bun ; înapoi, cealaltă jumătate a lumii, pe care niciodată nu am văzut-o cu o privire stereoscopică și frontală ; tocmai jumătatea aceasta misterioasă, ce ne deschide perspectiva spre un nadir [1] psihic, ne împinge înainte cu ajutorul văzului. Trăim în ajunul unor evenimente mari, în pragul zilei de mîine ; și acest mîine este hazardul, zbuciumul unui vis după o zi de pustiu. Visătorul acesta este anormal, nu este organizat nici ca un om, nici ca un vis ; e un copil de centauri. Trăiește un vis lipsit de sens ; lucrurile pe care le face au inconsistența nălucilor ; ideile care-i trec prin minte au acea discrepanță asimetrică de care dă dovadă cel care, abia trezit din somn, confundă crîmpeie de vis cu diferite unghere ale locuinței sale. Poetul nu este poet, pedagogul nu este pedagog, și în felul acesta, succesiv, de sus în jos, apar alte forme, întruchipate printr-o schimbare violentă de aceste aparențe, de aceste profesiuni întîmplătoare, în care omul trăiește scufundat pînă la mijloc, la fel cu centaurul în trunchiul calului. Nimeni nu este făurarul propriului său destin, ci distrugătorul nemesisului [2] său. Ceea ce există merge înainte ; iar ceea ce crede numai că există dispare.

Nu te poți bizui pe tine însuți, subminezi zilnic locul pe care se sprijină piciorul pentru a sări, și îți lipsește sprijinul pe care ți l-ar putea da prietenia, dragostea, simpatia pentru lucrurile fără valoare din jur ; fără placenta spirituală care-i permite să asimileze din mediul înconjurător substanță omenească, omul n-ar putea primi substanțe nutritive de la alte ființe. Hazardul zilei de mîine,

---

[1] Punct de pe bolta cerească, opus zenitului, situat la intersecția verticalei locului cu emisfera cerească inferioară.

[2] De la Nemesis, zeița răzbunării și a justiției divine (în mitologia greacă). Veghind asupra echilibrului și ordinii din Univers, ea pedepsea excesele, depășirea măsurii.

care se vede limpede în pasiunea pentru jocurile de noroc și în preferința dată intuiției asupra judecății, face ca toate legăturile să fie întîmplătoare. Orice ansamblu este un compus de numerele simple, nu o cifră globală. Fiecare își trăiește destinul ori îl trădează în mod individual, deoarece se bizuie pe aproapele său numai în măsura în care acesta are ceva din „el însuși" și este, prin urmare, la fel de autonom. Fiecare operă poartă amprenta stilistică a autorului său, și nu, așa cum spunea Nietzsche despre marile opere, cîte ceva din stilul prietenilor. Fiecare caută să apară sub înfățișarea unui *alter ego*, păstrînd originalul ; din acest tot rezultă o lume „à la Allan Kardec" [1], în care ființele reale și dublurile lor umblă laolaltă, la fel de vii și de adevărate.

Prietenul acesta este o enigmă ; lungi tăceri îi estompează trăsăturile cele mai importante ; despre el nu știm aproape nimic. Femeia aceasta este un mister ; am întîlnit-o cînd devenea aproape matură ; am iubit-o fără rezerve și am consimțit împreună să nu ne întrebăm nimic privitor la rînduiala gentilică a eu-lui nostru. Într-o bună zi, o frază sinceră va fi deajuns pentru a rupe această prietenie, și o clipă de adevăr profund va sădi ura în grădina dragostei ; din nou, ca și mai înainte, vom rămîne singuri. Mediul în care trăim este un hazard ce a căpătat consistența unei realități certe, dar această realitate se destramă în clipa cînd tatăl și fiul, în urma unei discuții sincere, își dau seama că nu se înțeleg, că aparțin unor lumi diferite, și între două ființe prin vinele cărora curge același sînge se deschide un ocean de șase mii de mile.

---

[1] *Rivail Kardec* (Allan) (1803—1869), scriitor spiritist francez, a cărui doctrină spiritistă a fost denumită *kardecism*.

II FUNCȚIILE

INVAZIA MAȘINILOR

Mașina a sosit la timpul său, așa cum, într-o comedie bine gîndită, personajele intră în scenă pe măsură ce se încheagă acțiunea. Mai întîi s-a creat munca mecanică și abia după aceea a apărut mașina ; astfel că mașina este o sinteză și are aceleași drepturi la viață ca și omul. S-a înfățișat fără pretenții pentru a se alătura la ceva existent, pentru a schimba uneltele simple cu altele mai complicate, pentru a-l ajuta pe omul obosit. Mașina este de prisos și reprezintă o concurență mortală numai acolo unde omul nu are încă o ocupație demnă de om, acolo unde el însuși servește drept unealtă. Războiul de țesut, automobilul, linotipul, mașina de calculat, avionul, toate au intrat în viață atunci cînd a țese, a călători, a tipări, a face socoteli deveniseră acțiuni foarte importante și astfel operația efectuată pînă atunci de om a început să fie efectuată de oțel. Mașina l-a înlocuit numai pe meșteșugar, distrugînd un sistem, nu o funcție sau o structură. Dăunător este stăpînul mașinii. Mașina poate fi considerată parte integrantă a umanității, dat fiind că posibilitățile ei sînt perfect logice și adaptate vieții sociale, inteligenței și efortului. Ca expresie a unei tehnici desăvîrșite, se înțelege de ce mașina a ajuns să-l domine pe om și să se prefacă într-un Leviatan, care-i impune dura necesitate de a se adapta sau de a muri. Cu toate că se află în serviciul formelor confuze,

se situează însă deasupra destinului perisabil al metalelor din care se făureau armele primitive. Capitalul organizat și mecanizat capătă expresie în mașină, instrument adecvat proceselor mecanice, nu organice, multiplicator, nu creator ; material, nu spiritual ; voință, nu conștiință. Mașina a fost inventată de sistemul rentei capitaliste, de știința experimentală, de orașele și de instinctele cele mai profunde ale lui *homo faber*. Dar funcția ei de a multiplica și de a produce este cel mai perfect sistem de distrugere ; formele mecanice care ies din aceste mecanisme și rivalizează cu succes cu celelalte forme produse de natură sînt dușmanii cei mai înverșunați ai capitalului. Mașina lucrează chiar împotriva unui vast sector al siguranței și al bunăstării omenești ; la rîndul ei este respinsă, distrusă de către toate acele forțe cărora li se opune. În afară de propriul său *habitat*, mașina dispare. Are nevoie de o aclimatizare care este posibilă numai cu ajutorul unui concurs nesfîrșit de factori. Deși este produsul unei stări de civilizație, mașina nu poate crea civilizația ; deși e simbol și sinteză, nu poate premerge necesității. Stadiul de fabrică este precedat de un stadiu de manufactură. Securea de piatră este îngropată în zonele unde întrebuințarea ei însemna ceva vital, unde reprezenta forma primitivă a relației omului cu lumea, a psihologiei, a politicii și a luptei. Astăzi, mașina înseamnă același lucru, și acolo unde își face apariția există ceva viu, ce aparține umanității.

1. În această accepție, mașina trebuie corelată cu restul lumii înconjurătoare, găsindu-i-se rolul de organ al unei funcții necesare și precise, rolul de producătoare. În caz contrar, este un aparat de distrugere, pentru că, funcționînd în afara mediului său, se poate transforma într-un factor de înapoiere și de mizerie.

Agricultura oferă țăranului cele necesare traiului, obligîndu-l să cultive pe suprafețe întinse pentru a obține un cîștig. Cultura extensivă este o necesitate geografică, și suprafața de pămînt bun de semănat pentru fiecare țăran

este în proporţie inversă cu gradul de progres al naţiunii. Cultivarea în mici parcele nu este deajuns ; creşterea animalelor pe întinderi mici nu ar acoperi cheltuielile de arendă, de navlu şi nici nu ar compensa munca. Se seamănă grîu, şi grîul reprezintă bani numai cînd aduni multe chintale. Se ştie că a cultiva o mare întindere nu înseamnă bogăţie, ci dimpotrivă ; arenda cîmpului, recoltarea, transportul, costul alimentelor care trec prin mai multe mîini, toate acestea aduc un cîştig foarte mic. În acest sistem rural primitiv a fost introdusă maşina, care, fără îndoială, se justifică numai în culturile extensive. Cheltuielile de întreţinere sînt, în medie, de zece *pesos* la hectar ; măsura cea mai chibzuită a fost să se renunţe la tractor şi să se revină la cal. Maşina îi răpeşte micului arendaş cîştigul, plugul şi secerătoarea cu tracţiune de sînge omenesc fiind tipul limită de maşină compatibilă cu sistemele noastre agrare. Creşterea animalelor la cîmp deschis, precum şi însămînţarea artificială, cu toate că în ultima instanţă se dovedesc mai puţin productive, au fost o necesitate urgentă, ca şi întoarcerea de la agricultură la creşterea vitelor. Am regresat la fel ca în Java, spune Spengler, ajungînd la forma mecanică manuală.

2. Automobilul a fost şi el visul ţăranului în anii de abundenţă. Distanţele sînt imense, şi automobilul este maşina distanţelor mari. Automobilul are nevoie însă de pavaj, şi şoseaua trebuie să existe înaintea lui. A conduce un automobil presupune o îndemînare deosebită faţă de mersul călare. Maşinile de arat şi maşinile de circulat au ridicat preţul pămîntului. Pe drumurile cu hîrtoape, cu noroi şi cu gropi pînă la osii, calul este din nou cel mai bun automobil. Nu ne dăm seama că automobilul trebuie să circule pe o şosea asfaltată decît atunci cînd din obiceiul de a călători se naşte nevoia unei şosele bune. Şi şoseaua apare mai mult ca o necesitate de a nu irosi un număr prea mare de pneuri decît ca o nevoie de transport în zona unde serveşte drept canal de drenaj. Adevărul e că automobilul

a fost adoptat din ostentație, nu dintr-o nevoie adevărată ; o dată adoptat, drumurile pavate care se construiesc sînt destinate turismului și nu traficului greu. Izolat în mijlocul cîmpiei, țăranul care nu posedă automobil se consideră fără îndoială sărac. Cei care merg în *sulky* [1] aparțin altei categorii și, cu toate acestea, nu sînt invidioși ; ajută și ei după puteri ca automobilul să fie scos din mocirlă. O călătorie turistică este o călătorie plină de peripeții ; de la Buenos Aires la Córdoba există nenumărate ocazii de a profera înjurături.

Întrebuințarea automobilului nu este o soluție ; este o problemă. Numai fabricantul nordamerican ar putea considera că are un obiect practic, și fără îndoială marea lui răspîndire se datorește faptului că a introdus un motiv nou pentru a contracta credite și a deconta, în rate, viitorul. La noi, automobilul nu era menit să rezolve o problemă de transport, ci constituia mijlocul de a trece peste locurile pustii, ca un pod ce înlesnește evadarea. S-au introdus pe coasta de sud lungi linii aeriene, spre Montevideo, spre Chile, spre Brazilia, cu asistența bănească a guvernului. Se transportau călători și corespondență. Cererea era atît de scăzută și cheltuielile într-atît de disproporționate, încît rutele aeriene au fost suspendate în majoritatea cazurilor sau au început să fie subvenționate de vistieria publică. Aviația a rămas însă în faza ei de turism, ca și automobilul, și a fost încredințată armatei. Mai bine zis aviația s-a instalat pe cîmpurile de instrucție, fără ca aparatele să servească pentru alte scopuri decît pentru învățămînt și pentru raid. Nici comerțul, nici relațiile de nici un fel dintre Argentina și țările limitrofe, sau dintre oraș și sat, nu aveau nevoie de acest mijloc de locomoție. Nu se putea merge pe pămînt, nici pe apă, și s-a crezut că va fi posibil să te deplasezi pe calea aerului. Provinciile La Rioja și Catamarca nu aveau debușeu pentru delicioasele lor fructe,

[1] *Sulky* (engl.), trăsură ușoară cu două roți, utilizată la cursele de trap.

și se preconizau linii aeriene comerciale. Se spera ca prin zbor să te poți îndepărta de pămînt. Mașina de zbor s-a redus însă la calitatea ei de jucărie, adică la perioada cînd invențiile care încă nu și-au găsit aplicație sînt cunoscute ca instrumente de fizică distractivă. Fără îndoială, întinderea teritoriului făcea să se creadă că avionul, vehicul destinat marilor distanțe, era cel mai potrivit. Dar teritoriul nostru real este foarte mic, dacă scădem toată acea porțiune netedă și foarte întinsă care aparține geografiei. Distanțele abstracte nu pot fi măsurate, și întrebuințarea cea mai potrivită dată pînă în prezent aeroplanelor în America de Sud a fost aceea de a face revoluții fără vărsare de sînge.

3. Un destin asemănător a fost hărăzit mașinilor industriale. Singurele industrii prospere sînt cele ale tutunului, încălțămintei, curelăriei, țesăturilor și cărnii conservate ; mai precis, industriile care s-au născut în focul războaielor civile. Berea și vinul se fabrică, de asemenea, în cantități mari și sînt, împreună cu zahărul, articole importante ale bogăției. Mașinile întrebuințate în aceste industrii au viața lor proprie, funcționează automat, fără ca guvernul să tragă de ele așa cum trage calul de automobilul împotmolit. Celelalte feluri de mașini nu beneficiază de acest climat ; sînt puse în stare de funcționare, fac să se miște complicatele lor mecanisme, iar la sfîrșit se opresc și trebuie demontate. Pentru protejarea acestor mașini, care nu ajung să se aclimatizeze niciodată, se creează bariere vamale, care n-au alt obiect, în fond, decît să echilibreze deficitul bugetului. Dar consumul intern al obiectelor produse de mașină este inferior cheltuielilor de susținere a fabricilor. Impozitele la importuri cresc, industriile naționale se prăbușesc, dar se continuă plătirea acestor impozite, ca și cum mașina demontată și-ar continua un zbor spectral, învîrtindu-se în gol. Vacile mănîncă roțile și lucerna blochează dinamurile. Mașinile acestea, cu un mecanism tot atît de complicat ca și necesitățile pe care le satisfac, vor sus-

trage capitaluri care obțin totuși cea mai sigură dobîndă din arendarea de pămînturi, din ipoteci, din creșterea vitelor, din cultivarea cerealelor. Cei care investesc capitaluri în aceste industrii naturale fac dovada că mașina nu poate crea un mediu economic și că în lupta dintre formele de semnificație universală dispar acelea care n-au reușit să se adapteze. Mașina noastră cea mai simplă și care funcționează permanent este cuptorul de cărămizi. Din această cauză, mecanicul și tehnicianul nostru sînt peonii. Cuptorul de cărămizi este o mașină care transformă materia primă într-altă materie primă. Se închide astfel un circuit elementar, care servește totodată și la construcție, făcînd ca pămîntul orizontal să crească în înălțime și ca pășunea pe care calcă animalul să se transforme în pereții casei locuite de om. Peonul este, față de muncitorul calificat, ceea ce cuptorul de cărămizi este față de mașină. Peonul e bun la orice muncă unde nu este nevoie de cunoștințe speciale, produce materie primă, elaborînd materie primă. Pe scara progresului și a semnificației efortului, are aceeași valoare ca pîrghia și calul. Este o unitate de putere aplicată oricărei munci și o stare a energiei omenești nediferențiată de aceea a animalului. Tot astfel, produsul cuptorului de cărămizi este o unitate de muncă ce se învecinează cu natura. Peonul este necesar acolo unde nu este necesară mașina ; trăiește într-un climat unde mașina nu poate trăi. Și chiar dacă peonul și mașina vor lupta deschis și liber pe întinderea nesfîrșită a pampei, tot peonul va triumfa, și nu numai pentru că de partea lui se găsește cea mai mare parte a formulelor ecumenice ale vieții argentiniene, dar și pentru că guvernul, chiar dacă ar dori, n-ar putea sau n-ar ști să ajute mașina și s-o ducă la victorie.

La poștă, de exemplu, s-au introdus mașini care mai există doar în două țări din lume, mașini pentru transmiterea mecanică a corespondenței. Amplasarea lor a ocupat patru din cele șapte etaje ale palatului poștelor ; capaci-

tatea lor de muncă era încă de o sută de ori superioară nevoilor. Din clipa cînd această mașină a fost pusă în funcțiune, corespondența dispărea prin tuburile și benzile ei transportoare, fără ca funcționarii să aibă altceva de făcut decît să privească voracitatea vertiginoasă cu care erau înghițite scrisorile și imprimatele. Trebuia ori să se azvîrle în stradă cinci sute de oameni, ori să fie oprită mașina care costase două milioane de *pesos*. S-a optat pentru oprirea acestei mașini, care și acum, după douăzeci de ani, funcționează cu o capacitate de muncă disproporționată față de nevoi. Și aici s-a dat lupta între mașină și peon. Totalitatea împrejurărilor favorabile erau de partea acestuia, și cadavrul metalic al mașinii a rămas ca un exemplu, avînd forța de convingere a unui tratat asupra acestei materii, agățat la cele patru etaje ale palatului poștelor.

4. Greutatea mașinilor, ca și greutatea civilizației, trebuie să-și afle suporturi solide în societate ; nici o mașină nu se sprijină direct pe pămînt, ci pe umerii unui stat civilizat. Societatea care, fără să fi atins o structură de tip mecanic, își încorporează mașina, moare sub greutatea ei sau o transformă în fier vechi. Poporul care adoptă, sărind etapele de tranziție, ultimele forme ale progresului și ale culturii e silit de acestea să se înapoieze la formele primordiale mai repede decît le-a abandonat. Există o lege hidraulică care guvernează fenomenele culturii și ale civilizației ; nu pot fi fenomene create, dobîndite, asimilate ; ele țîșnesc din adîncurile cele mai depărtate ale unei stări stabile. În caz contrar, sînt substituite de realități, sînt punți care unesc două extreme. Puntea este un salt, forma de a depăși o dificultate în modul cel mai simplu, fără a o distruge. Cu toate acestea, pe sub punți continuă să curgă fluviile și pe sub construcțiile fictive realitatea își urmează mersul. Fiecare fenomen este o problemă și nu are decît o singură soluție exactă ; iar fiecare soluție trebuie să fie, pentru a constitui într-adevăr o consecință de durată, rezolvarea acestei probleme. Noi am evitat întotdeauna

expunerea clară a problemelor, deoarece aveam în mînă o sumedenie de soluţii gata făcute şi problemele păreau de o simplitate jenantă. În virtutea acestor soluţii dobîndite cu anticipaţie, nu am procedat conform realităţii. Am făcut din problemele noastre tipice probleme universale, sau invers, şi am căutat ca termenii ecuaţiei să coincidă cu o soluţie premeditată pentru aceste probleme universale. Se constată astfel că soluţiile pe care maşina le simbolizează în mod evident sînt pur şi simplu evazive şi constituie punţi de fugă. Încercînd să trecem pe aceste punţi fugim de realitatea presantă. Procesul de transfer se poate observa într-o mulţime de alte aspecte. Problema învăţămîntului elementar, care este baza însănătoşirii finanţelor noastre, expusă de către Mitre şi Sarmiento în toată goliciunea adevărului, a fost ocolită după aceea dintr-un sentiment de ruşine greşit înţeles şi a dus la înfiinţarea universităţilor. Pentru a nu recunoaşte că mai mult de 50% din populaţie nu ştie să citească şi să scrie, am înfiinţat şase centre de învăţămînt superior. O universitate nu este altceva decît un edificiu unde problema învăţămîntului primar şi a vocaţiei profesionale nu există sau nu a fost expusă în termeni concreţi. Este o punte. Pentru ca să poată exista Facultatea de filozofie şi litere, a trebuit să se creeze cea de agronomie şi de medicină veterinară.

5. Fiul arendaşului studiază de obicei medicina, iar fiul proprietarului care trăieşte din chirii, dreptul. Facultatea de filozofie şi litere a primit în aulele sale elevi fără bacalaureat; era suficient să prezinţi o lucrare literară; versuri publicate în reviste, o carte apărută recent. Se încerca susţinerea acestui organism printr-o ficţiune, aşa cum e necesar să se recurgă la un vicleşug pentru a menţine un număr constant de studenţi în inginerie; acordînd absolvenţilor diploma de antreprenori de construcţii şi de zidărie. Inginerul nu avea cîmp de activitate şi era îmboldit cu un titlu profesional, ceva asemănător cu latura mare a unui triunghi isoscel, ale cărui două laturi mai mici ar fi

fost cuptorul de cărămizi și peonul. Fără elevi, Facultatea de filozofie și litere nu avea viață proprie și deficitul ar fi dus la urgenta ei închidere ; i se acordă, pentru a o întări, un patrimoniu ce nu poate fi înstrăinat : cincizeci de mii de hectare de pămînt. Erau cele cincizeci de mii de hectare care unea Facultatea de litere cu cea de agronomie și de medicină veterinară, despărțite printr-un spațiu egal. La filozofie au dat fuga tineri însetați de a ști cît mai multe lucruri, pentru care doctoratul a reprezentat, începînd cu liberalitatea consimțită, o mare atracție ; însă la agronomie și la medicină veterinară aproape că nu se prezenta nimeni. Atunci s-au creat școli experimentale, pentru ca să aibă profesorii o ocupație și în același timp să poată învăța. Profesorii, în această stare precară de subsistență, cu amenințarea că porțile se vor închide în mod definitiv, au descoperit alt șiretlic. De data aceasta, șiretlicul a fost politica, al cărei punct critic, sau de scandal, a fost Santa Catalina [1]. Din aceste facultăți nu a ieșit nici un filozof și nici un naturalist ; au ieșit în schimb sute de profesori cărora realitatea le scăpa printre degete. Dar au ajuns astfel să umple două goluri în simetria pedagogică, în planul instrucției publice. Ceva asemănător se poate spune despre Biblioteca Națională, care începînd de la Moreno [2] a fost un Muzeu de cărți. Biblioteca Națională este o instituție publică unde un număr uriaș de persoane au la dispoziție operele care le lipsesc din biblioteca proprie. Existența acestei biblioteci se pare că a demonstrat multora obligația de a avea la îndemînă un mic raft cu cîteva volume, și în felul acesta conștiința era împăcată într-un mod destul de extravagant. Pulsul bibliotecii este sincronic cu cel al Facultății de filozofie și al Facultății de medicină veterinară.

[1] Localitate în Argentina.

[2] *Mariano Moreno* (1778—1811), om politic și jurisconsult argentinian, unul din conducătorii Revoluției din mai. În 1809 a scris o lucrare importantă cu privire la libertatea comerțului. A fost directorul ziarului *Gaceta de Buenos Aires* și întemeietorul Bibliotecii Naționale.

Aici vin să consulte cărți și manuale studenții săraci, iar oamenii bătrîni vin să răsfoiască romane de circulație restrînsă. Din rafturile lor, care emană mirosul caracteristic al criptelor și al serelor, aceste volume mai vechi decît existența noastră de popor liber veghează un tineret care aduce din aulă aceleași emanații multiseculare. Cărțile par a se fi aflat acolo unde trebuie, sustrase vieții și lecturii, căptușind pereții și impunînd liniște. Oamenii de serviciu vin și pleacă, în tăcere, obosiți parcă de secole, aducînd mereu aceleași cărți în aceleași locuri. Mumii ce duc de colo-colo bucăți de sarcofage.

Față în față cu aceste trei organisme birocratice ale culturii se găsesc Facultățile de inginerie, de drept și de medicină. La inginerie merg idealiștii. Facultatea de științe exacte, pozitivă și practică, primește fără îndoială partea cea mai sănătoasă a tineretului. Aulele sînt pline, cu toate că nu se eliberează alte diplome decît acelea de inginer. Studenții știu că destinul constructorului de drumuri este greu acolo unde nu sînt drumuri, și că destinul tehnicienilor este la fel de aspru acolo unde triumfă omul apt pentru orice muncă ; și mai știu că titlul de inginer, care nu se menționează la fel de des ca acela de doctor, nu oferă glorie, nici bogăție ; și totuși acești visători de adevăr îmbrățișează o carieră eroică. Știu că ceea ce vor învăța va contrasta cu întreaga realitate ; că știința va avea ocazia de multe ori să fie umilită în fața unui improvizator abil ce are trecere și bani ; dar o forță care se naște din ei înșiși, ori cel mult nu mai departe decît de la tată, îi face mai puternici decît orice.

Medicina îți aduce recunoștința pacienților, rangul și averea, și este drumul firesc al săracului, așa cum dreptul este drumul firesc al celui bogat. Jurisprudența conduce la legislatură și la tribunale ; posturile cele mai înalte se întîlnesc la capătul acestei cariere, care în același timp oferă și alte stimulente. Doctoratul în drept este cheia miraculoasă și titlul pe care presupunem că-l posedă persoa-

nele care străluceau în viaţa politică. Facultatea acordă diploma, însă poporul dă, aici ca şi în alte părţi, titlul. Forţele care conspiră împotriva medicului şi avocatului sînt mai sensibile ; inginerul va avea de a face cu o structură, cu o ordine, cu o tehnică, în timp ce medicul şi avocatul vor avea de a face cu o stare normală de psihologie patologică, cu persoane. În faţa inginerului se înalţă realitatea materială, pe cînd în faţa celorlalţi se ridică oamenii care sînt mai bine structuraţi decît ea. Rivalitatea ce se stabileşte între ei va fi pentru bani şi putere, căci aceasta este sămînţa care le-a rodit în suflet de-a lungul anilor de învăţătură. Descinzînd în arenă fără idealuri şi fără înflăcărare, medicul nu se va da în lături să recurgă de multe ori la vicleşugurile vraciului, iar avocatul la cele ale mandatarului. Vina este că ştiinţa seamănă cu mecanica, în timp ce nevoile seamănă cu lucrurile. Şi totul se revarsă în politică.

6. Dacă cineva se îndepărtează la o distanţă suficientă pentru a putea privi limpede, observă că între medic şi vraci există aceeaşi relaţie ca între chirurg şi măcelar. Amîndoi, de altfel, se înrudesc, au asemănări aproape sacre sau investite cu puteri supranaturale, venite din trecut. Vraciul era magul, iar tăietorul de vite, cel ce oficia sacrificiile. Mai aproape de noi, acum vreo nouăzeci de ani, chiar dacă între ei nu exista nimic comun, şi unul, şi celălalt se dovedeau exponenţi ai unei stări sociale. Aparţineau acelei stări sociale situată la hotarul dintre viaţă şi moarte. Atunci cînd la ţară toată medicina se rezuma la vraci, jupuitorul reprezenta toată industria noastră. Amîndoi, fiind personaje reprezentative, îşi aveau tehnica şi arta lor demnă de respect. Pe vremea lui Rosas era aspru pedepsit cel care înjunghia greşit. Faimosul tiran, maestru în toate muncile de fermă, şi-a sfîrşit zilele în surghiun scriind un tratat de medicină. Exista o măiestrie a decapitării vitelor, şi membrii guvernului despotic se făleau cu retezarea unui cap dintr-o singură lovitură, cunoscînd, pe

lîngă aceasta, diferite procedee de a omorî și de a castra. Măiestria era respectată, și cel mai bun își avea faima asigurată ; a jupui, a tăia, a ciopîrți vita era o meserie complicată ; mîna s-a obișnuit destul de repede să mînuiască lama de oțel printre țesuturi, ca un bisturiu, pentru separarea seului și a cărnii de os. Între oamenii de meserie se aprecia precizia decupării anatomice și îndemînarea care consta în folosirea unui număr cît mai mic de mișcări. Juan B. Justo i-a asemuit pe măcelarii din Chicago cu chirurgii ; posedă o artă dificilă, un fel de artă a disecției care cere o mînă sigură, rapiditate, siguranță. Nu știm dacă la Chicago s-au născut mari chirurgi, care să fie cel puțin la înălțimea chirurgilor noștri de renume mondial. Peste cincizeci de ani fără îndoială că-i va avea, tăierea vitelor nefiind numai o meserie, ci și o vocație în același timp.

Un chirurg nu are nimic de a face cu cel care ciopîrțește vita, nici cu măcelarul, însă jupuitorul a fost un om al epocii sale, după cum chirurgul este omul zilei de azi, și de fapt asta voiam să pun în lumină. Cu atît mai puțin pot crede că Juan B. Justo, care cunoștea chirurgia și istoria, ar fi dorit să împingă paralela afinităților atît de departe. Din motive similare, bîrfitorul, omul bun de gură, nu are nimic de-a face cu avocatul ; dar amîndoi, ca tipuri extreme ale unei serii, se găsesc mai curînd în linie filogenetică decît mecanicul față de peon la cuptorul său de cărămizi. Din fericire, rămîn pentru noi departe timpurile cînd Molière își bătea joc de luarea de sînge, de injecțiile cu seringa, de dueluri, de cei care caută mereu pricină ; dar regatul magiei nu se găsește atît de departe, încît noi să ne putem bate joc de el. Îndepărtîndu-se de la exercitarea strictă a profesiunii lor, medicul și avocatul își dau mîna în politică, știința de a ieși basma curată din situațiile critice și de a scoate în evidență propria ta persoană. Dintre ei doi, cele mai multe sufragii le obține vrăjitorul cel mai mare, cel care subjugă mulțimile datorită unor puteri oculte. Un medic este întotdeauna o ființă căruia trebuie

să-i fii recunoscător atunci cînd te lasă în viață, și un popor cu cît crede mai puțin în el însuși, cu atît mai mult crede în vraci și în politicieni. Medicul rural ar fi putut fi un medic, nu un vraci, și, în ciuda acestui fapt, ar fi putut să cîștige suficient pentru a-și asigura traiul, dar pacientul nu poate fi împiedicat să fie un idolatru. Două provincii, dintre cele mai bogate dar și mai înapoiate, s-au întors la cultul idolilor populari, care își trag forțele din încrederea în vrăjitoria politică. Nici intervențiile federale nu au reușit să slăbească puterea acestor idoli.

Sînt mai mult de o sută de ani de cînd Azara îi numea reclamagii și ciobani ; dar mult mai reclamagii au fost bunicii noștri, și împărțirea pămînturilor a făcut ca fiecare țăran să cunoască pe dinafară codul rural. Unul dintre oamenii noștri cei mai mari, Vélez Sársfield, nu a fost de fel avocat ; era un autodidact cu studii de un nivel mediu. Și totuși nu are egal. Sarmiento, Rawson, Mitre au fost experți în drept și, fără nici o îndoială, îi depășeau pe specialiști atunci cînd știința s-a aflat în serviciul binelui public și nu s-a făcut caz de virgule, ci de principii. Și dacă astăzi nu sînt respectați pe potriva meritelor, cauza este inflația titlurilor de rentă.

INTELIGENȚA ȘI PROGRAMUL EI

Să dispui de mai puține universități decît ai nevoie nu este rău ; și poate că situația nu este nici măcar atît de gravă ca atunci cînd dispui de prea multe. Dar cine va admite oare să guverneze o țară imensă, cu perspective nelimitate și cu universități puține ? Capacitatea universităților noastre de a produce specialiști în diferite domenii este disproporționat de mare în raport cu cererea de specialiști a țării. Să adăugăm la aceasta contingentul de pedagogi

care vin să țină conferințe și rămîn la noi. Supraproducția de licențiați dă naștere unei activități extraprofesionale ; e un fel de dumping, pe care îl practică și militarul ieșit la pensie. Deviat din drumul său adevărat, care este îngrădit la capăt, cine posedă un titlu lipsit de valoare este nevoit să intre într-o concurență necinstită, dacă nu se resemnează să piardă ; deci, să se folosească de titlu în alte scopuri. Nu este drept să se resemneze să fie tras pe sfoară tocmai el, stăpînul unui titlu, și să păstreze un bun trecător, care este respectat numai în funcție de ceea ce produce, în funcție de renta sa. Drumul profesiunii este un drum demn și larg ; prin exercitarea ei poți ajunge la un nivel onorabil de distincție și de bunăstare ; naivul descoperă însă curînd că nu este deloc așa. Într-un moment de destăinuiri în timpul toastului, Ministrul Justiției și al Instrucției publice a spus celor șase mii de profesori fără posturi că diplomele lor nu valorau nimic. Dar în zadar se urmărea prin astfel de metode să fie determinați elevii să se îndrepte spre alte activități, deoarece acestea nu existau ; singurul program de posibilități pentru inteligență este cel al cursurilor universitare. Să recurgi la politică în asemenea cazuri înseamnă să te răzbuni împotriva universității și împotriva societății, avînd pretenția ca diploma să înceteze de a mai fi un certificat fără valabilitate al anilor și al banilor cheltuiți cu studiile. Excesul de specialiști cu studii superioare este edemul bugetelor, ale căror prevederi sînt menite să facă rentabile o mulțime de slujbe inutile, împreună cu o serie întreagă de prevederi și de articole destinate personalului subaltern de prisos, aflat în serviciul acestor slujbe. Administrația publică susține prisosul universităților și suportă repararea greșelilor statului. Trebuie să întreții la un anumit nivel de confort și de considerație pe cei care umplu aulele, ajutîndu-i pe cei cărora nu le poate asigura exercitarea liberă a profesiunii. Funcțiile didactice și administrative sînt o formă disimulată de plată a indemnizațiilor pentru pagube

și prejudicii ; ele au drept consecință o și mai mare producție de specialiști cu studii superioare. În felul acesta, statul suportă cheltuielile facultăților, a căror misiune este de a-i face pe studenți să-și trădeze propria vocație, sau de a-i aduna atunci cînd vocația lor nu întîlnește alt mod de a-și deschide drum, și întreține posturi pentru ca tinerii să nu critice administrația și să n-o acuze de iresponsabilitate. Plătind o asemenea indemnizație, guvernul stă liniștit, universitățile continuă să supraproducă, iar tinerii nu se descurajează atîta vreme cît pot fi alimentați de pritaneu.

Abătuți cu toții de la propriul lor drum, sînt complet desprinși de realitate și ajung să fabrice necesități și mijloace pentru a le satisface. La încheierea fiecărei încercări rezultatul este un deficit moral, de descurajare și de indignare, ce nu poate fi acoperit cu nici un fel de împrumut. Deficitul apasă asupra tineretului, victimă a unei amăgiri inumane. Între omul titrat și cel fără titlu nu există o stare socială intermediară, continuă. Așa cum nici între oraș și deșert nu există posibilități pentru viață. Inteligența nu înseamnă altceva decît o piedică atunci cînd o posezi fără antetul universității și se poate constata că în afara posibilităților oferite de stat se irosește în zadar. Indiferent de programele de învățămînt, viața ne învață că lupta pentru existență este din ce în ce mai grea și mai nemiloasă, astfel că tinerii își încep cariera preveniți și bine înarmați. De la primii pași pun în aplicare metode care mai tîrziu le vor fi indispensabile, și sfatul bun al bătrînilor îi face să procedeze cu mai multă băgare de seamă.

Programul oficial de studii este o parte cunoscută a învățămîntului ; tinerii cunosc, de asemenea, programul de șiretlicuri, cu toate că nu ei le-au inventat și nu ei le-au descoperit. Au fost nevoiți să întrebuințeze asemenea măsuri de apărare împotriva pericolelor ascunse. Deficiențele învățămîntului produc în organismul studențesc

diastazele firești. Preceptorii tineretului trebuie să fi fost foarte slabi și foarte prost pregătiți, dacă au ajuns să-l desfigureze insuflîndu-i viciile tipice senilității. Din clasele profesorilor care-și improvizau cursurile, tinerii au ieșit neîncrezători, lipsiți de entuziasm, bănuitori și înclinați spre fraudă. A dizerta de la catedră la fel ca în parlament a fost, timp de mulți ani, un ideal în învățămînt ; a preda ore pentru a îndeplini o formalitate a funcției a fost tactica acelora care nu puteau face față numeroaselor munci pe care le aveau de îndeplinit. Elevii, care în ascuns își disprețuiau profesorii, au recurs la alte șiretlicuri asemănătoare; deci, vicleșug contra vicleșug. Ascultau cursul și asistau la ore așa cum mergeau duminica la biserică, fără credință. Cu numele vechiului regim s-a etichetat un sector al politicii care a răscolit și a descurajat țara, dar a fost omisă condamnarea acestui capitol rușinos. Poate că este păcatul cel mai greu de răscumpărat al numeroaselor generații de incapabili care au căutat să-și ascundă mîrșăvia prin corupția morală a tineretului. Aici sofiștii ramoliți au pervertit însăși izvorul vieții, corcind învățămîntul cu politica și decretînd că profesoratul e singurul țel pentru inteligență. În afară de prelegerile lor, ignoranța își extindea deșertul, iar viața spiritului nu a avut o altă pavăză sub care să se adăpostească și nici o altă cale de urmat. Interesul preceptorului era să mențină un anumit grad de miopie, care să împiedice să i se vadă cu claritate defectele ; iar mai tîrziu să-l atragă pe discipol în manevrele sale de conducător confuz de consiliu, transformîndu-l într-un sectar. Apărîndu-și catedra cu o stratagemă de sepie, a făcut o mulțime de promisiuni care nu puteau fi ținute. Și unuia și altuia le convenea această complicitate reciprocă, din care trăgeau foloase pe rînd. Profesorul însă și-a consolidat poziția, în timp ce studentul risca să-și piardă pentru totdeauna credința naivă în știință. După cîțiva ani, profesorul primește o altă catedră și își sporește reputația, pe cînd studentul continuă să se depre-

cieze, iar diploma are aceeași soartă. Îndemnat să-și caute alte țeluri decît acelea în vederea cărora se pregătise, studentul silește consiliile academice să privească ca o problemă de învățămînt însăși componența corpului profesoral. Studentul a dorit reforma statutelor pentru a putea intra în conducerea instituțiilor universitare, și ca urmare a căzut în angrenajul mecanismului politic. Într-un fel sau altul trebuia să se răzvrătească împotriva instituției, ajungînd uneori să ia edificiile cu asalt. Absolvirea unui curs poate fi considerată drept o mică victorie împotriva profesorului, împotriva învățămîntului și împotriva universității, deoarece chiar și severitatea examinatorilor este de obicei condiționată de un pact inexistent de înțelegeri tacite. Echilibrînd excesiva exigență a programului scris — aproape întotdeauna altul decît cel care se predă — și cunoștințele deficiente care sînt expuse de la catedră, la sfîrșitul cursului profesorul se face respectat în calitatea sa de persoană care posedă un grad anumit de putere ce nu se manifestase pînă atunci. Capitulase numai pe jumătate, și acum pretinde aspirantului un respect compensator, al diplomelor și al poziției sale sociale, nesocotite în decursul celor opt luni.

În felul acesta studentul ajunge la convingerea că la rîndul său posedă o anumită putere de semn contrar, și o pune în joc în timpul anului, la fel ca profesorul la sfîrșitul cursului. Ca și cum ar fi avut în mod real interese contrarii, răzbunarea este perfidă și se face cu zîmbetul pe buze. Nu este vorba numai de voioșia, zburdălnicia și buna dispoziție care de la *goliarzi* [1] îi însoțesc mereu. Forța aruncată în joc este sărbătorească, însă conține ranchiună intimă, amară și senilă. Este ostilitatea vărsată ca vitriolul peste tot ce-l înconjoară pe omul cult și cultura sa.

[1] Poeți medievali de limbă latină, rătăcitori de la o universitate la alta, creatori ai unei poezii care celebra bucuria de a trăi. Cîntecul studențesc *Gaudeamus igitur* (sec. XIII—XIV) este atribuit goliarzilor.

Această voie bună de prost gust poate scoate din minți sau omorî pe un învățat de faimă mondială, angajat ca specialist, poate să ducă la destituirea altuia și să sterilizeze prin decepție posibilitățile celor care se consacră cu o oarecare dăruire învățămîntului. Alți specialiști mai iscusiți, care nu vor să înnebunească, nici să moară, și nici să plece ofensați, se acomodează și fac risipă de laude, prorocind geniile de mîine aflate azi în găoace.

Într-un vagon de tren, de exemplu, studentul de acest tip, de obicei prost crescut, devine transparent ca sub efectele razelor Roentgen : este un ipocrit cu o educație proastă, dar care a beneficiat de învățămîntul obligatoriu. Glasul, gesturile și chiar tema discuției îi demască pe tinerii aceștia care nu s-au urcat încă în vagon, răzvrătiți împotriva mediului, refuzînd ceea ce au învățat, fiindcă nu cred în nimic. Sînt înconjurați de indiferența acelora care nu-și dau seama cît de greu e să știi ceva cu adevărat și este firesc să reacționeze așa, după cum e firesc ca locurile frecventate să fie folosite de cel ce învață ca o aulă de auditori necunoscuți. Adolescenții poartă stigmatele vechilor regimuri ; sînt istoviți, în corpurile lor tinere curge un sînge obosit. Mai întîi, studentul pare obligat să îndeplinească o datorie împovărătoare, e silit să bea fără a fi însetat. S-ar părea apoi că privește cariera universitară fără nici un imbold, fără respectul pentru carte al celor care nu știu nimic, ca pe o îndatorire ascetică obligatorie în vederea obținerii unui drept. Nu simte nevoia de învățătură ca pe o hrană spirituală și nu are nici un respect pentru cei ce învață. Își vede destinul sub forma unui șir de materii pe care va trebui să le parcurgă. Știe dinainte că ceea ce învață nu valorează nimic dacă nu este întărit prin influența vreunei rude suspuse și că numai după aceea se va găsi între egali. Neîncrederea în învățămînt și în cultură, care nu sînt pentru el valori, ci pîrghii și macarale, îl conduce la acest scepticism întristător ce îmbracă forma grosolăniei, la gesturile acestea de senilitate. Cînd

se întoarce acasă, pătrunde într-o altă lume. Între climatul facultății și cel al căminului și al străzii există o diferență de temperatură ca aceea care distinge păsările de saurieni. Această perindare a învățăturii prin vagoane și prin cinematografe, această mutare a vieții particulare și a vieții casnice în sălile de curs, în cabinete și în biblioteci sînt forțe care aspiră să stabilească pe această cale un echilibru altfel imposibil de obținut, din cauza diferenței de nivel dintre cele două lumi.

EXCESE DE SINCERITATE

Creolul [1], pe care îl întîlnim neschimbat începînd din perioada viceregatului, nu are cu fiul imigrantului decît o înrudire foarte îndepărtată. Creolul este o ființă ce apare într-un cămin constituit și care a căpătat de mult formele universal adoptate ale vieții argentiniene. Tatăl lui are o situație consolidată și trăiește mulțumit de perspectiva ce se deschide înaintea lui ; fiul e înclinat încă din copilărie să accepte realitatea și nu are nevoie să o desfigureze, nici să o proslăvească, pentru a crede în ea și pentru a arăta că e mulțumit să trăiască în această lume.

Contrar celui ce a hotărît să rămînă aici, imigrantul care a venit cu gîndul să nu stea mult și totuși a rămas este o ființă inaderentă, impermeabilă și refractară ; nutrește gînduri ascunse și poartă în minte și în suflet climatul, peisajul, limba maternă, fiind hotărît să se reintegreze mediului său înainte de a muri. Fiul acestei ființe neadaptate, neintegrate societății, se naște cu ceva neîmblînzit, evaziv și potrivnic. Nu reușește să pătrundă în matca vieții argentiniene și cu cît încearcă mai mult să

[1] Latino-american din strămoși spanioli.

se lege de organismul social, cu atît iese mai mult în evidență înnăscuta sa calitate de străin. Nu e niciodată mulțumit, iar atitudinea sa, cînd pro, cînd contra, este o afirmare a neadaptării. Fiul imigrantului se răzbună în numele părinților, dacă aceștia nu consideră că și-au împlinit destinul, dacă au fost învinși. Fiul acesta, fiul imigrantului, are mereu revendicări, este eternul apărător al absenților, cu interese diferite de cele ale colectivității, cu cereri dinainte în dezacord cu ea. E afiliat unei loji dizidente, chiar atunci cînd și-a propus să-și servească țara, comportîndu-se ca un prozelit. Deși vorbește despre lucrurile de aici, vocea lui răsună ca un dor îndepărtat, asemănător ecoului pe care îl întorc munții. În critica pe care o face realităților noastre, ia poziția tatălui ; atunci cînd este de acord, asentimentul său are un caracter deosebit : este de acord cu tatăl său. Însă există și un alt aspect, care mi se pare mai interesant : simetria inversă. Fiul imigrantului, care ia parte la viața politică, artistică, științifică, poate dintr-un impuls instinctiv de a folosi o armă distrugătoare, corupătoare, dizolvantă, exagerează patriotismul, credința, voința de a construi. Cînd e patriot este un patriot înfocat ; încearcă să ascundă defectele noastre, trece cu vederea tot ce-i rău, face apel la viclesugurile supărătoare ale aceluia care violează legile în favoarea prietenului și laudă peste măsură instituțiile naționale reușind să le deprecieze prin ridicol. Ajunge să susțină că este al nostru și ceea ce nu ne aparține, și șlefuiește într-atîta suprafețele, pînă cînd reușește să se oglindească în ele. Exagerează ca toți cei ce nu sînt convinși cu adevărat, asemeni evreului convertit Torquemada [1], mai catolic decît papa. Cînd se înscrie într-o socie-

[1] *Tomás de Torquemada* (1420—1498), călugăr dominican spaniol. Numit (în 1483), de regii catolici Ferdinand și Isabela, primul închizitor general al posesiunilor spaniole, iar de papa Inocențiu al VIII-lea, mare închizitor (1487). Autorul codului de legi al Inchiziției.

tate sau într-un club, după cîtva timp, cu cea mai bună credință din lume, le distruge tîrîndu-le la schismă sau la izolare, poate din dorința de a le vedea prospere cît mai repede posibil. Fiindcă nu e însufleţit de dragoste adevărată, nici nu este de acord cu nimic, entuziasmul său viciat are ceva din energia prafului de pușcă. Astfel, se împotrivește băștinașului, care, din pricina altor defecte, lucrează în același mod, tergiversînd lucrurile, printr-o presiune ereditară a subconștientului, deseori atît de puternică, încît are o influență distrugătoare împotriva voinței. Exagerarea este caracteristica lui principală, și se proclamă constructorul ideilor noi, pionier al acțiunii fecunde, cînd de fapt susține idei perimate și lucrează în același sens cu forțele reacțiunii.

III VALORILE

MITOLOGIA VALORILOR

Există o nevoie de a făuri mituri, intrinsecă proceselor de gîndire. Această nevoie este atît de puternică, încît capacitatea omenească în această direcție nu poate fi reflectată decît de artă, și aceasta doar într-o arie restrînsă. Miturile se făuresc cu datele peste măsură de abundente ale realității pe care o cercetăm pentru a-i găsi o formă ; plutind printre metafore și greșeli de finisare, aceste năluci își desăvîrșesc forțele demonice. De altfel, chiar într-o conversație fără pretenții predomină, peste soliditatea ideilor nete și diafane, ca în finalul dialogurilor platonice, mituri minore și simbolice ale unor stări sufletești, de conștiință și de judecată, pe care psihanaliza le-a investigat ca pe o colonie de polipi cu extraordinare excrescențe. Este olimpul cotidian, mediul firesc în care se nasc, se dezvoltă și mor ideile mitice. Însă această mitologie pe care o făurește imaginația populară, aceste năluci tangibile cu al căror prestigiu sînt acoperite instituții și persoane (sau renegate în mod deschis) se dovedesc de prisos acolo unde se nasc ideile și sentimentele ce ajung la desăvîrșire. Zeii și diavolii alcătuiesc trei pătrimi din ceea ce facem, simțim, gîndim și vorbim ; ei sînt adevăratele adjective și adverbe ale limbajului pur al ideilor. În acest sens, morala, prejudecățile înrădăcinate, tradiția, respectul, opiniile, frazele gata făcute, locurile comune de orice categorie din ambianța psihică, sînt și ele tot ființe mitologice,

spectre ale unor forme abolite de a gîndi și de a trăi. Dacă privim din acest punct de vedere mecanica vieții sociale și psihice, veșmîntul capătă rolul fetișului. Un asemenea personaj trăiește în veșmîntul lui ca într-un mediu firesc din care nu ar putea fi smuls fără să i se modifice structura, semnificația și însăși existența. În cazul politicianului, de exemplu, cu cît dorește mai mult să-și întipărească neștearsă efigia în amintirea masei electorale, cu atît se accentuează trăsătura fetișului, pînă ce fizionomia, statura și tonul vocii ajung un adevărat complement al hainei pe care o poartă. A schimba ochelarii, a te bărbieri, a schimba costumele de haine, pantofii și pălăriile, atrage după sine discreditarea celor mai caracteristice profiluri ale personalităților literare, politice și sociale. Nu în zadar cei mai ambițioși, cei care aspiră mai degrabă să trezească fanatismul decît admirația, perpetuează un gest și poartă o îmbrăcăminte care par veșnic aceleași. Continuă să fie ei doar cîtă vreme rămîn în mediul lor, cîtă vreme sînt învăluiți în veșmîntul care atinge dubla semnificație a deprinderii. Casa în care trăiesc, confortul de care se bucură, prieteniile, frazele stereotipe cu care sînt calificate persoanele și întîmplările, toate acestea alcătuiesc liturghia ; societatea caută să-i transforme într-un zălog de garanție pentru statornicia intențiilor, cu alte cuvinte pentru ideal. În felul acesta, mitul pare a fi o supravaloare de ordin magic, boarea somatică și nimbul cervical ce împresoară riguros corpul și întreaga înfățișare. De la individ trece în mediul înconjurător și impregnează orașele, corporațiile, entitățile, fiind asemănător claritații Antigonei [1]. Cetățenii-mituri sînt purtătorii unui sens superlativ, care nu coincide cu importanța și cu semnificația lor, ci cu gradul de înclinare a mulțimii spre idolatrie. Se înrădăcinează pe această cale o sumedenie de păreri greșite și de sentimente false, pe

[1] *Antigona*, fiica lui Oedip. A servit drept călăuză tatălui ei cînd acesta și-a scos ochii. Numele ei a trecut în istorie ca simbol al dragostei filiale.

care Lord Bacon le clasifică în patru mari grupe : *idola tribus, idola specus, idola fori* și *idola theatri*. Pe baza unui astfel de criteriu total intuitiv și hipnotic, se lansează sau se discreditează un articol de comerț, o marcă de țigări, o carte de versuri, un premiu științific, o reputație. În această stare de spirit mitică, se emit judecăți întemeiate pe aparențe și pe impresiile produse de obiecte. Efortul mental cerut pentru a cîntări și a chibzui, pentru a dezintegra o idee sau a deosebi nuanțele dintr-o judecată sintetică, dovedește o civilizație de cel mai înalt grad, căci, fără îndoială, așa cum spunea Nietzsche, pe stabilirea acestei table infinite de valori se bazează întreaga cultură. Pe măsură ce scade gradul pregătirii culturale a unui popor, pe măsură ce se reduce capacitatea sa de discernămînt și reactivele analizei elementare se limitează la idei generale, disjunctive, treptat specia dă înapoi tot ce a cîștigat. Bine sau rău, alb sau negru, da sau nu, cald sau frig, sînt formele imediate de a concepe lumea redusă la două dimensiuni. Ne aflăm în faza materiei organizate în jurul a doi mari zei teogonici, care precede avalanșa de zei mai mărunți, domestici, infinitezimali, și fiecare din aceste zeități condensează efortul intelectual al mai multor secole. Mitologia este o vocație și o nevoie de a umple goluri în structura și armonia cosmosului mental. Prin făurirea anumitor idoli, pe care-i avem înaintea ochilor, arheologia religioasă și etnologia pot obține date prețioase, însă, pe de altă parte, fără îndoială că prin această cristalizare sînt sacrificate motive mult mai prețioase pentru o dezvoltare armonioasă și pozitivă. Sistemul se poate extinde, aplicîndu-se istoriei sau oamenilor de seamă ai unei țări, atunci cînd li se atribuie o semnificație ce nu se poate degrada, înălțîndu-i la rangul divinităților ce nu sînt de temut, dar nici prietenoase. Să admiți învățămîntul primar ca normă estimativă a semnificației istoriei, a înțelegerii faptelor și în același timp a reliefului topografic al spațiului în care are loc înseamnă să contribui la nașterea miturilor.

Din aprecierea inițială dată valorilor în raport cu mitul poate decurge un fel de a aprecia, un fel de a privi lucrurile, capabil să împiedice sau să ușureze alte funcțiuni mentale aplicate celor mai diverse speculații. Căci, pentru a întări spiritul național, este suficient fie să falsifici istoria, fie să falsifici numai sensul real al faptelor istorice.

Miturile acestea izvorăsc spontan, create de cuvînt și de tradiție, cu toate că în mod obișnuit sînt transmise datorită autorității dascălului și bunei credințe a învățăcelului. Făuritori de mituri, mani, lari și penați, sînt oratorii, scriitorii și oamenii politici. Prin influența lor, atunci cînd nu este susținută de o judecată dreaptă, oferă un sens de orientare, o cheie de interpretare a cunoștințelor obișnuite, a scopului urmărit, conform cu idealul liderului. Poporul culege aceste cuvinte și aceste gesturi și continuă să trăiască nutrindu-se din ele, așa cum continuă să gîndească folosind materialul limbii pe care o vorbește.

Firește, mă refer, în această ordine de idei, la formarea de mituri transpersonale, așa cum e *Don Quijote* față de Cervantes. Oamenii noștri de vază nu corespund mitologiei ; faptele lor, însă, într-o măsură ceva mai mare, iar operele cărora le-au dat viață, temele pe care le-au tratat prin conduita, predicile sau exemplul lor țin întrutotul de domeniul mitologiei. Rivadavia, Sarmiento, Mitre, Rawson, Avellaneda, Pellegrini și încă vreo doi-trei oameni politici, au creat mituri impunînd drept dogme ale unei religii argentiniene idoli străini, care nu se adresau credinței naționale ; au reușit astfel să facă admirate și venerate simulacrele unor instituții care-și aveau locul în alte țări, în Europa civilizată, dar nu și pe meleagurile noastre guvernate de nevoi urgente. Acolo unde au apreciat că ducem lipsă de ceva asemănător cu organele care funcționau bine la alte latitudini, au așezat în loc o imagine a celor ce ne lipseau. În acest fel au construit romanii celula panteonului închinat zeilor aborigeni. Dar dacă prin locurile acelea erau zei în viață, care participau la luptele

între troieni și greci, noi am avut parte de divinități de contrabandă, sterilizate, mumificate. Astfel, cu o tablă de valori în față, s-au făurit divinitățile favorabile, etichetate drept Civilizație, în timp ce se detronau idolii locali, autohtoni, sub anatema Barbariei. Cu aceasta însă nu s-a schimbat substratul idolatriei religioase a barbarului, ci numai liturghia lui ; iar aceste zeități abstracte nu și-au încorporat credințe, ci doar icoanele și ritualul. Panteonul noilor mituri nu avea semnificație, vitalitate, caracter demiurgic, ci era alcătuit din fantome. Totuși, oamenii au ajuns să creadă în ele și chiar să oficieze un cult închinat acestor fantome. S-a organizat ritul acestei mitologii a noilor zei ai culturii, și se slujea cu ajutorul bacantelor. După cum în anumite simboluri liturgice se pot urmări reminiscențe ale cultului falic și ale sacrificiilor umane, tot astfel în formele menite să patroneze, să ocrotească și să apere simbolurile culturii pot fi urmărite amprentele divinității primitive escamotate. Zeitățile acestea — universitate, bancă, industrie, literatură etc. — cu trecerea anilor, fără intervenția altor factori, se vor degrada într-un regres neîntrerupt spre forme ancestrale, conform unui proces pe care Mendel l-a studiat cel dintîi, pînă cînd va deveni foarte greu să desparți formele hibride de cele ale unei genealogii pure. Zeii au căpătat forma nișelor în care stau.

Limbajul mitic este cel mai potrivit pentru a vorbi despre mituri și pentru a putea înțelege temeinic lumea, așa cum trebuie.

TRANSFERURILE DEFENSIVE

Teama de ridicol este o autoapărare care se manifestă prin adoptarea zilnică a unor atitudini artificiale. Se naște din modul de a privi viața și de a trăi în ipostaza de

spectator-actor, departe de intrigi, cu răceală și cu teamă. Ridicolul în care naivul cade pe brînci cere neapărat indulgență, la fel ca pentru cel ce merge pe picioroange. Foarte aproape de comic se află uneori durerea, căci între ridicol și sublim nu e decît un pas ; astfel, pentru spectatorul disprețuitor, în țipetele de durere ale mamei care și-a pierdut fiul nu se află decît grotescul. Omenescul însă își face loc, iar reprimarea sentimentelor în întregul lor, indiferența la spectacolul suferinței este semnul unui temperament de actor fără slujbă. Din sistematizarea acestei atitudini de nepătruns se naște teama de ridicol ca o stare de neîncredere care nu face decît să dezvăluie propriul caraghioslîc. Cel ce trăiește simulînd ceva ce nu cunoaște, fără autenticitate, presimte în fiecare clipă zîmbetul aceluia care cunoaște secretul situației sale adevărate. Atitudinea actorului nesigur de meritele sale, a iprocritului, poartă ca ingredient conștiința unei mistici, substanțial superioare prin rolul pe care îl joacă. Gluma este mai ales o atitudine defensivă. Nu există o metodă mai bună de a disimula o josnicie decît gluma. Homer ne-a înfățișat tipul prefăcutului bun de gură, ce profită de împrejurarea pe care o crede favorabilă pentru a încerca să-l înjosească pe cel cu suflet nobil, în Thersites [1]. Gluma este, în fond, un vicleșug pentru a distrage atenția de la esențial, este o armă de care se folosește ipocritul pe cale să fie descoperit, este cîntecul păsării *tero* [2]. Cu ajutorul glumei, se ascunde realitatea serioasă sub masca veseliei, se încearcă smulgerea din planul uman și deplasarea pe planul ficțiunii.

Există o condiție de cabotin în fiecare tip lipsit de mijloace materiale ; de aici pînă la cinism nu e decît un

[1] Unul dintre grecii care au participat la războiul troian ; vestit pentru caracterul său laș și înfățișarea sa hidoasă. Văzîndu-l pe Achile plîngînd de durere pentru că o ucisese pe Penthesilea, Thersites își bate joc de el, iar Achile îl ucide.

[2] Pasăre din America de Sud, cu picioare lungi, penajul colorat în alb, negru și cenușiu.

singur pas în lupta pentru existență. Pentru a reuși, trebuie să începi cu deprecierea respectului față de tine însuți, a valorii bunurilor tale proprii, cu nesocotirea eroismului, care poate ajunge la o josnicie de cabotin. Cabotinul este un mare apărător al personalității sale, iar înclinarea spre glumă formează în jurul lui o rețea de sîrmă ghimpată. Acela care se recunoaște, dintr-un motiv oarecare, inferior postului pe care îl ocupă este o ființă teatrală, iar pentru el gluma este un mijloc de evaziune, un gest de ciudă, o direcție falsă spre care dorește să devieze interesul central. Celălalt pol este eroismul, care în viața obișnuită, lipsită de valori superioare, se confundă cu greutatea exterioară a funcției. Un funcționar numit prin intervenția unui prieten influent se acoperă cu această mască de demnitate și rămîne expus ridicolului, pe care așteaptă cu teamă să-l vadă ieșind la suprafață la cea mai neînsemnată aluzie prin cuvinte și prin gesturi. Cumpătarea lui de om prevăzător îl situează în afara bătăii unui tir de precizie, și teama de ridicol îl conduce la caraghioslîcul de a se blinda cu foaia de numire în postul pe care îl ocupă.

În multe cazuri, funcțiile au devenit tehnice prin forța lucrurilor, care dintr-un fir lung fac o diabolică problemă plină de noduri. Funcționarul care trebuie să le deznoade, devine, din clipa în care a fost numit, cabotinul acestei funcții. Dau acest exemplu deoarece viața argentiniană înseamnă de fapt administrația publică. Napoleon era Napoleon și la Sfînta Elena, însă un general fabricat într-un consiliu de miniștri este caricatura unui general. Senatorul știe că funcția sa este un rezultat al fraudei sau că îi lipsește substanța de senator și răspunde la recriminări cu sarcasm ori scoțînd în valoare prerogativele situației sale. Se ascunde în spatele galoanelor și pune în față, ca un zăplaz, ierarhiile și tablourile de înaintare, sau se baricadează după birourile băncii sale, așteptînd cele douăzeci și patru

de ore care aduc negreşit cu ele prescripţia prin uitare. Şeful de departament, care a fost acoperit prin manevre de comitet atunci cînd trebuia să fie deferit justiţiei pentru nereguli în gestiune, se preface că nu înţelege şi strigă din toate puterile să trăiască partidul care îl ocroteşte şi preşedintele care l-a numit. Aceşti trei actori de mîna a doua sînt la noi protagoniştii comediei puterii şi, ca fiinţe aflate dincolo de ridicol, predică prin exemplul succesului propriu că, dimpotrivă, te acoperi de ridicol atunci cînd încerci, în pofida tuturor piedicilor, să trăieşti cinstit şi cînd te resemnezi să îndeplineşti cu corectitudine rolul pentru care te-ai născut.

ISTORIOGRAFIE

Investigarea istoriei, confruntarea documentelor şi cercetarea datelor precise în arhive a dat naştere ordonării materialului faptic care constituie istoria. Cercetarea nu era făcută pentru a rectifica şi a alambica istoria, ci spre a o scrie. Funcţia creează organul. Pe măsură ce a crescut numărul pieselor utilizate şi s-a făcut clasificarea lor, istoria a căpătat volum, forţă, fizionomie şi sens. Deasupra elementelor eterogene s-a plasat interesul, care a ajuns să depindă de cantitate, preferîndu-i-se, puţin cîte puţin, valoarea faptelor care apăreau totuşi desfigurate sub greutatea documentelor. Substanţa a ajuns astfel să fie metodă. Istoria noastră se află în stadiul de paleontologie şi de etnografie, prin aria de cercetare, specimene şi importanţă ; istoriograful trebuie să se limiteze la munca de lopată prin care să dezgroape fosila din tezaurul bibliotecilor. Datele se îngrămădesc aşa cum se colecţionează mărcile poştale sau cum se acumulează hectarele de pămînt ori capetele de vite, şi această muncă de salahor este numită

cercetarea istoriei, ca și cum materialele cercetate ar constitui istoria. Istoria nu există, dar existînd istoriografi, mai devreme sau mai tîrziu o vom avea și noi, așa cum avînd vrăjitoare trebuie neapărat să existe demoni dintr-o necesitate intrinsecă. Cel mai bun lucru care s-a făcut în istoria noastră sînt biografiile, începînd cu *Facundo* și încheind cu *Belgrano*, acestea împreună cu diferitele memorii autobiografice ; restul este inventarul uneltelor din casa eroului. Totuși, exactitatea datelor nu reprezintă o valoare decît în legătură cu valoarea faptului. Exactitatea în investigație poate constitui un sistem de logică, însă nu de sens. Cînd îi lipsește substanța *mater*, istoria este greșită, chiar dacă studierea ei ar răspunde celei mai riguroase metode științifice.

Trebuie urnită o piramidă de materiale lipsite de interes, contradictorii, care înăbușe temele tratate, pentru ca, în cele din urmă, meritorie să fie exploatarea, și nu mina. Dacă faptele sînt lipsite de sens istoric, bogăția lor capătă desigur importanță, transformînd astfel problema confruntării într-o problemă ontologică. Prin acest sistem, în urma compilării unei cantități uriașe de materiale, care ar fi fost respinse ca marginale sau negative pentru istoria literară, acolo unde există cu adevărat, s-a inventat o literatură în fond inexistentă. Numai acolo unde nu există literatură, nici estetică, aceste opere pot constitui o istorie a literaturii și a esteticii. Mult mai importantă decît istoria argentiniană este istoriografia ; istoria istoriografilor trezește într-adevăr interes. Nu e de conceput că s-ar putea ajunge la o asemenea răsturnare a adevăratelor valori ale culturii, la denaturarea sistematică a ceea ce înseamnă civilizație, grandoare, fapt istoric hotărîtor, fizionomie istorică, umanitate. Dacă Nietzsche a reușit să descopere neajunsurile de acest fel în studiile istorice, referindu-se totuși la investigațiile făcute în zăcămintele cele mai bogate, noi putem vorbi despre neajunsurile isto-

riei în disciplinele inteligenței și în formarea caracterului. Înăuntrul aceleiași pepiniere a istoriei autentice, metoda de ordonare, de analiză și de confruntare duce în mod inevitabil la forme rigide de specialiști în îmbălsămare ; după cum aceeași metodă, fără sistemul de fapte și de sensuri, conduce la simulacrul derizoriu al istoriei, la frauda specialității ; și asta pentru că, aplicînd în aceste investigații aceeași cantitate brută de muncă, se ajunge la falsificarea, nu a faptelor, ci a valorilor, nu a persoanelor, ci a personalităților. Se înlocuiește inexistentul adevăr omenesc al întîmplărilor și al personajelor cu logica și cu didactica.

Nimeni nu a spus adevărul despre Alvear, Pueyrredón, Rondeau, Güemes, Mitre, Urquiza, Lavalle, Dorrego, Rosas. Figurile lor autentice sînt tabu. Nici Paz nu rezistă la o analiză exhaustivă, fără să se piardă în tumultul acțiunilor contradictorii și deconcertante. În afara istoriei militare, comerțul, știința, cultura, diplomația, politica nu au atins categoria de procese istorice, nici măcar pe aceea de disciplină în învățămînt.

Nu toate țările au produs istorie ; unele o fac, altele o trăiesc, altele o falsifică ; noi o scriem. Din această cauză istoriografia sudamericană, în general, se oprește în pragul istoriei și interesul său cultural nu depășește ultimul act al preistoriei. Ameghino a fost cel mai mare istoriograf al nostru ; Lafone Quevedo [1] și Outes [2] se găsesc mai aproape de ea decît profesorii universitari care o elaborează și după aceea o explică. Cei care s-au ocupat cu elaborarea didactică a unei istorii care nu interesează în afara limitelor geografice ale unei națiuni, ale aulelor și ale cercurilor politice, bat monedă cu circulație clandestină, fiind adevărații falsificatori ai monedelor cu circulație

---

[1] *Samuel Lafone Quevedo* (1835—1920), etnolog și filolog argentinian.

[2] *Félix Faustino Outes* (1878—1939), etnolog argentinian, autor al lucrărilor *Vechile rase argentiniene, Studii etnografice* etc.

legală și universală, deoarece își pun propriile efigii pe matrița monedei, lăsînd neîmprimată inscripția, procedînd ca și cum și-ar pregăti propriul lor piedestal.

CARICATURILE

Atunci cînd a apărut o nouă stare de lucruri în comerț, în construcții, în domeniul mijloacelor de transport etc., morala sexuală a căpătat o demnitate exagerată. Pentru a înmormînta tot trecutul, prezentul își ridică zidurile. Fiecare ființă s-a izolat în sfera sexului său, și-a interzis să vorbească și să facă aluzii la teme de acest fel și și-a făurit încă un tabu pe lîngă nenumărate altele pe care le aveam. Pudoarea va fi normă pînă și pentru senzualitate, și femeia va întruchipa, puțin cam nepotrivit, tipul clasic al fecioarei și al mamei.

La noi, *la garçonne* este o fată virtuoasă, care își apără virginitatea cu străşnicie. N-a încetat să fie de modă veche și este în același timp modernă ; peste sentimentele ei de onoare castiliană pune găteli de ultimă modă. Fumează, se tunde scurt, își arată piciorul pînă la coapsă, îmbracă fuste transparente și se fardează făcîndu-și cearcăne ca după o noapte de insomnie ; în aparență este o femeie mondenă, însă pentru a ajunge să folosească aceste afrodisiace a trebuit mai întîi să învingă în sufletul ei o vestală incoruptibilă. Cinematograful și jurnalele de modă oglindesc o fază a acestei vieți foarte active în America de Nord și în Europa, în toată perioada de după război ; tinerele fete de la noi cred că schimbarea obiceiurilor este doar o modă. O tînără de astăzi cunoaște toate rafinamentele vieții erotice, citește romane pornografice ; întrebuințează cosmetice și farduri de care s-ar fi rușinat altădată ; în compania unor rude respectabile, se lasă admirată

pe plajă și în cofetării, în saloane și în cluburi, simulează o viață liberă. Însă acolo unde femeia cu vederi largi, după care a copiat aceste atitudini și tentații, se lasă în voia plăcerilor, bea și pleacă împreună cu amantul, ea rezistă și își salvează onoarea. Faza a doua a filmelor și a revistelor ilustrate rămîne în sarcina altor femei, care nici ele nu se găsesc pe toate drumurile.

Fata noastră adoptă înfățișarea vampelor de cinema și purtările artistelor de varieteu, dar fără a renunța complet la rolul de biată subretă de comedie spaniolă, pe care-l interpretează imperturbabil. Este cinstită, deoarece continuă să fie „femeia voalată", femeia din spatele zăbrelelor, și vrea să pară ceea ce nu este, ceea ce în fond nu-i place să fie, ceea ce nu a văzut nici măcar în jurnalele ilustrate la modă. Aparența aceasta de fată fără prejudecăți, de *flapper* și de *demimondenă*, nu este decît o provocare a lașității care încearcă să ascundă o mironosiță lipsită de farmec. Lasă impresia că face tot ce fac femeile ușoare, însă nu cedează insistențelor bărbatului. Și în cazul cînd totuși a „căzut", așa cum se spune în limbajul puritanilor noștri de moravuri cavalerești, simulează cu reînnoită dîrzenie comedia unei onestități fără prihană. Își îmbracă din nou costumul de mascaradă al onestității *standard*. Totuși, forțele acestea înăbușite nu se supun prea ușor și vor răbufni în structuri sociale anormale, descărcîndu-și virtualitățile în bordelurile ce găzduiesc amorul prohibit.

Asupra societății va cădea din nou vina, de care ele rămîn absolvite, și toate nenorocirile amăgitoare ale unei lupte cu tauri ; prostituția, în care a îngropat datorii imperioase, alimentînd răspîndirea sa uimitoare ; căsătoria, care seamănă cu niște furci caudine ; monogamia fără vocație de fidelitate ; adulterul judecat drept pasibil cu pedeapsa cu moartea ; absorbția profesiunilor libere în învățămînt și în aulele universităților ; invazia stadioanelor sportive ; toate acestea au fost răzbunări colective. S-a obținut pe această cale un grad mediu de moralitate,

superioară normalului ; căminul s-a consolidat ; femeia a obținut respectul cuvenit ; copilul și-a asigurat numele de familie și educația ; însă nici unul din bunurile acestea nu s-a dobîndit fără plata unor tributuri umilitoare, fără dospirea altor nenorociri, poate și mai mari. În cadrul ordinii sociale, constituite printr-un proces de atracție magnetică a elementelor exotice, structurile acestea reprezentau represiuni asemănătoare celor provocate de *libido*, și nevroza lor va avea repercusiuni asupra edificiilor, revoluțiilor, instituțiilor, muncii și culturii noastre. Sexul reprimat a luat astfel conformația unor imense organe instituționale și a unor complicate aparate de lăcătușerie. Aparență, nu adevăr, coajă, nu miez zemos ; a ajuns să fie prețuită mai mult virtutea învăluită în veșminte impenetrabile decît voluptatea sinceră a unei bune sănătăți și a unei tinereți voioase fără perversiuni mintale și utilitare.

Dacă privim cu luare aminte, lucrul acesta se poate observa și în cazul celorlalte manifestări ale vieții ; căci, lipsind substanța adevărată, oamenii de calitate și deprinderea de a deosebi la pipăit aurul curat fără a-l încerca cu dinții, am conferit valoare măștilor, fantomelor și prestidigitației. Este suficient să parcurgi străzile fără grabă. Edificiile care au un stil mai mult sau mai puțin pur distonează. Ansamblul vorbește un limbaj împestrițat de forme arhitectonice, și stilul curat reprezintă, ca și cuvintele afectate, ceva desuet. Stilul nostru caracteristic este un amalgam al mai multor stiluri ; pe fondul lui iese în evidență, părînd artificial, stilul adevărat.

Insensibil la sentimentele estetice, care, de exemplu, unui Ruskin [1] îi provocau o repulsie aproape fiziologică față de imitațiile pietrei, ale marmorei și, în general, față de mistificările elementelor de construcție sau de compoziție, noi găsim firesc ceea ce este fals. O fațadă în imitație de piatră, de marmoră, imitație sau mistificare, în sfîrșit,

[1] *John Ruskin* (1819—1900), critic de artă, sociolog și scriitor englez, pontif al prerafaelismului.

ne lasă indiferenți, ba chiar slujește în cazul anunțurilor comerciale pentru a scoate în relief proprietățile materiei pe care o imită. A trebuit să ne obișnuim cu înlocuirea lucrurilor originale și adevărate prin cele aparente și false, căci ar fi fost mai rău să ne fi resemnat cu adevărul. Exteriorul are întotdeauna alt stil decît interiorul. Firește, dacă toate acestea pot dezgusta pe artistul de calitate, în schimb, falsului artist îi produce un dezgust secret prezența originalului, în toată splendoarea existenței lui nefalsificate. În opera de imitație, în falsitatea abilă, în frauda ingenioasă, în visurile amăgitoare cu care încearcă să se consoleze vanitatea rănită, ne simțim în siguranță, ca atunci cînd mergem pe un drum cunoscut, și acest sentiment de siguranță se infiltrează în conștiința șovăitoare a propriei tale demnități. Lucrurile fictive nu ne înșală, în schimb ne dezamăgesc cele veridice și certe. Nu am fi putut fi altfel ; și iată cum, în loc să căutăm să găsim o expresie proprie, noi o evităm și căutăm mistificarea, pînă cînd obținem un sistem complicat și chiar demn de interes, care își deschide prăvălia, adună prozeliți și pînă la urmă ajunge să funcționeze ca un adevăr nevoalat.

Fiecare conducător își bătea moneda sa, în timp ce moneda națională, de uz curent, o constituiau pielea, grînele secerate, pămîntul și mărfurile. Pentru toate aceste rațiuni stranii, din filozofie se învățau doar cuvintele tehnice specifice, profesorul era renegat de discipol în stilul deprins chiar de la el, pregătirea didactică se reducea la cunoașterea de scheme și table de materii, iar cărțile erau legate și îmbrăcate frumos, ca într-un giulgiu, pentru a fi îngropate în raft. Mînuirea formulelor te scutește de înțelegerea sensului, filozofia se împopoțonează cu reviste bibliografice, iar știința trăiește mai mult din moda zilei. Lipsește însă sîngele, lipsesc rădăcinile, lipsește credința pentru ca aceste forme găunoase să trăiască și să se transmită. Trăind de pe urma acestui împrumut din culturile colaterale unei vocații înnăscute, unii scriitori posedă sti-

lul cu care s-au tradus lucrările autorilor de valoare în mediocrele ediții comerciale. La scriitorii apreciați prin simplitatea și rusticitatea lor, este admirat stilul clasic impus de editura Maucci Hermanos. Indiferent despre ce operă ar fi vorba, tradusă în spaniolă, ea își pierde valoarea autentică și se transformă într-o compilație de fraze stupide, cu pretenția de a juca rolul de proză originală. Versuri de Whitmann și de Claudel se transformă în proză amputată arbitrar ; romane de Lawrence și studii de Freud au parte de echivalențe literare înțesate de cele mai neînchipuite pornografii. Cum imitarea ideilor este un lucru greu, se imită formele, iar succesul școlilor de avangardă a fost, pentru noi, în mare parte lipsit de conținutul dat operelor de artiștii creatori, lipsit de noile valori care înlocuiau pe cele vechi, într-un cuvînt, a însemnat doar bucuria de a descoperi în opera poeților străini stilul traducerilor ieftine.

ȘTIINȚA IMPROVIZATORULUI

Iuțeala minții și ușurința cu care înțelegem fără a pierde nici o nuanță aluziile cele mai subtile, în special dacă se referă la prețuirea străină a meritelor noastre, sînt elemente care ne caracterizează, dintre toate popoarele, pe noi poate cel mai mult. După cum marinarii, la Atena, pricepeau, cînd auzeau pentru prima oară, aluziile voalate ale dialogurilor lui Aristofan, tot așa țăranii noștri pricep și răspund, în dialoguri foarte vii, la cele mai subtile gînduri. Totuși, nu pot să cred că această elasticitate felină (mentală și verbală) ar avea vreo legătură cu inteligența, al cărei nivel adevărat pare să fie cel al plantigradelor hiperboreene. În ultimă instanță, o asemenea îndemînare de mînuitor de cuțit nu depășește aria apărării

personale, iar cel care stăpînește aceste fente, fără îndoială ingenioase și iuți, nu-și poate transporta mișcările în jocul grav de întrebări și răspunsuri adresate lumii. Dincolo de o anumită măsură, și rezistența fizică devine agilitate. Sensibilitatea fină de care ai nevoie pentru a percepe tăișul cel mai delicat în buricul degetului gros este legată de propria ta persoană, nu de lumea ce te înconjoară.

O formă de viață în necontenită așteptare, făcînd din noi înșine santinele, este, de asemenea, o frumoasă predispoziție, care însă, fără îndoială, conduce la improvizație mai degrabă decît la tehnică, la formarea unui temperament mai degrabă decît la formarea unui caracter, la intuiție mai degrabă decît la raționament. Această viteză în gîndire și în reacții îmbogățește întrucîtva ritmul vieții și oferă culturii o anumită sensibilitate de tip cutanat, lărgind-o însă numai în suprafață și în erori, căci sensibilitatea la adevăr corespunde organelor profunde. Trăim în grabă, cu un mic spor de accelerație superfluă la prima vedere, dar care ne îngăduie să prevedem, de la început, momentul cînd va sosi sfîrșitul de frază. Din cauza aceasta, existența noastră se găsește cu cîțiva pași înainte sau, așa cum se spunea pe timpul inovațiilor introduse de Rivadavia, „forțează viitorul". Oricare dintre adolescenții noștri descoperă înșelăciunea mai repede decît omul matur din alte părți, format în cadrul unui alt mod de viață și avînd reacții mai greoaie ; oricine este în stare, la noi, să dea o notă personală unei deducții logice oarecare, fără însă ca improvizația lui să poată trăi independent și să supraviețuiască dincolo de persoana sa. A te grăbi înseamnă a improviza, a improviza înseamnă a muri, a avea parte de o moarte frumoasă, dacă doriți.

Să trăiești nu înseamnă să alergi, nici să gîndești cu promptitudine ; înseamnă să te dezvolți într-un spațiu personal, cu o funcție personală, într-un timp personal ; e mai indicat să zăbovești, „să te grăbești încet" și să înaintezi fără să uiți nimic în urma ta. Atîta timp cît sufle-

tul nu se opreşte cuprins de îndoială, omul nu poate pătrunde sensul esenţial al faptelor, şi e nevoie de un timp oarecare pentru ca gîndirea să se conjuge cu realitatea. Felul nostru de a fi este poate o formă spirituală a unei lumi noi, în care totul aşteaptă să fie făcut, în care s-a construit mult pentru a umple maidanele, edificiile fiind ocupate cu titlu provizoriu pînă la sosirea adevăraţilor stăpîni. Nu are importanţă că lumea pustie este o lume veche şi că zidarul apare cu mult înaintea celui ce va locui pînă la urmă în casa nouă. Îi putem spune lume nouă, deoarece aici improvizaţia are puterea de a ridica ceva care poate să se ţină pe picioare. Această voinţă de a construi cuprinde într-însa dorinţa de a termina casa, de a o aranja şi de a te instala în cele din urmă în ea ; dar în atitudinea de a trage într-un mod atît de nesăbuit de timp şi de lucruri există, într-o măsură şi mai mare, un anume dezgust nelămurit de a trăi. Lipseşte încrederea în sine, siguranţa indispensabilă pentru a aştepta încheierea lucrului început şi făcut să dureze. Lipseşte confortul oferit de toate locuinţele care ne-au găzduit mai înainte de a veni aici, liniştea unui spaţiu definitiv.

Această grabă împiedică aprofundarea, înaintarea sigură, contemplarea ; aşteptînd ceva nelămurit în loc să mergem, dăm doar o raită. Inteligenţa trebuie să se grăbească pentru a percepe sensul lucrurilor, trebuie să le interpreteze mai înainte ca ele să se închege în forme materiale, într-un ritm mai lent decît cel al ideilor, trebuie să fie prevăzătoare. E nevoie de improvizaţie ; diversitatea formelor care alcătuiesc viaţa înconjurătoare şi sărăcia informaţiilor sigure despre realitate impun inteligenţei completarea acestui tablou care nu cere folosirea temeinică a calităţilor de gîndire, de sensibilitate şi de muncă, ci interpretarea unor semne superficiale şi incerte. În faţa unei lumi compuse din date foarte simple, inteligenţa, înzestrată cu nevoia nelimitată de acţiune, este capabilă de manifestări mai serioase decît acelea cerute de lucruri.

Lumea este simplă, dar sufletul este complicat, la fel ca în frumoasele timpuri cînd eristica [1] oferea sprijin universului. E nevoie să completezi paragrafele fără sens, să șlefuiești altele inexpresive și, în sfîrșit, să interpolezi un adaos inventat într-un text mutilat. În acest sens, improvizatorul este o ființă care depășește faza tehnică a lumii în jurul său, care încearcă și greșește. În fața unui ansamblu de forme embrionare, în loc să înainteze cu prudență, el hotărăște să-l străpungă și să-i imprime formele lui personale, transformîndu-l într-o unealtă pentru reușita propriului efort. În același timp, improvizatorul este unealta providențială a acestui ansamblu de mase statice și de terenuri virane care așteaptă să fie umplute. Între lumea noastră și noi încă nu s-a stabilit echilibrul unui mecanism. Ne găsim deocamdată în perioada hesiodică a improvizării, cînd aedul [2] are înaintea sa materialele realității, nu problemele ei ; ne găsim la primii pași ai acestei serii care se sfîrșește cu taylorismul [3], cînd omul ajunge să fie poemul gnom al lucrurilor.

Există epoci în dezvoltarea omenirii în care nu mai este posibilă aproape nici o schimbare ; dar există și alte epoci în care lucrul cel mai urgent este să faci ceva, să creezi, să iubești în grabă și mult : epoca obligațiilor întîrzie foarte mult față de cea a drepturilor. Cele dintîi constituie lumea inginerului și a omului de stat, care trebuie s-o slujească aplicîndu-i formule în a căror exactitate se află condiția principală a succesului ; epoca noastră este lumea pionierului și a vrăjitorului, în care realitatea trebuie mai întîi să fie plămădită și desăvîrșită în structurile

[1] Artă a disputei, a controversei, care recurge la artificii sofistice. Școala din Megara (oraș în Grecia antică) se numea eristică datorită înclinării ei spre controverse.

[2] Poet epic, recitator și cîntăreț în Grecia antică.

[3] Fondatorul *taylorismului* a fost Frederich Winslow Taylor (1856—1915), inginer american, unul dintre întemeietorii conducerii și organizării științifice a muncii *(Principii și metode ale conducerii științifice)*.

sale concrete ce răspund poruncii emfatice : *Fiat !* Oamenii din primele epoci sînt tehnicieni care acționează cu o forță adecvată, mecanică, în funcție de mediul care le este impus : cei din epoca noastră reacționează față de lucruri în funcție de ei înșiși și improvizează cu capul și cu mîinile. Sînt demiurgi, care ajung să-și transforme experiența în știință, în timp ce, printr-o mișcare coordonată și în sfîrșit independentă de creator, orașele se populează și interesele se complică. O realitate aflată încă pe cale de a-și căpăta o fizionomie este o prerealitate maleabilă, din spectrul căreia nu se poate intui decît foarte vag ceea ce va rezulta cînd punctul de la care nu mai este posibil să crească, ci doar să se dezvolte : punctul în care corpurile încetează de a mai fi situate pur și simplu, începînd să funcționeze autonom conform legilor cosmice. Față în față cu această lume lipsită de forme concrete, omul este o ființă finită care îi imprimă forma mîinilor sale, pînă cînd realitatea va fi o ipoteză și mîna sa un hazard, pînă cînd realitatea va fi un mecanism și mîna sa o căniță de unsoare.

Inginerul acestei lumi plastice este conducătorul, care cumulează puterile pionierului și ale vrăjitorului. Orice aspect ar lua, în funcție de epoci și de împrejurări, tehnicianul acestei realități anodine, mai puternic decît ea și capabil să-i imprime o direcție, prin talentul său de improvizator și prin voința sa de creator, este conducătorul, antiinginerul. Și-a avut rolul său seniorial și corporativ în trecut ; astăzi, cîmpul său de activitate s-a diversificat, potrivit cu diviziunile empirice ale realității, în politică, în știință, în economie, în artă ; supus la o analiză spectrală, prezintă două linii fundamentale ce coincid cu caracterele tipice de *payador* [1] și de călăuză. Supraviețuiește doar ca tehnician al unei lumi lipsite de structuri metalice.

[1] Țăran care, la reuniunile populare, improvizează cîntece *(payas)*, acompaniindu-se cu ghitara.

Acești trei protagoniști ai istoriei și ai culturii noastre care au fost așezați la locul cuvenit în *Facundo*, exprimă ipostazele improvizatorului cutezător : magistratul, funcționarul și liderul, care în exercitarea funcției lor încearcă să introducă un aer nou, un stil personal, integrîndu-se în contextul realității. Ceea ce stăpînim în mod sigur, cucerit în lupta cu hazardul indigen ca lucru bun și potrivit pentru noi, provine din munca acestor oameni. Față de ei, improvizatorii care stăpînesc tehnicile consacrate cîntă fals, asemenea cîntăreților de *payas* lipsiți de ureche muzicală. Drumul deschis cu securea, după știința intuitivă a călăuzei, duce mai departe decît liniile telegrafice, așa cum calul întrece automobilul pe drumurile de țară. Tot ce se îndepărtează de această îndemînare răsună ca un instrument ce execută ceva în afara partiturii sale. Poemul nostru cel mai bun este scris în strofe de *payada* și este opera unui cîntăreț de *payas ;* oamenii noștri cei mai de vază au fost autodidacți crescuți într-o realitate autodidactică ; în haosul etnic, politic și economic de la noi, au indicat un drum bun pentru călăreți, bineînțeles pînă acolo unde a fost posibil. Inginerul se ținea de urmele trasate, și cei care aduceau elementele altor culturi s-au supus și ei dorinței de a improviza, chiar dacă au făcut-o cu mai puțină îndemînare.

Acum improvizatorii studiază teoriile altor realități, formulele ieșite din alte sisteme de lucruri, pentru a le adapta realității noastre ; dar, preconizînd soluții europene, ei nu mai sînt preocupați de problemele Argentinei. Și astfel, fiind prea perfecți, fac cale întoarsă și ajung din nou la tehnica improvizatorului. În felul acesta, călăuza și *payadorul* s-au denaturat și, pierzînd contactul cu pămîntul, prin acest aer nou cu ajutorul căruia își închipuie că vor putea înlocui prezicerea și inspirația, nu fac decît să scoată în relief noutatea stilului personal, dar fără nici o eficacitate. Cînd nu funcționează în întregime, ci pune în

mișcare doar o parte a mecanismului, mașinăria este roasă de intemperii și se oxidează.

Vocația incontestabilă de a improviza iese și mai clar în evidență în politică și în finanțe, unde nu se poate aplica o mecanică de oraș cosmopolit și de calcul exact, cu modalitățile lui auxiliare. Vastitatea peisajului nostru permite calculul cu aproximație și dă gir greșelii fără consecințe imediate. Pîrloaga și fabrica, părăsite de oameni, sînt limitele înăuntrul cărora greșeala nu are consecințe grave, fiind, în același timp, necunoscutele care frustrează eficiența matematicii. Sînt lumile cele mai informe, cele mai recente, cele care încă n-au fost explorate și supuse legilor caracteristice, lumi care constituie materia de experimentare, terenuri care încă așteaptă harta și cadastrul.

Exemplul cel mai bun se poate observa în politică. Politica noastră aplicată, o politică a mulțimilor încorporată în știința guvernării, datează de foarte puțin timp ; din clipa cînd votul secret și obligatoriu a devenit un întreg program de stat. Atunci i-a fost acordată poporului nostru o cucerire democratică, un drept nefolosit mai înainte ; și guvernul a fost considerat ca un *novum organum*, ca o știință nouă. Teoria era perfectă, nu existau însă persoane capabile s-o facă să funcționeze adaptînd-o stărilor de lucruri create prin legea electorală a noii realități. Pentru aplicarea ei în realitate a trebuit să se recurgă la omul competent, și atunci instinctul atît de fin al cetățenilor noștri a descoperit pe omul reprezentativ, pe politicianul-călăuză care cunoaște meandrele hărții și firea locuitorilor, făgașul pe unde trebuie îndreptată teoria ca să nu se înfunde. În noua stare de lucruri, vrăjitorul improvizator a fost din nou conducătorul, *payador* și călăuză în același timp. Din lege a făcut școala propriei sale cariere și, sub un regim care nu a săvîrșit greșeli prea mari, a restaurat vechile regimuri pe care avusese de gînd să le abolească prin lege. Coborît de pe înălțimea sa teoretică la nivelul potecii neștiute ce străbate pădurea, un întreg program a

fost încredințat unui singur om, așa cum o întreagă armată se încrede în dibăcia călăuzei. Desigur, sistemul n-a fost pus în vigoare cu un astfel de scop ; dar acest scop a fost continuarea neprevăzută a teoriei, și călăuza, care nu mai ținea de loc seama de știința de a guverna, dădea dreptate imponderabilelor ce desăvîrșiseră, în esență, o creație legislativă menită să distrugă realitatea.

Și iată că în fața improvizatorului se afla un întreg sistem care nu mai funcționa, rămășițe ale unor doctrine depășite, ruine ale unor partide care, după încheierea perioadei de tatonare, au intrat inevitabil în angrenajul tehnic specific pentru era calculului ; însă încercarea lor a dat greș pentru totdeauna. În simplitatea ei, știința călăuzei oferea o eficacitate și o morală la care n-au fost în stare să ajungă partidele cu doctrină și cu principii.

Raportată la politică, lumea economică reprezenta chipul celeilalte părți a organismului social, asemeni jumătății invizibile a lunii. Nici un fel de experiență particulară sau colectivă nu putea servi drept bază studiului și practicii finanțelor, nici teoria filozofică nu avea nimic de a face cu materialele ce trebuiau mînuite. Prin tradiție, administrarea patrimoniului public era o problemă de bună credință și de îndemînare. Astăzi, conducătorul trebuie să îmbrace veșmîntul omului de stat și al financiarului, rezervîndu-și, pentru a putea ieși din încurcături, vechea tactică de *payador*. Înființarea de bănci care creșteau acromegalic, pentru a da faliment peste noapte și fără să se fi putut descoperi cauzele prăbușirilor, a fost un procedeu aproape invariabil. Impozitele decretate sau aplicate fără o prealabilă cunoaștere a capacității economice a contribuabilului, nici a mijloacelor de producție, care nu ar fi trebuit să se epuizeze sub această povară, au luat locul calculului. Acolo unde se cerea un studiu prealabil, rînduiala materialelor și investigarea statistică, s-a impus cu forța impozitul sau contribuția, foarte eficace la prima vedere, dar în fond imposibil de pus în practică. În această

privință se poate lua ca exemplu creșterea recentă a tarifelor poștale, care a redus cel puțin la jumătate traficul corespondenței. Se autorizau emisiuni de monedă, se încheiau împrumuturi, se proiectau bugete fără să se studieze dinainte izvoarele de venituri, trăinicia industriilor, a comerțului și a muncii, nici adevărata necesitate a investițiilor. Se contractau tranzacții avînd drept singură solvabilitate viitorul, de la care se mai așteaptă și astăzi miracole, fără să se cunoască posibilitățile bogăției publice și particulare. Împrumuturile erau pe muchie de cuțit, operația pentru lichidarea lor și orice greșeală de calcul se repara prin acorduri speciale și cu ajutorul unor formule ajutătoare, ca bunăoară importul de aur prefăcut în monezi în contul zilei de mîine ; în fond, prin soluții oferite de-a gata, mai înainte ca problemele să fi avut timp să se contureze.

Au mai rămas mici surse de venituri, care s-au terminat curînd, și altele, aproape secate, care au continuat să aprovizioneze casele de bani flămînde ale vistieriei publice ce trebuia să întrețină întreg fastul acestui spectacol și să garanteze, cu ajutorul încasării impozitelor, creditul extern. Atunci cînd Pellegrini a înființat Banca Națională și a creat Casa de schimb, se părea că am intrat în perioada tehnicii și că s-a sfîrșit perioada administrației empirice. Totul lăsa să se presupună că tarele administrației vor fi lichidate, că prin plata datoriei publice și stabilirea unor valori fixe pentru moneda-hîrtie avea să se pună capăt politicii de improvizație duse de guvernele schimbătoare. Era o iluzie. Realitatea economică a continuat să fie condiționată de influența intereselor perfect organizate și străine economiei naționale (o practică seculară de administrare a averilor potrivit cu intuiția stării financiare și economice), în timp ce problemele mari puse de simpla existență a bogăției îl lăsau pe financiar descoperit. Mînuirea acestei realități, a cărei funcționare nu depindea de voința conducătorului, s-a dovedit a fi dificilă. Crizele au

apărut ca niște fenomene subite și, firește, neprevăzute ; pentru a se preîntîmpina acest proces intern, lent și logic, ce părea deplin plauzibil, nu s-a găsit altceva mai bun decît să fie reînviate practicile vrăjitorești și instinctele de călăuză care dorm ascunse în noi toți. Împrumuturile au fost reînnoite, s-a scos aur din Casa de schimb fără să fi fost întărită într-o formă oarecare moneda-hîrtie de pe piață, Banca Națională s-a văzut obligată să acorde avansuri ilegale din tezaurul său, s-au lansat împrumuturi interne și au fost mărite ratele tarifelor și impozitelor generale. S-a procedat prin intuiție la modificarea tarifelor de transport, urcîndu-le ; prin intuiție au fost rezolvate trei pătrimi din problemele edilitare, economice, politice și de educație ; o terapeutică de urgență, luată de-a gata după modelul altor țări, dar înainte de a se fi stabilit în mod corect diagnosticul.

Atîta vreme cît trecutul era simplă cîmpie, pădure și pămînt inundabil, locuri unde nu se putea ajunge, aflate la mari depărtări de drumurile umblate, călăuza putea să ne conducă ; atîta vreme cît nu avea decît formele și culorile crepusculare ale culturii, *payador*-ul putea interesa pe auditor și putea ieși basma curată cu poticnirile lui de disonanțe. Dar această lume începea să devină rigidă, mecanică, implacabilă, și omul a rămas în urma ei, tot construind, adunînd materiale, în vreme ce aceste materiale, scăpînd din mîinile sale, se organizau și se distribuiau potrivit greutăților lor specifice și legilor universale, datorită forțelor interne din ce în ce mai exacte și mai infailibile.

Chiar din momentul descoperirii lor, pămînturile acestea au aparținut aventurii ; această amprentă dăinuie în structura tuturor instituțiilor ca un păcat originar. Aspectul național își urmează linia sa genealogică, iar cele financiare, monetare, economice și mercantile urmează legile internaționale ale economiei politice. Ultimul capitol al aventurii, în pofida colonilor și a oamenilor de afaceri, în-

fățișează introducerea pe acest pămînt a noutății aduse de persoanele sosite de curînd, pînă cînd pămîntul este obligat să ia forma intenției lor. Împotriva unei naturi neîmblînzite, ce respinge întrebuințarea tehnicilor perfecționate, improvizatorul era un demiurg. Astăzi însă nu mai are putere să mînuiască această realitate în continuă transformare. În lupta pentru formarea țării noastre, ceea ce s-a înfăptuit este superior lucrurilor proiectate după modele străine ; ceea ce numim noi criză, probleme economice delicate, lipsă de industrii, prețuri joase și tarife mari, analfabetism, depopulare, instabilitatea bunurilor și a vieții, predominarea capitalurilor străine de interesele naționale, toate acestea marchează înfrîngerea improvizatorului.

CIVILIZAȚIE ȘI BARBARIE

Creatorii de ficțiuni erau promotorii civilizației, față de muncitorii de pe șantierul barbariei, mai apropiați de realitatea repudiată. Concomitent cu lupta pentru respingerea a tot ce era european, europeanul s-a infiltrat, în mod irevocabil, în domeniul haosului. Procedeul prin care s-a urmărit extirparea hibridului și a tot ce era străin a fost adoptarea formelor exterioare a ceea ce era european. În felul acesta, elementele false s-au adăugat celor autentice. Omul a ajuns curînd să vorbească franțuzește și englezește, să poarte frac ; însă, sub cămașa cu plastron, era tot un *gaucho*, și ieșea la iveală tocmai starea de barbarie pe potriva înfățișării, transformîndu-se în materie de cultură tot ceea ce era de fapt o împestrițare a aparențelor pur exterioare ale culturii. Din toate scrisorile din Quillota [1] răzbate această idee pătrunzătoare. Răul era pro-

[1] Oraș și departament din Chile, unde a trăit un timp, în exil, Domingo Faustino Sarmiento, cel care a definit realitatea latinoamericană drept o luptă între civilizație și barbarie.

fund, dar binele propus în loc : extinderea tiparului, noul sistem de guvernămînt, imitarea asiduă a clasicilor și supraevaluarea cosmeticii culturale, era un rău și mai mare. Exaltarea aparențelor, parodia vieții politice ar fi putut să dureze un număr mai mare sau mai mic de ani, dar pînă la urmă societatea s-ar fi lepădat și de ele, așa cum la sfîrșitul spectacolului își leapădă corifeul costumul de erou, scoțînd la iveală pielea de țap. Pepiniera barbariei era acoperită cu bălegar, fără să se țină seama de faptul că popoarele nu pot trăi din utopii și că civilizația, dacă nu este vindecarea firească a rănii, nu este nimic. Anticipînd perioade întregi ale procesului, se cîștiga timp, dar edificiul nu era decît o rană care continua să supureze. Alberdi a văzut limpede pericolul, iar dușmănia lui fiziologică împotriva lui Sarmiento și statura lui neînsemnată în fața colosului amintește de piatra azvîrlită de David în fruntea lui Goliath.

Cel mai nesocotit dintre acești visători a fost Sarmiento, făuritorul de imagini. Calea sa ferată conducea spre Trapalanda și telegraful adus de el făcea un salt de o sută de ani în gol. Pe bună dreptate, distrugătorul de vise, dușmanul său, a considerat că în felul acesta au fost introduse în fond în viața argentiniană elemente noi de înapoiere, înfierîndu-se sub calificativul de „barbar" toate acestea realizări ale progresului. Sarmiento a fost primul dintre cei care au construit punți peste realitate ; Pellegrini, ultimul. Sarmiento este fiul legitim al epocii coloniale, care încearcă să țină piept năvălirii forțelor autohtone ; Pellegrini este fiul legitim al imigrantului, care a vrut să impună în finanțe voința europeanului iubitor de stabilitate și înverșunat împotriva dezordinii înconjurătoare. Influența fiecăruia dintre ei a durat cîte cincizeci de ani, iar atunci cînd vigoarea insuflată de unul se stinge, se aprinde vigoarea celuilalt și îi ia locul ; astfel că 1910 este anul cînd izbucnește criza utopiei, care a însemnat revanșa forțelor aborigene învinse pînă atunci. După aceea urmează asal-

tul mulțimilor asupra liniilor de frontieră spirituală, năvălirea elementului mai înainte sugrumat, al cărui drept la viață era irefutabil și care, o dată cu Alem [1], se apucă să dărîme cupolele bizantine și pornește pe drumul întoarcerii la normal. Generația de la 1880 este forma colectivă tipică a acestei pseudostructuri de civilizație, pseudostructură făurită dintr-o nesfîrșită dragoste patriotică, perioadă naivă de asimilare a formelor fără fond, care căpătau în sfîrșit un sens propriu, etapă infantilă. În mijlocul acestui haos, Sarmiento a fost primul care a vorbit despre ordine ; primul care a explicat barbariei ce înseamnă civilizația ; primul care a arătat ignoranței ce înseamnă foloasele pe care le aduce învățămîntul primar ; primul care a explicat în mijlocul pustiului ce înseamnă societatea, primul care a pus dezordinea și anarhia noastră față în față cu civilizația Americii de Nord, Franței și Angliei. Acest creator de valori noi era în fond un produs al barbariei. A declarat război războiului, opunînd suliților de bambus cartea și tiparul ; trupelor de răzvrătiți, fracul ; pantalonilor purtați de *gaucho*, pornirilor instinctuale de inspirație ale călăuzei și *payador*-ului și viciilor endemice de la sate, le-a opus perseverența, răbdarea și calculul. Într-un cuvînt, a smuls din rădăcini ceea ce exista și a plantat ceea ce nu exista. *Facundo* a fost un manual școlar pentru adulți, iar *Conflictul și armonia raselor în America*, testamentul pe care l-a lăsat tineretului. Predica lui neîntreruptă a furnizat materiale pedagogice acestor naivi cu bărbi hirsute. Toate societățile și instituțiile întemeiate de el, începînd cu Societatea pentru protecția bibliotecilor și Societatea pentru protecția animalelor pînă la Consiliul Național al Educației și la instituțiile științifice, nu sînt decît armate care luptă împotriva realității, reprezintă afirmarea „celeilalte realități". A dorit cu ardoare, cu vehemență, tot ce există în alte părți ; paladin integru al adevărului, în fața unei

[1] *Leandro Alem* (1842—1896), avocat și om politic argentinian. A condus revoluția care l-a doborît pe Juárez Celman (1890).

stări de înapoiere care îl întrista profund, a adoptat, ca sistem, amăgirea. Apoi și-a închinat viața și mintea găsirii soluțiilor la problemele argentiniene ; i-a făcut pe toți ceilalți să se simtă mari, fie prin colaborare, fie prin opoziție ; oameni, lucruri și valori se rotesc în jurul lui. Astfel, generalul Mansilla, adept al său, nemulțumit și el de realitate, aspru și auster pînă la ridicol, l-a condus la președinție, pentru a porni apoi la luptă împotriva ereticului cu înfățișare de *dandy*. În valiza lui se aflau întotdeauna operele lui Shakespeare, ale cărui versuri, în englezește, îi invadează paginile jurnalului de campanie.

S-a încercat o renegare a realității, și tactica de a o distruge consta în a-ți întoarce fața și a privi în altă parte. S-a inițiat astfel, în toate sferele de activitate, o mișcare de reacțiune, care a început cu construirea edificiilor publice, cu trasarea liniilor de cale ferată și de telegraf, cu editarea masivă de periodice, cu imitarea autorilor de antologii, cu instituirea creditului, cu lectura capodoperelor eminente ; și s-a sfîrșit cu fabricarea de ficțiuni, cu emiterea fără acoperire a titlurilor de anticipare. Această realitate suprapusă autenticei realități a îmbrăcat uneori aspecte delirante, și este curios cum în vîrtejul unor astfel de opere de inginerie nimeni n-a băgat de seamă prăpastia care se căscase dedesubt. În epoca lui Júarez Celman [1] s-au înființat douăsprezece bănci, s-au deschis biblioteci și universități, a crescut valoarea proprietăților imobiliare. Se poate spune că fermentarea haosului a făcut lucrurile să pară uriașe ; toate aceste cuceriri n-au fost altceva decît zguduirile ideologice provocate de o mînă de oameni dornici să ridice națiunea. O răsturnare produsă prin forța imaginației.

Aurul străin a umplut casele de bani, cu toate că nu s-a răspîndit în corpul economiei naționale, al muncii și

[1] *Miguel Juárez Celman* (1844—1909), om politic argentinian, președinte al Republicii în 1886. A demisionat în urma revoluției conduse de Leandro Alem.

al întreprinderilor particulare. Capitalul a fost adus de vînturile alizee ale imigrației, și realitatea economică a urmat capitalul asemeni unui cîine ce se învîrtește în jurul cozii. Creditul a furnizat utopiei material combustibil ; visătorii de măreție se simțeau demiurgi și bogați. Dar, de fapt, nu erau mari bogătași, ci tot ce fuseseră și pînă atunci, cu aceeași perspectivă în față, locuind în aceeași casă și avînd aceeași priveliște în jur. Împotriva fermentării explozive a imaginației s-a desfășurat munca hidraulică a realității, care a început să doboare rînd pe rînd podurile, digurile și mașinăriile complicate ale iluziei. Criza a arătat că apele s-au retras și că s-a depus un nou strat. Toată teoria acestei iluzii este întrupată de Sarmiento. Cele cincizeci și două de tomuri ale operei sale limpezi și certe sînt cei cincizeci și doi de ani de realitate, la fel de limpede și de certă. Iluzia aceasta a căpătat viață și a fost atît de puternică, încît a înfrînt evidența și amenințarea realității ; în ajutorul utopistului au sosit, cu forțe proaspete, alți eroi care i s-au alăturat, urmîndu-l sau precedîndu-l. Dacă s-ar fi aflat cu adevărat singur, călărețul nu s-ar fi putut ține în șa. Toți au trăit în ardoarea aventurii și, la fel cu Rivadavia, Rawson și Vélez Sársfield, au murit cuprinși de scepticismul cel mai deznădăjduit. Colaboratorii proiectului acelui Iason [1] perfect logic, plin de bun simț și chiar pozitivist [2], au lucrat în favoarea planurilor sale, chiar atunci cînd i se opuneau. Cine se împotrivește lui Sarmiento o face în funcție de el, așa cum toți cei care nu sînt cu Irigoyen nu pot face altceva decît să i se opună. Amîndoi au zdruncinat tezaurul public, unul construind, celălalt dărîmînd. Pentru Sarmiento, realitatea a căpătat chiar caracterele constitutive ale personalității sale, iar dacă și astăzi, prin

[1] Eroul mitologic care a cucerit lîna de aur. Rege din Jolcos, a fost educat de un centaur. A murit rătăcitor și nenorocit.

[2] Acesta a fost pericolul : Sarmiento, dacă ar fi fost un prost prozator și ar fi avut un talent abstract, și-ar fi căutat adevărul pe alte căi (n. a.).

gîndire și temperament, ni se pare atît de legat de realitate, pînă într-atît încît reușește să suprapună cu exactitate cele două configurații, este pentru că în fața ochilor noștri se află realitatea pe care el a elaborat-o cu geniul său. Cele patru probleme fundamentale ale vieții noastre sociale sînt cele patru puncte cardinale ale gîndirii și vieții lui Sarmiento. Posedăm un pămînt în mare parte necultivat, unde se dezvoltă deopotrivă plantele utile și buruienile ; geografia și demografia zămislesc, printr-o coincidență firească, analfabetismul. La rădăcina tarelor noastre se găsește lipsa unor instituții de educație civică și morală, lipsa unui sistem de învățămînt public și particular cu tradiție, libertatea folosită pentru a face din om sclavul poftelor și al defectelor sale originare. Sarmiento a conceput învățămîntul printr-o vocație instinctivă, care fără îndoială s-a născut din contactul dureros cu cele mai ascuțite muchii ale realității. Autodidactismul său, cruzimea contrastelor pe care le-a întîlnit în lupta pentru a-și dezvolta sclipitoarea inteligență înnăscută, au făcut din el ceea ce i-a lipsit lui însuși : un Învățător. Această calitate pedagogică, ce iese la iveală pînă și atunci cînd organizează în deltă prelucrarea răchitei, coincidea cu paragraful grandios al realității goale. Din această afinitate dintre ceea ce îi lipsea lui și ceea ce lipsea țării a izvorît prima problemă, aceea a școlii primare și a raportului ei cu întreaga cultură ; fără îndoială, definirea problemei i se datorează lui ; cu cît distanța dintre școală și universitate este mai mare, cu atît situația devine mai gravă.

Spiritul său neliniștit, care l-a făcut să călătorească fără odihnă, vitalitatea extraordinară pînă în clipa morții, care l-a surprins în afara granițelor țării, întruchipează o altă mare problemă, aceea a căilor de comunicație. Între popoarele sudamericane acestea se transformă în drumuri care despart și distanțează. Popoarele pe care le vedea vegetînd izolate, fără alt contact decît un serviciu poștal neregulat, hărțuite de primejdii și de dificultăți în cadrul

granițelor naționale, însemnau tot atît cît însemna și cultura lor sporadică în cadrul națiunilor civilizate, pe care le cunoștea prin instinctul lui de călăuză. Punctul al doilea din programul activității publice și idiosincrasiei sale îl constituie căile de comunicații. Este suficient să citim impresiile sale de călătorie din Europa și America, pentru a ne da seama de importanța acordată de el relațiilor care se pot stabili prin cunoașterea personală a lucrurilor și prin stăpînirea limbilor ; de aceea ajunge să se lupte pentru calea ferată și pentru telegraf cu o înverșunare care stîrnește rîsul întregului parlament.

Depopularea și ignoranța erau condițiile apriorice ale lipsei de unitate națională. Popoarele din interiorul continentului păstrau încă, asemeni unui lac cu ape stătute, modul de viață colonial. Castro Barros l-a făcut pe Sarmiento să vadă care era dimensiunea acestui pericol, infiltrat adînc în mințile aparent organizate pentru o nouă înțelegere a lucrurilor. Decăderea vădită a provinciilor și spulberarea în haos a tuturor forțelor care trebuiau să unească popoarele l-au îndepărtat cu dezgust de ceea ce exala miasmele păcatului originar atît în religie, cît și în istorie. Exemplul căminului său destrămat și al vieții sale rătăcitoare, fără legături profunde de iubire, cu mentalitate de locuitor al orașului Buenos Aires în provincie și de provincial în Buenos Aires, străin în țara sa și argentinian în toate țările prin care a trecut, nesăbuit în fața incontestabilei certitudini a faptelor și înțelept în fața dezastrului adus de ignoranța înarmată cu putere, toate acestea l-au împins la căutarea trăsăturilor specifice ale civilizației și ale spiritualității argentiniene. A treia problemă, așadar, este aceea a formării sufletului național.

A știut să se țină departe de viciile atît de grave și atît de răspîndite printre noi, cum ar fi lăcomia, delapidarea, mita și ipocrizia. Lipsit de ambiții personale, incapabil să urmărească gloria și bogăția altfel decît pe căi cinstite, niciodată n-a conceput, nici măcar în visurile sale de gran-

doare, asemeni lui Lincoln, că le-ar putea obține întinîndu-și numele. Acest scrupul bolnăvicios pentru adevăr și onoare contrasta cu practicile seculare ale guvernului și cu mersul vieții economice din țară, susținute prin stoarcerea impozitelor, prin corupție și prin fraudă. A patra problemă a *psihe*-ului său și a realității este cea a probității în exercitarea puterii. Aceste patru planuri închideau tetraedrul realității noastre și substanța sufletului său. Însă înăuntrul acestor laturi solide, la fel ca în centrul matematic al volumelor, se închidea un germen infinitezimal, ultramicroscopic, punct geometric fără întindere, care făcea să fermenteze realitatea în dezordine, falsificînd-o și infectînd-o. Cele patru planuri fundamentale, pe care nimeni n-a putut să le conceapă în alți termeni, nici măcar Alberdi, care îi seamănă atît de mult prin pasiunea cu care apără idei complet deosebite, sînt patru puncte de vedere ale lui Sarmiento, copiate după cele patru forțe cardinale ale personalității sale. Din fericire sau din nenorocire, fiindcă sufletul lui coincidea cu spiritul locului, a ajuns să fie tipul reprezentativ, prin antonomază, al acestei realități, propagîndu-și asupra ei vigoarea și clarviziunea, cu acea capacitate de adaptare specifică celor două neamuri pe care le avea în sînge. Să lupți pentru reconstrucția țării însemna să fii sarmientist, să te afiliezi școlii sale, fiindcă țara și el constituiau un singur adevăr. Ce poate fi mai logic decît ca, după *Facundo*, o istorie cu caracter autobiografic, civilizația și barbaria să devină antitetice : trebuie să ne îndepărtăm de prima și să o primim orbește pe cea de a doua ; a fugi de una și a pătrunde în cealaltă erau unul și același lucru. Barbaria reprezenta o întreagă epocă, trecutul, cîmpia, trupele de răzvrătiți și vătaful care jefuiește moșia statului ; civilizația reprezenta istoria, viitorul, orașul, industria, educația, tabla valorilor fundamentale ale lucrurilor. Din civilizație s-a făcut un program, și din barbarie, un tabu. În jurul lui Sarmiento, la fel ca și în jurul altor argentinieni iluștri, s-a așternut tăcerea asu-

pra lucrurilor însemnate cu stigmatul barbariei, în timp ce glasul însemnat cu simbolul civilizației devenea mai clar și mai puternic. Cetățenii aveau totuși, pînă la Pellegrini, capacitatea și buna credință indispensabile pentru a spune lucrurilor pe nume ; apoi, ceea ce era tabu nu a mai fost pomenit, folosindu-se în loc o mulțime de ocolișuri. Au început să se vînture tot felul de idei, de valori, de teme și de lucruri reale, în conformitate cu acest mod de gîndire ; părți întregi din realitate s-au retras în subconștient o dată cu vorbele proscrise ; iar vorbele proscrise, la rîndul lor, au tîrît după ele în subconștient părți întregi din realitate. La sfîrșit s-a rupt legătura dintre această lume spre care se aspira și lumea cealaltă, care se afla permanent în fața ochilor și nu putea fi modificată. Himerele au luat locul oamenilor, și utopia a devorat realitatea.

Sarmiento n-a văzut însă că civilizația și barbaria erau unul și același lucru, ca forțele centrifuge și centripete ale unui sistem în echilibru. N-a văzut că orașul era totuna cu satul și că înăuntrul acestor corpuri apărute de curînd se reîncarnau sufletele celor dispăruți. O dată învinsă această barbarie, toate tarele și greșelile de structură și de conținut au luat înfățișarea adevărului, a prosperității, a realizărilor tehnice și culturale. Bastioanele civilizației au fost invadate de spectre pe care le credeam dispărute, iar obiceiurile și normele de civilizație adoptate de toată lumea nu erau decît noile măști sub care se ascundea aceeași realitate nemiloasă. Dar pe măsură ce opera și viața acestui bărbat extraordinar sînt date uitării, realitatea profundă răsare din nou în fața noastră. Trebuie să o acceptăm cu bărbăție, pentru ca să nu ne mai tulbure ; să luăm cunoștință de existența ei, pentru ca să se estompeze și să putem trăi uniți și teferi.

CUPRINS

FORȚE PRIMITIVE
(Continuare)

III **Forțele psihice**

Unitatea de stil 7
Curbele apropierii de vectorul normal 9
Dragoste 14
Credință 18
Grai 30

BUENOS AIRES

I. **Arghiropolis**

Național și municipal 39
Pampă și sălaș 44
Colonie de polipi 48
Obrazul și sulimanurile 51
Efigia urbană a monezii de piele 56

II **Marele sat**

Vest contra est 60
El guarango 64
Florida 68
Noaptea 74
Tangoul 78
Carnaval și tristețe 84

III Orașul indigen

În treacăt 90
Schema casei 92
Orașul flotant 94
Locuințe îngropate 97
Zeii orașului 103
Omul politic 109
Sufletul orașului 111

TEAMĂ

I Lupta

Panorama fricii 119
Fortificații și șanțuri 126
Neliniști 129
Hazard 131

II Apărarea

Pericole și temeri 141
Fortărețe 146
Apărarea organizată 150
Fortificații contra fortificații 153

III Fuga

Vicleniile fricii rușinate 157
Salariile adiționale 162
Curaj și teamă 165
Temerile euforice 167

PSEUDOSTRUCTURI

I Formele

Celule și alveole 181
Literă și spirit 185
Hollywood 191
Planul oglinzii 195

II Funcțiile

Invazia mașinilor 198
Inteligența și programul ei 210
Excese de sinceritate 216

III Valorile

Mitologia valorilor 219
Transferurile defensive 223
Istoriografie 226
Caricaturile 229
Știința improvizatorului 233
Civilizație și barbarie 243

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : POMPILIU STATNAI

Bun de tipar 23.III.1976. Tiraj 12120 ex. broşate.
Coli ed. 12,01. Coli tipar 8.

Tiparul executat sub comanda nr. 5.006, la Întreprinderea poligrafică Bacău, str. Eliberării nr. 63.
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

martínez estrada

«*Radiografia pampei* oferă o interpretare a realității argentiniene la fel de profundă ca *Facundo* de Sarmiento. Este cartea cea mai amară din cite s-au scris în Argentina. Cu o proză magnific barocă, plină de metafore și ingeniozități, care îl țin pe cititor într-o continuă tensiune, Martínez Estrada a pictat magistral tabloul suferințelor noastre. Detaliile semnificative și rapidele cugetări filozofice conferă cărții o calitate poetică extraordinară.»

ENRIQUE ANDERSON IMBERT

«Foarte rari sînt oamenii geniali care, pe lîngă un energic spirit de independență, posedă o conștiință etică de o corectitudine exemplară. În spațiul cultural latinoamerican, Martínez Estrada a exercitat, asemenea lui Bertrand Russell în cultura europeană, o inegalată autoritate, deopotrivă morală și intelectuală.»

MANUEL PEDRO GONZÁLES

editura minerva

Vol. I – II, lei 9